

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Навчальний посібник

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2019

*Рекомендовано до друку Науково-методичною
радою Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 29.05.2019 року)*

Рецензенти:

Алексєєнко І. Г. – канд. юрид. наук, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара;

Кричун Ю. А. – канд. юрид. наук, доц., керуючий Адвокатським бюро «Юрія Кричуна»;

Короєд С. О. – д-р юрид. наук, доц., завідувач кафедри цивільного права і процесу Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила.

Колектив авторів:

канд. юрид. наук **Резворович К. Р.**; д-р юрид. наук, доц. **Юнін О. С.**;
канд. юрид. наук, доц. **Круглова О. О.**; канд. юрид. наук **Юніна М. П.**;
канд. юрид. наук **Ярошенко А. С.**; **Нагорна О. О.**, **Шурин І. В.**, **Костенко О. М.**

Р 45 Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції :
навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С.,
Круглова О. О. та ін.]. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. – 180 с.

ISBN 978-617-645-348-2

Посібник підготовлено на основі положень чинного цивільного законодавства України та європейських країн, відповідно до програми навчальної дисципліни «Цивільне право та процес» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Навчальне видання репрезентує результати наукового аналізу основних інститутів цивільного права з огляду на їх позитивний розвиток у європейських країнах. Авторами посібника зазначаються напрямки вдосконалення вітчизняного законодавства, що регулює приватно-правову сферу.

Посібник розраховано на студентів, курсантів, слухачів та викладачів вищих навчальних закладів, а також наукових і практичних працівників.

УДК 347.1, 347.2/3, 347.6

ЗМІСТ:

ЗМІСТ:	3
ПЕРЕДМОВА	4
1. РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	6
1.1. Основні засоби забезпечення та реалізації права фізичної особи на здоров'я та належне медичне обслуговування.....	6
1.2. Поширення недостовірної інформації як спосіб порушення особистих немайнових прав фізичної особи.....	18
2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ	25
3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ	41
4. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	61
5. ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВПЛИВУ	87
5.1. Формування інституту довірчої власності у цивільному законодавстві України.....	87
5.2. Захист права власності та інших речових прав.....	102
6. РОЗВИТОК ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	117
7. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ УКЛАДАННЯ ПРАВОЧИНІВ У ЗАКОНОДАВСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	130
8. СПАДКОВЕ ПРАВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	144
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	171

ПЕРЕДМОВА

У сьогоднішніх політичних та правових реаліях особливої актуальності набуває регулювання цивільних правовідносин, з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

З початку свого створення і протягом десятиліть ЄС позиціонувався в якості єдиної ефективної відповіді на руйнівні конфлікти між європейськими країнами. Пізніше Євросоюз представлявся як ефективний засіб проти економічних і фінансових криз. Європейське право, формування якого почалося одночасно з створенням Європейських Співтовариств, являє собою одну з найбільш динамічних систем права. За минулі десятиліття ця правова система утвердилася в якості загальноновизнаної, яка відіграє істотну роль у регулюванні суспільного життя значної частини європейського континенту. Однією з ключових складових права є питання регулювання цивільних правовідносин, тим більше що процес формування системи права ЄС все ще триває.

Важливим є також й те, що в умовах глобалізованої світової економіки Європейський Союз неминуче впливає на правовий і економічний простір нашої країни. Внаслідок цього унікальний досвід гармонізації та уніфікації цивільного права ЄС та тенденції його розвитку надзвичайно важливі для України. По-перше, ЄС – є нашим стратегічним партнером. По-друге, багато вітчизняних компаній працюють на ринку ЄС і зобов'язані дотримуватися його цивільного законодавства. Таким чином, законодавство ЄС та існуючі європейські академічні проекти щодо цивільного права становлять той міжнародний досвід, який Україні необхідно вивчати і враховувати для вдосконалення свого законодавства.

В сучасних умовах особливої актуальності набуває вивчення питань інтеграції, в тому числі, аспектів, що стосуються удосконалення норм цивільного права. Інтерес для дослідників представляють успіхи і невдачі на різних етапах реформування цивільного законодавства, а також еволюція

інституціоналізації ЄС як на національному, так і наднаціональному рівнях. Інтерес до європейського інтеграційного досвіду значно посилюється після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка набула чинності 01.09.2017 року.

За останні роки в юридичній літературі з'явилося багато робіт, де досліджуються окремі аспекти інтеграційного процесу, що протікає на європейському континенті. Даний навчальний посібник є комплексною працею, в якій досліджується реформування цивільного законодавства України в умовах євроінтеграції.

Навчальний посібник складено відповідно до затвердженої програми курсу «Цивільне право та процес», що викладається в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. Цивільне право та процес є однією з фундаментальних дисциплін, вивчення якої необхідно при підготовці фахівців юридичного профілю. Однак даний посібник може використовуватися також при вивченні курсу «Цивільне право та процес» у вищих навчальних закладах не юридичного профілю.

Книга призначена в якості навчального посібника для курсантів та студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також науковців, практиків та широкого кола осіб, що цікавляться проблемою реформування цивільного законодавства України в умовах євроінтеграції.

1. РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

1.1. Основні засоби забезпечення та реалізації права фізичної особи на здоров'я та належне медичне обслуговування

Європейська інтеграція для України являється напрямком модернізації усіх ланок життя, завдяки залученню іноземних інвестицій, створенню нових робочих місць, запозиченню моделі соціально-економічного розвитку, застосуванню новітніх технологій, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, які набудуть можливості вийти на світовий ринок, зокрема на ринок Європи.

Позитивні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів розбудови демократичних інституцій, безпеки та політичної стабільності. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за дотриманням прав, інтересів та свобод людини тощо.

Відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020»¹, що була схвалена Указом Президента України 12 січня 2015 року № 5/2015, наша країна обрала шлях розвитку, який має своїм орієнтиром та критеріями європейські стандарти життя. Такий вектор перетворень має забезпечити можливість України в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі.

У жовтні 2017 року Верховною Радою України була ухвалена медична реформа, яка має прискорити процес модернізації сфери охорони здоров'я відповідно до європейських стандартів.

У літературі неодноразово вже наголошувалося на необхідності імплементації Україною Європейської соціальної хартії. Згідно ст. 152 договору

---

¹ Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020". Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/5/2015#n10>

про заснування ЄС, під час визначення напрямків та видів діяльності ЄС слід завжди дотримуватися вимог щодо забезпечення високих стандартів охорони здоров'я людей.

Досягнення європейських стандартів життя не можливо без суттєвих, кардинальних перетворень різних ланок національного життя. Згідно вищевказаної Стратегії та цілої низки інших законодавчих актів, одним із пріоритетних напрямків державної політики у сфері забезпечення особистих немайнових прав фізичної особи є реформа охорони здоров'я. Метою такої реформи є таке комплексне перетворення цієї сфери, яке буде орієнтоване, перш за все, на пацієнта, забезпечить можливість усім громадянам України отримувати належне медичне обслуговування рівня розвинутих європейських країн.

Принципове значення у цьому напрямку має визначення структури і змісту прав людини у сфері охорони здоров'я. І мова йде не лише про права пацієнтів. Цими правами не обмежуються права людини у сфері охорони здоров'я. Ці права скоріш є похідними від права фізичної особи на людську гідність.

І тим не менше, у центрі уваги суспільства, без сумніву, завжди перебуватимуть права пацієнта. Чинне законодавство України передбачає переважну більшість прав пацієнтів, які визнані на європейському рівні. Однак, залишається достатньо проблем щодо захисту цих прав, які вимагають законодавчого вирішення. Зокрема, в юридичній літературі вже неодноразово наголошувалося на потребі створення дієвого механізму захисту прав пацієнтів. Формування належного законодавчої підґрунтя забезпечить задоволення потреб населення у якісному медичному обслуговуванні та буде сприяти входженню України в європейський охоронооздоровчий простір.

Якщо вести мову про права людини у сфері охорони здоров'я, то слід також розглядати спеціальні права працівників цієї галузі, належне регулювання та захист яких є запорукою належного забезпечення прав споживачів медичних послуг (пацієнтів). Слід визнати необхідність й

нагальність модернізації інституту забезпечення прав таких споживачів на шляху інтеграції нашої країни до європейської спільноти.

У світлі зазначених перетворень можна стверджувати, що в цілому законодавство, що регулює відносини у сфері надання та отримання медичних послуг, мусить зазнати суттєвого вдосконалення. Основоположними передумовами здоров'я фізичної особи в контексті визначених у публікації «Виклад фактів № 31» Управління Верховного комісара ООН з прав людини та ВООЗ, є відповідний розвиток права на здоров'я фізичної особи¹.

Міжнародний стандарт забезпечення стану охорони прав людини завжди має своє відображення у міжнародно-правових нормах, що розкривають принципи ставлення до людини у різних сферах життєдіяльності, у тому числі у сфері охорони здоров'я.

Стандартом є норма, зразок, або навіть еталон, що визначається як орієнтир для порівняння з ним інших об'єктів; це визначення очікуваної (отримуваної) якості; модель, що є основою процесу оцінки; документ, складений консенсусом фахівців, схвалений спеціалізованою організацією та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у цій сфері². Кожна галузь державного і суспільного життя людини має власні стандарти, і сфера охорони здоров'я не є виключенням.

Євроінтеграційні процеси у сфері охорони здоров'я людини спонукають до оновлення системи управління даної сфери, що забезпечить пошук шляхів надання всім верствам населення країни належного, якісного медичного обслуговування. Ефективність та доцільність медичної реформи, що відбувається в Україні, можна буде оцінити лише з часом. Але хотілося б наголосити на небезпеці радикальних перетворень, руйнації існуючої, діючої

---

¹Гревцова Р.Ю Медичне право України: [ ]тенденції і перспективи розвитку [ ]в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-pomeriv/1-6-2014/item/159-medychne-pravo-ukrainy-tendentsii-i-perspektyvy-rozvytku-v-umovakh-hlobalizatsiinykh-ta-ievrointehratsiinykh-protsesiv-hrevtsova-r-yu>

² Любінець О.В., Фуртак І.І., Паробецька І.М., Гринаш В.М. (Львів) Стандартизація медичної допомоги в контексті євроінтеграції України. Здоров'я нації. 2012. № 3 (23). С.221-223.

системи. Реформа сфери охорони здоров'я має не руйнувати а трансформувати національну сферу з врахуванням європейських стандартів.

Розробка *стандартів у сфері охорони здоров'я* дозволить здійснювати:

- охорону та зміцнення здоров'я населення;
- захист прав фізичної особи (пацієнта);
- поліпшувати якість життя суспільства в цілому завдяки зміцненню служб охорони здоров'я;
- розробку нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я;
- забезпечити соціальний прогрес¹.

Основними *об'єктами стандартизації* у сфері охорони здоров'я визнаються:

- права та обов'язки населення і медичних працівників,
- медична інформація і звітність,
- управління та організація охорони здоров'я,
- кадри,
- освіта,
- лікарські засоби,
- медичні послуги тощо.

Стандарти сфери охорони здоров'я людини мають наступні ознаки:

- 1) обґрунтованість з наукового, практичного і технічного погляду;
- 2) реальність стандарту (визначення обсягу медичної допомоги, вимог до якості медичного обслуговування, що містяться у стандартах і надаються кожному пацієнтові, з урахуванням реальних умов у СОЗ);
- 3) надійність (створення стандартів відповідно до принципів науково обґрунтованої медичної практики (доказової медицини), досягнення одностайності думок висококваліфікованих лікарів щодо розробки стандартів);

---

¹ Москаленко В. Ф. Принципи побудови оптимальної моделі системи охорони здоров'я: Український контекст : монографія. К.: Книга Плюс., 2008. 320 с.

- 4) чітка визначеність (визначення стандарту за допомогою точних формулювань, хто конкретно і яку частину стандарту забезпечує);
- 5) дієвість (періодичний аналіз і перегляд раніше встановлених стандартів, розробка механізму забезпечення або стимулювання виконання встановлених стандартів)¹.

Конституція проголосила людину, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю у державі. Однак зважаючи на реалії нашого життя, це було продекларовано лише про наміри, які досі не втілені в життя.

В незалежній Україні було затверджено вже кілька десятків державних і національних програм з найактуальніших проблем охорони здоров'я населення. Вони спрямовані й на обслуговування потреб окремих верств населення, та на профілактику певних видів захворювань або надання медичної допомоги при них. Реалізація більшості програм покладається на сімейних лікарів, що являються найнижчою ланкою сфери медичного обслуговування. Але зважаючи на те, що дана ланка в Україні перебуває на стадії становлення та відсутнє належне фінансування цих програм, суттєвих зрушень у аналізованій сфері не відбулося й досі.

Відповідно до ст. 49 Конституції України, держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

У ч. 2 ст. 12 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» зазначено: «Державна політика охорони здоров'я забезпечується бюджетними асигнуваннями в розмірі, що відповідає її науково обґрунтованим потребам, але не менше десяти відсотків національного доходу»².

---

¹ Москаленко В. Ф. Принципи побудови оптимальної моделі системи охорони здоров'я: Український контекст : монографія. К.: Книга Плюс., 2008. 320 с.

² Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

Однак, не зважаючи на те, що Основний закон держави проголосив безоплатність медичного обслуговування населення у державних та комунальних медичних закладах, державне фінансування даної сфери життєдіяльності є недостатнім.

Цікавим є визначення рівня витрат відносно до ВВП країни у різних представників Європейської спільноти на охорону здоров'я. Так найвищий показник - понад 10%, який характерний таким країнам як Швеція, Німеччина, Австрія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Данія. Найнижчий показник серед членів ЄС - близько 5% від ВВП, що характерний для Румунії та Латвії. Якщо ж аналізувати в грошовій формі кількість витрат на медицину з розрахунку на одного мешканця країни, найвищий показник витрат на медичні цілі мав Люксембург – 5600 євро на рік. Понад 4000 євро на здоров'я витрачали в Данії, Ірландії, Нідерландах та Швеції. Найнижчими абсолютні витрати були у Румунії – менше 400 євро на особу на рік. Наша ж країна на дану сферу, що забезпечує основні особисті немайнові права особи витрачає всього 3,2% ВВП. В грошовій формі такий розмір витрат з розрахунку на одну особу становить близько 60 євро на рік¹.

Тому звісно наша країна в теперішній час має неналежний рівень забезпечення сфери охорони здоров'я і прагнення до європейських стандартів мусить збільшити й цей показник.

Однак слід ще зауважити на те, з чого складаються у європейських країнах витрати на охорону здоров'я. Такі витрати складаються з:

- державного фінансування;
- обов'язкового медичного страхування, обов'язкових медичних рахунків;
- добровільного медичного страхування.

---

¹ Пендзин О. Медична реформа по-європейськи: на що орієнтуватися Україні. URL: <https://mind.ua/openmind/20178091-medichna-reforma-po-evropejski-na-shcho-orientuvatisya-ukrayini> (дата звернення 11.04.2019)

Зважаючи на політику у сфері охорони здоров'я існують суттєві розбіжності серед країн – членів ЄС у структурі таких витрат. Наприклад, третина країн ЄС (Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Латвія, Португалія, Фінляндія, Швеція та Великобританія) більшу частину всіх витрат на охорону здоров'я здійснює за рахунок державних коштів. У половини країн ЄС основним джерелом коштів на охорону здоров'я є обов'язкове медичне страхування¹.

Проблема у тому, що уже неодноразово наголошувалося дослідниками даної сфери, що насправді немає єдиної "європейської" моделі охорони здоров'я. У різних країн – учасниці ЄС, свій власний досвід у даній сфері.

Для країн, для яких характерна політична децентралізація (Іспанія, Бельгія, Велика Британія тощо), традиційним є передання повноважень у сфері охорони здоров'я населення регіонам. Регіони ж формують й запроваджують програми й політику, зважаючи на історичну, ментальну самобутність відповідного населення. Тому однозначного підходу до регулювання даної сфери у країн немає.

Якщо ж згадати Францію, вона розвивається шляхом рецентралізації та, відповідно, впливає на регіони таким чином, щоб запровадити єдиний централізований підхід для регулювання сфери охорони здоров'я і забезпечити рівні можливості й доступ до даної сфери для всього населення країни.

Отже процеси децентралізації чи централізації в різних європейських країнах відбуваються під впливом різноманітних факторів: політичних, історичних, економічних, соціальних тощо. Тому запозичення європейської моделі, досвіду не може відбуватися без врахування характерних національних факторів.

---

¹ Пендзин О. Медична реформа по-європейськи: на що орієнтуватися Україні. URL: <https://mind.ua/openmind/20178091-medichna-reforma-po-evropejski-na-shcho-orientuvatisya-ukrayini> (дата звернення 116.04.2019)

Який підхід кращий визначитися складно, адже кожний має свої переваги та недоліки. Але все ж індивідуальний підхід завжди є влучнішим у будь якій сфері життя. А потреби й очікування населення в різних регіонах однієї країни також можуть суттєво відрізнятись.

Наприклад, бельгійські валлони вживають більше антибіотиків, ніж фламандці. Влада на місцях краще ознайомена з цими потребами й тому здатна регулювати сферу охорони здоров'я у відповідному регіоні ефективніше, тому їх передається частина повноважень (принцип субсидіарності). Такий розподіл притаманний таким європейським країнам як Італія, Іспанія, Велика Британія, Австрія, Швейцарія тощо.

Така децентралізація також сприяє інноваціям. Наприклад, іспанська Андалусія є лідером у сфері стоматології, а Каталонія стала першим регіоном в Іспанії, де впровадили ідею укладення контрактів між державою та лікарнями, сімейними лікарями¹.

До недоліків децентралізованого регулювання сфери охорони здоров'я слід віднести наступні:

- Зменшені фінансові можливості: очевидно, що при централізованому фінансуванні можливості перерозподілу та доступність фінансових послуг значно більша. Наприклад, у Швейцарії та Австрії кожен регіон утримує маленькі лікарні з малою кількістю стаціонарних ліжок, що досить витратно. Дешевше й ефективніше було б утримувати одну велику лікарню на декілька малих регіонів. Тому в Данії та Фінляндії сприяють об'єднанню муніципалітетів для створення більш спроможних громад, які зможуть самі себе фінансувати та не марнуватимуть кошти на утримання надмірної кількості медичних установ².

- Складність контролю та відсутність звітності, можуть призвести до неконтрольованих зловживань у цій сфері. В Італії ж в Mezzogiorno влада на

---

¹ Р. Мініч. Без єдиного рецепта: чому не існує єдиної медичної реформи ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/19/7084337/>

² Там саме.

місцях, яка отримала повноваження внаслідок децентралізації, часто контролюється кримінальними угрупованнями: криміналітет допомагає місцевим політикам прийти до влади, а вони за це надають велику кількість робочих місць для членів угруповань у сфері охорони здоров'я. Як наслідок, держава змушена погашати великі заборгованості від невинуватено дорогої медицини в цих регіонах¹.

- Відмінність у якості та вартості медичних послуг в залежності від можливостей та фінансових характеристик регіону. Саме задля надання рівного доступу до медицини усім громадянам країни, деякі європейські держави повернули центральним органам влади повноваження від регіонів (Польща, Франція тощо).

Існує й інший приклад коли децентралізація управління охороною здоров'я досить позитивно впливає на розвиток цієї сфери, а саме досвід Іспанії. Між регіонами у цій країні спостерігається позитивне конкурування у запровадженні найефективніших методів управління медичною сферою, підвищенні стандартів медичного обслуговування у відповідних регіонах. Пояснюється таке ставлення до якості сфери охорони здоров'я тим, що місцева влада, політики намагаються заручитися підтримкою електорату. Задля цього також у своїх регіонах місцева влада впроваджує найефективніші методи та досягнення, що пройшли позитивну апробацію в інших регіонах. Результатом такої конкуренції стає біль-менш рівний доступ до послуг у даній сфері для всіх верст населення країни.

Але забезпечити таку конкуренцію мусить центральна влада країни, яка організує проведення регулярного моніторингу даної сфери та забезпечить кожного громадянина доступом до результатів такого моніторингу. А також буде заохочувати, стимулювати регіони покращувати своє управління у сфері охорони здоров'я людини.

---

¹ Р. Мініч. Без єдиного рецепта: чому не існує єдиної медичної реформи ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/19/7084337/>

Австрія являється прикладом країни у якої немає такої зацікавленості, бажання конкурувати¹.

Отже, досвід розвинутих європейських країн свідчить про необхідність створювати централізованій владі передумови для розвитку та стимулювати регіони.

Таким чином, основний орієнтир у сфері забезпечення фізичній особі належної охорони її особистого немайнового права на життя та здоров'я є позитивний досвід європейських країн, що мають низькі показники смертності та високу якість медичних послуг. Задля досягнення аналогічного результату в нашій країні перш за все слід вдосконалити механізм захисту прав пацієнтів, оновити систему управління даної сфери, переглянути розміри державного фінансування та запровадити обов'язкове медичне страхування. Ефективність медичної реформи, що розпочата в Україні, можна буде прослідкувати лише з часом. Однак вважаємо наголосити ще раз на тому, що радикальні перетворення можуть привести до руйнації існуючої системи. Але ж реформа сфери охорони здоров'я має не руйнувати а трансформувати національну сферу з максимальним врахуванням європейських стандартів.

Питання для перевірки знань:

1. Яка Стратегія, що була схвалена Указом Президента України 12.01.2015 № 5/2015, ознаменувала обрання нашою країною орієнтиру - європейські стандарти життя?

2. Які заходи дозволить здійснювати розробка стандартів у сфері охорони здоров'я?

Завдання для перевірки знань:

1. Визначте критерії належного фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я.

---

¹ Р. Мініч. Без єдиного рецепта: чому не існує єдиної медичної реформи ЄС. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2018/07/19/7084337/>

2. Перерахуйте основні об'єкти стандартизації у сфері охорони здоров'я.
3. Визначте недоліки децентралізованого регулювання сфери охорони здоров'я.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Які ознаки мають стандарти у сфері охорони здоров'я?

- а) обґрунтованість, реальність;
- б) надійність;
- в) чітка визначеність та дієвість;
- г) усі відповіді вірні.

2. Який вплив на рівень забезпечення охорони здоров'я має медичне страхування?

- а) ніяк не впливає;
- б) знижує його;
- в) підвищує його;
- г) залежить від конкретних обставин.

3. З чого складаються у європейських країнах витрати на охорону здоров'я?

- а) з державного фінансування;
- б) з обов'язкового медичного страхування;
- в) з добровільного медичного страхування;
- г) з сукупності витрат перерахованих у п.п. а,б,в.

4. Визначте що НЕ є об'єктами стандартизації сфери охорони здоров'я в нашій країні:

- а) кадри;
- б) медичні послуги;
- в) освіта;

г) інформація.

5. Як впливає децентралізація управління охороною здоров'я на розвиток цієї сфери у європейських країнах?

- а) завжди позитивно;
- б) негативно;
- в) країни мають різний досвід;
- г) не досліджувався такий вплив.

1.2. Поширення недостовірної інформації як спосіб порушення особистих немайнових прав фізичної особи

Сучасна інформаційно-технологічна епоха характеризується широкими можливостями людини щодо висловлення своєї думки стосовно будь-яких процесів, явищ та особистостей. Однак поряд з додатковими можливостями виникають й додаткові ризики порушення особистих немайнових прав особи шляхом поширення такої інформації. Євроінтеграційні процеси, що запущені у нашій державі, вимагають створення належного середовища для реалізації прав людини та підвищення стандартів їх захисту. Відповідно до положень ст. 34 Конституції України, кожній особі державою гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Тому важливим є з'ясування меж особи на висловлення своєї думки, ставлення, тлумачення та судження.

Положення ст. 277 ЦК України свідчать про можливість порушення особистих немайнових прав фізичної особи, таких як право на честь, гідність та ділову репутацію, шляхом поширення *недостовірної* інформації.

Відповідно до вищевказаної норми, фізична особа, що зазнала такого порушення, для їх відновлення набуває 2 види прав:

- 1) право на відповідь (передбачає власні дії);
- 2) право на спростування (передбачає вимогу до заподіювача про вчинення дій ним).

П. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 N 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначено, що «вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати *характер такої інформації* та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням»¹.

---

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 N 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та

Згідно ч. 2 ст. 30 Закону України «Про інформацію»: «Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості»¹.

Відповідно до п. 19 тієї ж Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», «...не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень ст. 10 Конвенції»².

Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини і громадянина, що є частиною національного законодавства України, та практики її застосування Європейським судом з прав людини, оціночні судження ні в якому разі не можуть слугувати підставою юридичної відповідальності³.

юридичної особи» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 14.04.2019)

¹ Про інформацію: Закону України від 02.10.1992 № 2657-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 14.04.2019)

² Постанова Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 N 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 14.04.2019)

³ Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини і громадянина: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 14.04.2019)

Таким чином, поширення не будь-якої інформації може призвести до притягнення поширювача до юридичної відповідальності, а лише тієї, яка відповідає двом характеристикам:

- 1) є фактичним твердженням (тобто містить фактичні дані);
- 2) є недостовірною (не відповідає дійсності).

Тому на практиці під час захисту особистих немайнових прав особи виникає потреба у з'ясуванні питання: відповідна інформація є оціночним судженням (а значить немає підстав для відповідальності) чи фактичним твердженням з недостовірними даними, що порушує права особи (є підставою для відповідальності). На полеміці щодо даного питання сторони будують свої позиції під час судового розгляду справи.

Однак важливим є те, що суд у своєму рішенні має обґрунтувати чому він вважає певний вислів оціночним судженням. Для цього йому слід давати окремо кожному із висловлювань належну правову оцінку; зазначати якими доказами ці обставини підтверджуються, а якими доказами спростовуються; встановлювати чи наведені обставини існували взагалі; аналізувати чи можливо перевірити їх на предмет відповідності дійсності та чи вони є фактичним твердженням.

Для цього слід визначити чіткі критерії розмежування фактів від оціночних суджень. Наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень не можна. Що стосується оціночних суджень, цю вимогу неможливо виконати і вона є порушенням самої свободи поглядів, яка є основою складовою права, гарантованого статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії») ¹.

---

¹ Суд має обґрунтувати чому він вважає певну фразу оціночним судженням (ВС/КЦС у справі № 369/1052/16-ц від 08.05.2018 р.) URL: [https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_sud_mae_obgruntuvati_chomu_vin_vagae_pegnu_frazu_o_tsinochnim_sudgennyam_\(vs_ktss_369_1052_16_ts_08_05_2018_roku/](https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_sud_mae_obgruntuvati_chomu_vin_vagae_pegnu_frazu_o_tsinochnim_sudgennyam_(vs_ktss_369_1052_16_ts_08_05_2018_roku/) (дата звернення 14.04.2019)

Більш того, конкретну фразу потрібно оцінювати лінгвістично, а не просто формально.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012 № 1950/5) лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди: лінгвістична експертиза писемного мовлення та лінгвістична експертиза усного мовлення. Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи усного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі. При проведенні лінгвістичної експертизи усного мовлення об'єктом експертизи є усний текст, носієм якого має бути фонограма (у вигляді аудіо - або відеозапису) ¹.

Відповідно до п.п.2.2.2 цієї ж Інструкції, під час проведення семантичних досліджень вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови). Орієнтовний перелік питань включає, серед іншого, питання:

- Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?
- Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

Таким чином, підставою для юридичної відповідальності за поширення інформації, яка на думку позивача, порушує його честь, гідність, ділову репутацію буде лише розповсюдження фактичних тверджень, що не відповідають дійсності і це можна перевірити і довести. Усі інші висловлювання, що не містять фактичних даних, являються оціночними судженнями і способом реалізації свободи поглядів. Однак у будь-якому випадку, суд приймаючи рішення по справі має обґрунтувати свою оцінку

---

¹ Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08.10.1998 № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 14.04.2019)

інформації, при необхідності навіть спираючись на висновок лінгвістичної експертизи.

Суд повторює, що вимогу доведення правдивості оціночного судження виконати неможливо, отже, ця вимога порушує свободу вираження думки як таку, а вона є основною складовою права, гарантованого статтею 10 Конвенції (див., серед інших джерел, рішення від 29 травня 2005 року у справі «Українська прес-група» проти України» (Ukrainian Media Group v. Ukraine), заява № 72713/01, п. 41).

Таким чином, зважаючи на практику розвинутих європейських країн, що свідчить про високий рівень захищеності особи від посягань на її честь, гідність та ділову репутацію, яка забезпечується перш за все належним ступенем відповідальності за вказані дії та підтверджується позитивною практикою в цій сфері, Україна має належний інструментарій та орієнтири у даному напрямку розвитку.

Продекларована ст. 3 Конституції нашої країни найвища соціальна цінність держави – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека - має бути забезпечена належним правовим механізмом реалізації та відновлення. Зважаючи на стрімкий сучасний розвиток інформаційних технологій, масштабність використання мережі Інтернет, впливу на свідомість людей засобів масової інформації та деякі деградаційні зміни у культурі спілкування, виникає гостра потреба у підвищенні реакцій з боку держави та закону на негативний прояв щодо таких цінностей.

Питання для перевірки знань:

1. Які права виникають у особи, що зазнала порушення своїх особистих немайнових прав (право на честь, гідність та ділову репутацію) для їх відновлення?
2. Чи можуть оціночні судження слугувати підставою юридичної відповідальності?

Завдання для перевірки знань:

1. Визначте критерії відмежування «фактичних тверджень» від «оціночних суджень».
2. Визначте алгоритм дій для визначення інформації (фактичних даних) як недостовірної інформації, що буде покладено в основу застосування юридичної відповідальності.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Які права виникають у фізичної особи, що зазнала порушення своїх прав шляхом розповсюдження про неї недостовірної інформації?

- а) право на відповідь (передбачає власні дії);
- б) право на зустрічне звинувачення;
- в) право на спростування (передбачає вимогу до заподіювача про вчинення дій ним);
- г) право на визначення способу відновлення свого порушеного права.

2. Який характер інформації мусять визнати суди для визнання поширеної інформації недостовірною?

- а) фактичні твердження;
- б) фактичні данні;
- в) оціночні судження;
- г) професійні міркування.

3. Що НЕ є ознакою оціночного судження?

- а) критика;
- б) оцінка дій;
- в) наклеп;
- г) висловлювання, що не містить фактичних даних.

4. Предметом судового захисту можуть бути лише:

- а) думки;
- б) критична оцінка фактів;
- в) особисті судження;
- г) інформація про факти.

5. Який вид судової експертизи дозволить зробити висновок щодо того чи є висловлювання особи фактичним твердженням чи оціночним судженням?

- а) медична експертиза;
- б) почеркознавча експертиза;
- в) лінгвістична експертиза;
- г) технічна експертиза документів.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку, для якого є характерними прагнення нашої держави до інтеграції в європейське співтовариство, все більш актуальним стає питання адаптації законодавства України до законодавства країн ЄС, зокрема законодавства, яке забезпечує правове регулювання діяльності юридичних осіб.

Сьогодні більшість юридичних осіб не обмежують свою діяльність кордонами однієї держави, що робить їх одними з основних інвесторів, залучення яких є необхідною умовою розвитку економіки будь-якої держави. Саме тому питання адаптації законодавства та, зокрема, усунення протиріч у правовому регулюванні створення та діяльності юридичних осіб за законодавством України та провідних європейських країн стає все більш актуальним.

При цьому однією з основних проблем, що виникає в даному напрямку, є суттєві відмінності у визначенні та характеристиці організаційно-правових форм юридичних осіб за українським правом та правом ЄС.

Різноманітність організаційно-правових форм юридичних осіб зумовлена, у першу чергу, особливостями різних правових систем та різними критеріями класифікації.

Одним з основних критеріїв класифікації юридичних осіб у праві різних країн є порядок створення юридичної особи. В залежності від цього критерію можна виділити їх два основні види: юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права.

Для створення юридичних осіб публічного права є характерним, як правило, розпорядчий спосіб, який полягає у виданні уповноваженими державними органами спеціальних публічно-правових актів (наприклад, закону або наказу).

Характерними ознаками юридичних осіб публічного права є: наявність владних повноважень, публічний характер поставленої мети, особливий

характер членства. Більшість країн Європи відносять до юридичних осіб публічного права державу, державні установи, торгові і промислові палати, а також в окремих випадках державні підприємства. Так, у Франції до юридичних осіб публічного права відносять державу, державні установи, департаменти, навчальні заклади, торгові палати, в Італії – провінції, комуни, у Німеччині – федеральні державні установи, у тому числі Уряд, Федеральний банк, міністерства та відомства, землі, комуни та общини.

У той же час, незважаючи на публічно-правовий характер діяльності, такі юридичні особи іноді виступають у якості суб'єктів приватного права. При цьому вони, так само як і будь-які інші суб'єкти приватного права, підпорядковуються нормам цивільного або торгового права.¹ Зокрема, у нормах Німецького цивільного уложення юридичні особи публічного права у майновому обігу прирівняні до юридичних осіб приватного права.

Для юридичних осіб приватного права є характерним нормативно-явочний порядок створення на підставі установчих документів. Створення та порядок здійснення діяльності такими суб'єктами підпорядковується нормам цивільного та торгового права. Юридичні особи приватного права можуть створюватися в різних організаційно-правових формах, передбачених законодавством відповідних держав.

Так, у праві Німеччини юридичні особи приватного права поділяються на юридичні особи цивільного та корпоративного (торгового) права. Юридичні особи корпоративного права поділяються на дві групи: господарські товариства із залученим капіталом (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, командитне товариство на акціях (акціонерна командита), один з учасників якого відповідає всім своїм майном перед кредиторами товариства (комплементарій), а інші (командитисти) беруть участь у поділеному на акції статутному капіталі і не відповідають за зобов'язаннями

---

¹ Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право. К. : Юрінком Інтер, 2000. С. 96.

товариства¹ та корпоративні об'єднання (кооператив, товариство взаємного страхування). Діяльність акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю здійснюється за допомогою спеціальних законів: «Про акціонерні товариства»² та «Про товариства з обмеженою відповідальністю».³ Специфічними рисами відрізняється негласне товариство. Для нього є характерним існування двох видів учасників: власника та так званого негласного товариша (вкладника), існування якого для третіх осіб є закритою інформацією. До прав такого вкладника належить право на частину прибутку товариства, право контролювати діяльність товариства, однак не беручи участі в управлінні ним, право вимагати від власника повернення свого вкладу у разі ліквідації товариства (при цьому розрахунок з вкладником власник проводить після розрахунків з кредиторами товариства) та обов'язок нести збитки від діяльності товариства у межах свого вкладу. Повне, командитне та негласне товариства не мають статусу юридичної особи⁴.

Юридичні особи цивільного права створюються шляхом укладення угоди між фізичними особами чи іншими об'єднаннями, в якій вони зобов'язуються досягати передбачених цілей, надаючи взаємні послуги та здійснюючи спільну діяльність. Для таких товариств є характерною наявність так званої ідеальної мети, не пов'язаної з отриманням прибутку (це стосується об'єднань не підприємців, а представників вільних професій, наприклад, художників), або ж підприємницькі цілі. Кожен з учасників бере участь в управлінні справами товариства. Таке управління базується на принципах довіри та рівності кожного з учасників. При цьому доходи та збитки від діяльності товариства, за

---

¹ Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>

² Германское право. Ч. 2. Торговое уложение и другие законы. пер. с нем. Москва: Междунар. центр фин.-эконом. развит., 1996. 413 с.

³ Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах. *Deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz* / Сост. В. Бергман ; пер. с нем. Е. А. Дубовицкой. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 624 с.

⁴ Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. С. 124.

загальним правилом, розподіляються між всіма учасниками без урахування розміру їхніх внесків, хоча не виключено можливість укладення домовленості між ними щодо іншого порядку розподілу доходів та збитків¹.

За законодавством Франції юридичними особами приватного права є: товариства, асоціації, об'єднання економічних інтересів та фонди².

Асоціації являють собою об'єднання осіб, які створюються для досягнення інших (ідеальних) цілей, відмінних від одержання прибутку. Це можуть бути культурні, благодійні, наукові цілі. Господарською діяльністю такі юридичні особи можуть займатись не для отримання прибутку, а у тій мірі, щоб це сприяло досягненню їхньої основної мети. Асоціації мають спеціальну правоздатність, а їх діяльність підлягає контролю з боку держави³.

Товариство являє собою договір, який є підставою для спільного володіння майном двома або більше особами, розподілу між ними прибутку та ризиків від спільної комерційної діяльності, а також відповідальності.

Товариство іменується торговим, якщо його діяльність полягає у веденні комерційної діяльності. Як вказує Н. Г. Семилютина, «основними видами торгових товариств у Франції є акціонерне товариство, спрощене акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство однієї особи з обмеженою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, негласне товариство, європейське товариство»⁴.

У французькій правовій доктрині повні та командитні товариства іноді називають «гібридними товариствами», а в італійському праві за ними

---

¹ Там само.

² Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>

³ Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. С. 125.

⁴ Юридические лица в гражданском праве зарубежных стран: монография / отв. ред. Н. Г. Семилютина. Москва: Ин-т зак-ва и сравнит. правовед. при Правительстве РФ: ИНФРА-М, 2015. С. 98.

визнається «можливість мати власну правоздатність», хоча вони і не є звичайними юридичними особами¹.

Як вказує З.І. Боярська, юридичні особи приватного права у Швейцарії поділяються на корпорації та установи. У свою чергу, корпорації поділяються на господарські та такі, що мають відмінну від господарських цілей мету існування².

Таким чином у праві західноєвропейських країн виокремлюються наступні організаційно-правові форми юридичних осіб: ті, що не мають правосуб'єктності, тобто не визнаються самостійними суб'єктами (просте (в т. ч. негласне), повне (в німецькому праві має назву «відкрите», а в швейцарському – «колективне») і командитне товариства) та ті, що мають статус самостійних суб'єктів права (акціонерне товариство, акціонерна командита, товариство з обмеженою відповідальністю, кооператив і некомерційне об'єднання (союз)³.

Кожна країна має певні особливості у правовому регулюванні діяльності юридичних осіб, зокрема, тих, що створюються у організаційно-правовій формі товариства, однак вони мають деякі спільні риси, за якими їх поділяють на об'єднання осіб та об'єднання капіталів. Для об'єднання осіб є характерною особиста участь їх членів у діяльності об'єднання та довірчий характер взаємовідносин їх учасників. У кожного з членів товариства є право на ведення справ товариства та представлення його інтересів. У той же час досить проблематичним є процес передання прав членства іншим особам (повне товариство, командитне товариство, негласне товариство).

Об'єднання капіталів мають на меті концентрацію капіталів, не передбачають особистої участі членів у діяльності об'єднання та спрямовані на зменшення для кожного з членів ризиків від діяльності об'єднання. Поточну

---

¹ Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право / Е. А. Суханов. – Москва: Статут, 2014. С. 38.

² Боярська З. І. Міжнародне комерційне право. Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 143 с.

³ Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право / Е. А. Суханов. – Москва: Статут, 2014. С. 26-28.

діяльність цих товариств та представництво їх інтересів здійснюють спеціальні органи; відповідальність за діяльність таких товариств несе саме торгове товариство (воно є юридичною особою; це – акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю).

Об'єднання осіб та об'єднання капіталів розрізняються також за типом відповідальності їх учасників за зобов'язаннями підприємства. Якщо всі учасники (або кілька з них) відповідають за зобов'язаннями підприємства всім належним майном, йдеться про товариства або партнерства (Partnership); коли відповідальність учасників обмежена лише їх майновими вкладами, – це корпорація (Corporation).

Тому, як вказують, В.М. Гайворонський та В.П. Жушман, для іноземних юристів не завжди зрозумілим є термінологія законодавства України, оскільки за Цивільним та Господарським кодексами України товариствами вважаються суб'єкти господарювання як з необмеженою (повні та командитні товариства), так і з обмеженою (акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю) відповідальністю¹.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, за загальним правилом об'єднання осіб у більшості європейських країн не мають статусу юридичної особи. До них належать повні (інша назва «відкриті», або «товариства з колективним іменем») і командитні товариства². В свою чергу, корпорації, що належать до об'єднань капіталів, визнаються самостійним суб'єктом права. Такими суб'єктами є акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, так звані командитні товариства на акціях. Особливістю вказаних суб'єктів є відсутність особистої відповідальності учасників таких корпорацій за загальними зобов'язаннями. Вказане робить необхідним встановлення імперативних законодавчих норм, що регулюють

---

¹ Міжнародне приватне право. Навч. посіб. / під ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 120.

² Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право / Е. А. Суханов. – Москва: Статут, 2014. С. 36-37.

відповідальність вказаних суб'єктів перед їхніми кредиторами та захист інтересів їх кредиторів¹.

Також до правосуб'єктних корпорацій належать кооперативи і союзи. Багато кооперативів (споживчих) фактично не здійснюють підприємницьку діяльність, а союзи у ряді правопорядків взагалі вважаються некомерційними корпораціями, що діють виключно з «ідеальною метою». Проте всі вони є юридичними особами².

У більшості країн найбільш розповсюдженими організаційно-правовими формами юридичних осіб є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. На думку В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана, «акціонерні товариства виступають формою організації крупного капіталу, що дозволяє залучати фінансові кошти для ведення господарської діяльності й ефективно управляти підприємством. Товариства з обмеженою відповідальністю здебільшого використовуються в малому та середньому бізнесі»³.

На розповсюдженість вказаних товариств у світі вказує наявність спеціальних законів, що регулюють їх діяльність. Так, у Франції діє Закон про торгові товариства, прийнятий у 1966 р., у ФРН – Закон про акціонерні товариства 1965 р.

Однак норми вказаних законів у кожній країні мають свої специфічні ознаки. Зокрема, як вказує Ю.М. Жорнокуй, на відміну від законодавства України акціонерне товариство у Франції повинно мати не менше семи засновників та семи акціонерів⁴.

---

¹ Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>

² Суханов Е. А. Очерк сравнительного корпоративного права. Проблемы развития частного права : сб. ст. к юбилею В. С. Ема / отв. ред. Е. А. Суханов, Н. В. Козлова. Москва: Статут, 2011. С. 170

³ Міжнародне приватне право. Навч. посіб. / під ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 123.

⁴ Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>

Товариства з обмеженою відповідальністю схожі за своїми ознаками у більшості країн світу. Виключенням є право Великої Британії, де товариства з обмеженою відповідальністю за більшістю ознак схожі з акціонерними товариствами. Відповідальність учасників товариства з обмеженою відповідальністю за його зобов'язаннями обмежена розміром зробленого ними вкладу. Капітал товариства поділяється на визначені частки, які є іменними та розповсюджуються лише між учасниками товариства без публічного оголошення. Такі обставини зацікавлюють підприємців, оскільки за умов обмеженої відповідальності вони можуть здійснювати будь-які господарські операції, не надаючи їм гласності¹.

Також у більшості європейських країн товариства з обмеженою відповідальністю повинні мати обмежену кількість учасників. Наприклад, за нормами французького права якщо кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю перевищила 100 осіб, таке товариство повинне припинити свою діяльність протягом року².

В Україні статус акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю регулюється спеціальними нормативними актами: Законом України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. та Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 р., відповідно. Прийняття вказаних нормативних актів спрямоване на подальшу гармонізацію законодавства України, норми якого регулюють діяльність юридичних осіб, та законодавства ЄС, що регулює відповідні відносини у цій сфері. Необхідність такої гармонізації встановлена у Главі 13 «Торгівля та сталий розвиток» Розділу 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

---

¹ Зенин И. А. Гражданское и торговое право капиталистических стран учебное . Учебное пособие] . М. : Изд-во МГУ, 1992. С. 119.

² Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>

За вказаними нормативними актами і акціонерне товариство, і товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю визнаються самостійними суб'єктами права. Кількість учасників товариств на відміну, наприклад, від законодавства Франції, не обмежується.

Разом з тим, до законодавства внесені певні норми, запозичені з права ЄС. Це стосується, наприклад, надання можливості товариствам з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю укладати так звані корпоративні договори. Таким договором за ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визнається письмова домовленість учасників товариства між собою та окремо з товариством, зміст якої є конфіденційним. Укладення таких договорів поширене у країнах ЄС та спрямоване на створення ефективної системи управління товариством та запобігання конфліктам між учасниками товариств. Саме тому можливість укладати такі договори робить економіку нашої країни більш привабливою для іноземних інвесторів, які вбачають в таких договорах можливість більш ефективного захисту своїх прав та інтересів, завдяки визначенню у договорах таких питань, як продаж та викуп часток учасників товариств, умови виходу з товариства або входу іншого учасника тощо.

На захист прав учасників товариств спрямоване також правило, закріплене у ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». У відповідності з вказаною статтею учасник, розмір частки якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, має право у будь-який момент вийти з товариства без згоди інших учасників, а якщо така частка становить більше 50 % – з обов'язковою згодою інших учасників товариства. Вказане правило виключає можливість недоброчесної поведінки інших учасників стосовно виключення одного з учасників, чия участь або вихід з товариства є небажаними для інших учасників.

За новим законодавством розширилась роль статуту товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, у той же час зменшилась кількість вимог до обов'язкової інформації в статуті. Так, п. 5 ст. 11 Закону України «Про

товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплює, що обов'язково у статуті товариства зазначаються лише відомості про повне та скорочене найменування товариства; органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень; порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Європейські тенденції просліджуються також у правовому регулюванні створення та діяльності акціонерних товариств за Законом України «Про акціонерні товариства». Дія норм вказаного Закону спрямована на вирішення наступних основних завдань, до яких належить, зокрема, створення дієвого механізму захисту прав акціонерів, що дозволить залучити як національних, так і іноземних інвесторів до створення акціонерних товариств. Наступним завданням є створення такої системи корпоративного управління акціонерним товариством, основним принципом побудови якої став розподіл повноважень між органами акціонерного товариства. Також норми Закону спрямовані на забезпечення захисту інтересів як держави, так і самого акціонерного товариства та зацікавлених осіб.

Наразі Закон передбачає лише один критерій поділу акціонерних товариств на два типи: публічне та приватне. Так, за ст. 5 Закону в залежності від можливості здійснювати публічну пропозицію власних акцій акціонерні товариства згідно з цим Законом поділяються на публічні та приватні. Тобто у Законі запозичені для визнання акціонерного товариства публічним або приватним критерії, характерні для провідних країн Європи.

У ст. 3 ч. 4 Закону акціонерним товариствам надається право, а не обов'язок зазначати в своєму найменуванні тип акціонерного товариства. Обов'язково зазначається лише його організаційно-правова форма (акціонерне товариство). Тип акціонерного товариства (публічне або приватне) зазначається лише в статуті акціонерного товариства.

Надання товариству статусу публічного або приватного позначається на можливості залучення товариством капіталу на фондових ринках, ступені

захисту прав акціонерів товариства, можливості обрання моделі корпоративного управління товариством.

Таким чином, вказане вище дозволяє зробити висновок про те, що правове регулювання створення та діяльності акціонерних товариств в Україні відповідає сучасним європейським тенденціям, зокрема, у поділі акціонерних товариств на типи¹.

Дослідивши норми вказаних законів, можна дійти висновку, що прийняття вказаних нормативних актів спрямоване на гармонізацію національного законодавства з нормами законодавства провідних країн Європи, зокрема, у питаннях створення ефективного механізму вирішення корпоративних конфліктів та захисту прав учасників товариств, якими можуть бути не лише вітчизняні суб'єкти, але й іноземні інвестори, що призведе до стимулювання та розвитку малого та середнього бізнесу в нашій державі.

Разом з тим, зважаючи на викладене вище, можна зробити висновок про те, що у визначенні правового статусу окремих організаційно-правових форм юридичних осіб у праві провідних країн Європи та України існують принципові відмінності. Зокрема, національне законодавство на відміну від права країн ЄС, визнає повні та командитні товариства окремими суб'єктами права. У той же час деякі європейські країни у якості окремих суб'єктів права визнають такі організаційно-правові форми юридичних осіб як командитне товариство на акціях та союзи, які взагалі не застосовуються в національному законодавстві України.

У той же час не можна також не відзначити сучасні тенденції до появи так званих наднаціональних компаній, до числа яких, перш за все, варто віднести Європейська компанія (*Societas Europaea*).

Починаючи з перших років існування ЄС для уніфікації законодавства щодо правового регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб додаються численні зусилля. Одним із шляхів вирішення вказаної задачі є створення

---

¹Качановський Р. Акціонерне товариство: нові законодавчі зміни. URL: https://protocol.ua/ua/aktsionerni_tovaristva_novi_zakonodavchi_zmini/

нових форм юридичних осіб, врегульованих безпосередньо правом ЄС та які отримали визнання у всіх країнах Союзу.

Однією з таких форм є Європейська компанія (*Societas Europaea*). Перші спроби створення цієї організаційно-правової форми європейської юридичної особи біли зроблені ще у 60-ті роки¹.

8 жовтня 2001 року Європарламент прийняв Регламент № 2157/2001 про статут Європейської компанії, який набув чинності 8 жовтня 2004 року. Регламент детально регулює способи створення європейської компанії, вимоги до мінімального розміру статутного капіталу, місцезнаходження компанії та порядок його зміни, організаційну структуру компанії, звітність і т.п. В першу чергу, діяльність компанії регулюється нормами вказаного Регламенту та статуту. Відносно питань, не врегульованих або частково врегульованих Регламентом, застосовується національне законодавство держав-членів, як спеціально розроблене для європейських компаній на виконання Регламенту, так і національне акціонерне законодавство держави, де компанія має своє місцезнаходження (ст. 9). Стаття 7 Регламенту передбачає, що компанія повинна мати місцезнаходження на території Союзу та знаходитись на території держави-члена ЄС, де розташовуються органи управління компанії².

Європейська компанія має статус юридичної особи і вноситься до реєстру однієї з держав-членів ЄС. Європейська компанія створюється у формі відкритого акціонерного товариства з обмеженою відповідальністю (*Public Limited-Liability Company*). Капітал Європейської компанії розподілений на акції, мінімальний розмір статутного капіталу – 120 тис. євро³. Органами

¹ Кметик Х.В. Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом Європейського Союзу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: file:///D:/Users7/1225C60/Downloads/vaau_2009_1_32.pdf

² Кметик Х.В. Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом Європейського Союзу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: file:///D:/Users7/1225C60/Downloads/vaau_2009_1_32.pdf

³ Ханік-Посполітак Р. Статут європейської компанії як модель для українського законодавства. *Юридичний журнал*. 2004. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1400>

управління компанії виступають, як правило, загальні збори акціонерів та орган, що здійснює управління поточною діяльністю компанії, іноді до вказаних органів додається спостережна рада.

Таким чином, проаналізувавши основні ознаки Європейської компанії можна прийти до висновку, що вона має спільні риси та схожа з українськими акціонерними товариствами. Зокрема, це стосується порядку управління європейської компанії, розподілу статутного капіталу на певну кількість акцій, вимог до структури управлінських органів. Однак до переваг Європейської компанії у порівнянні з національними акціонерними товариствами можна віднести можливість зміни місцезнаходження, тобто перенесення органів центрального управління з однієї держави до іншої, та зміни юридичної адреси компанії. Вказане мінімізує бюрократичні перепони та дозволяє Європейській компанії вільно здійснювати свою діяльність у межах Європейського Союзу.

Ще однією організаційно-правовою формою юридичної особи європейського права є Об'єднання з економічних інтересів – European Economic Interest Group, Europäische wirtschaftliche Interessenvereinigung (далі – Об'єднання), що підпорядковується праву Союзу яке, як вказує М.І. Кулагін, є схожим з французьким об'єднанням із загальною економічною метою¹.

Правовий статус Об'єднання закріплений Регламентом Ради ЄС 2137/85 від 25 липня 1985 року. Зокрема, вказаний Регламент регулює порядок створення й діяльності Об'єднання, а у певних випадках таке регулювання здійснюється нормами законодавства країни, в якій Об'єднання має статутне місцезнаходження. Зокрема, саме національним законодавством визначається правовий статус Об'єднання (наприклад, у Німеччині та Італії об'єднання з економічних інтересів юридичною особою не визнається, а у Франції та Бельгії об'єднання – це юридична особа). Нормами національного законодавства встановлюються певні обмеження у діяльності Об'єднання, зокрема, право

---

¹ Фединак Г. Межі здійснення правосуб'єктності юридичними особами України за кордоном (приватно-правовий аспект). *Право України*. 2003. № 12. С. 127.

заборони тим або іншим категоріям юридичних та фізичних осіб бути його учасниками, регулювання порядку виключення та виходу учасників зі складу об'єднання, ліквідації й банкрутства об'єднання.

За статтею 3 Регламенту Об'єднання не може займатися самостійною виробничою діяльністю та обмежується наданням послуг своїм членам. При цьому головною метою створення Об'єднання є стимулювання діяльності його учасників, координація їх дій без права надання керівних вказівок. Прибуток, в результаті діяльності Об'єднання, вважається прибутком його членів та розподіляється між ними на паритетних засадах (ст. 21 Регламенту).

Аналізуючи порядок створення та діяльності Об'єднання можна дійти висновку, що за певними ознаками воно схоже з такою українською організаційно-правовою формою юридичних осіб, як кооператив.

Таким чином, зважаючи на викладене вище можна зробити висновок про те, що організаційно-правові форми юридичних осіб, створених за правом ЄС та за національним правом України мають як схожі риси, так і відмінності. При цьому окремі норми законодавства держав-членів ЄС щодо діяльності юридичних осіб можуть бути використані як певна правова модель для удосконалення українського законодавства у цій сфері.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що наразі існують досить суттєві відмінності у правовому регулюванні діяльності юридичних осіб та навіть у визначенні їх організаційно-правових форм за законодавством країн Європи та національним законодавством України.

Разом з тим одним з важливих чинників економічної інтеграції та функціонування внутрішнього європейського ринку є можливість для юридичних осіб, створених за правом держав-членів Союзу, безперешкодно здійснювати свою діяльність та вільно змінювати власне місцезнаходження, обираючи для цього державу з найбільш сприятливими умовами. Це позитивно впливає на ефективність діяльності таких юридичних осіб, а, відповідно, й на ефективність функціонування європейської економіки.

Саме тому європейські прагнення нашої держави повинні підкріплюватись створенням дієвих механізмів та належних умов для входження юридичних осіб, створених за українським правом, до внутрішнього ринку Європи. Такими механізмами, зокрема, повинне стати запровадження більш ефективного механізму адаптації чинного українського законодавства щодо створення та діяльності юридичних осіб, а також уніфікація ознак, що характеризують організаційно-правові форми юридичних осіб, до відповідних норм права Європейського Союзу.

Питання для перевірки знань:

1. Які організаційно-правові форми юридичних осіб належать до об'єднань капіталів за законодавством України?
2. В якому порядку створюються юридичні особи приватного права?

Завдання для перевірки знань:

1. Назвіть ознаки юридичних осіб публічного права.
2. Охарактеризуйте відмінності між об'єднаннями осіб та об'єднаннями капіталів.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Які з перелічених організаційно-правових форм юридичних осіб не визнаються самостійними суб'єктами права у праві провідних європейських країн?

- а) акціонерне товариство;
- б) командитне товариство;
- в) товариство з обмеженою відповідальністю;
- г) кооператив.

2. Що з переліченого належить до наднаціональних компаній у праві ЄС?

- а) Європейське акціонерне товариство;
- б) Європейська компанія;
- в) Об'єднання з економічних інтересів;
- г) організаційно-правові форми, перелічені у п.п. б та в.

3. Акціонерні товариства за законом України «Про акціонерні товариства» поділяються на:

- а) закрите та відкрите;
- б) публічне та приватне;
- в) повне та командитне;
- г) повне та обмежене.

4. Який критерій є підставою поділу акціонерних товариств та типи за Законом України «Про акціонерні товариства»?

- а) наявність обов'язку розміщувати інформацію про емісію своїх акцій у ЗМІ;
- б) кількість учасників;
- в) розмір статутного капіталу;
- г) можливість здійснювати публічну пропозицію власних акцій.

5. У праві Німеччини юридичні особи приватного права поділяються на:

- а) акціонерні товариства та кооперативи;
- б) юридичні особи цивільного та торгового права;
- в) юридичні особи господарського та корпоративного права;
- г) господарські товариства та корпоративні об'єднання.

3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Забезпечення громадянину права на справедливий суд є одні із показників демократії, розвитку правової держави та збереження національних правових здобутків, які дозволяють розробити дієвий механізм захисту порушених чи оспорюваних прав (не лише цивільних) особи та можливості їх захиту у судовому порядку.

В умовах євроінтеграції України важливим питання є забезпечення, зокрема, приведення національного законодавства до вимог нормативно – правових актів європейських країн для охорони суспільних цінностей та забезпечення громадян правом на справедливий та неупереджений суд.

Яскравим прикладом забезпечення вказаних вище принципів є правильне та раціональне застосування у цивільному законодавстві України інституту позовної давності, яка створює умови неможливості притягнення особи до відповідальності за застарілими позовами та взяття до уваги таких доказів, актуальність яких зі спливом певного проміжку часу пройшла.

Висновки Європейського суду з прав людини з питань правильного застосування позовної давності повинно братися судами України як джерело права, як того вимагає процесуальне законодавство. Тому в умовах євроінтеграції застосування таких резолюцій є показником того, що Україною вимоги європейських колег виконуються, узагальнюються та успішно реалізуються в національному законодавстві.

Отже, озовна давність – це певний проміжок часу, який відведено особі для можливості звернення до суду за захистом порушеного у той або інший спосіб права. В більшості нормативно – правових актах України вважається, що зі спливом строку позовної давності матеріальне право особи не втрачено, але все ж таки ця особа втрачає можливість захисту належного їй матеріального права в судовому порядку. Відтак виникає першочергове питання: навіщо особі порушене матеріальне право, яке позбавлено можливості на судовий захист? У

випадках, коли особою втрачено право на судовий захист внаслідок спливу позовної давності, матеріально-правові та процесуально-правові аспекти тісно пов'язані: з одного боку мова йде про недотримання умов звернення за захистом до суду (процесуальний аспект), а з іншого боку – втрата можливості судового захисту порушеного права істотно позбавляє цінності значення самого матеріального права (матеріальний аспект). Саме тому позовна давність це надважливий інститут, що лежить на перехресті матеріального права із процесуальним, а тому невірні дії особи у практичному застосуванні положень та норм цього інституту несуть потенційну загрозу, яка полягає в порушенні абсолютно будь – якого права людини.

Позовна давність є одним із класичних цивільно – правових інститутів, який відомий ще за часів Давнього Риму. В свою чергу, позовна давність досить тісно пов'язана із принципом правової визначеності, який, є одним із фундаментальних аспектів верховенства права. Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ, або Суд) неодноразово вказував на призначення позовної давності, пов'язуючи його із необхідністю забезпечити правову визначеність. Як зазначає ЄСПЛ, строки позовної давності «служують декільком важливим цілям, зокрема вони забезпечують правову визначеність і остаточність, захищають потенційних відповідачів від за давнених вимог, яким було б важко протистояти, і запобігають несправедливості, що могла б виникати, якби суди мусили ухвалювати рішення стосовно подій, які мали місце в далекому минулому, і на підставі доказів, які вже могли б стати ненадійними й неповними з плином часу». Отже, сама ідея позовної давності виправдана метою внести певність щодо наявних прав та обов'язків. Така мета слідує із принципу верховенства права, проголошеного в Преамбулі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ, або Конвенція) [3], і ця мета пронизує усі статті Конвенції.

За визначенням, позовна давність – це строк для звернення до суду за захистом, тому досить закономірним є те, що ЄСПЛ розглядає позовну давність у контексті параграфу 1 статті 6 ЄКПЛ, де встановлено, що «кожен має право

на справедливий... розгляд його справи... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...». На шляху до практичного втілення права на справедливий суд позовна давність слугує певним бар'єром, який ставить право особи на звернення до суду в залежність від фактору часу. Інакше кажучи, позовна давність є певним обмеженням права на доступ до суду.

Однак, обмеження, що регламентовано позовною давністю, не є в усіх випадках порушенням прав людини, проголошених у Конвенції. Як було зауважено ЄСПЛ у справі Фінікарідов проти Кіпру, «існування позовної давності само по собі не є несумісним із Конвенцією»¹. Право особи на доступ до суду не є абсолютним: воно допускає деякі часові обмеження, які встановлювані позовною давністю.

Однак обмеження права на суд мусять бути об'єктивними, інакше такі обмеження несумісні із Конвенцією і становлять порушення основоположних прав людини. Згідно з практики ЄСПЛ, для того, щоб якимось обмеження права на суд (в тому числі і постановка цього права в конкретні часові межі) вважалось об'єктивно виправданим, повинні бути дотримані наступні умови:

- спосіб обмеження не повинен перешкоджати доступу до суду в такій мірі, що це обмеження призводить в нуль саму сутність цього права;
- обмеження повинно мати легітимність мети;
- повинно бути забезпечено на належному рівні пропорційне співвідношення між засобами обмеження та метою цього ж обмеження.

У справі Міцці проти Мальти позивач не зміг оскаржити своє батьківство в першу чергу через те, що законодавство вимагало від чоловіка доведення наявності подружньої зради та, одночасно з цим, те, що народження дитини, батьківство щодо якої оспорювалось, від нього було приховано (чого у даному випадку не було). Коли законодавство зазнало змін, і достатньо було довести

---

¹ Phinikaridou v. Cyprus, no. 23890/02, § 52, ECHR, 20 December 2007. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84106>.

або факт подружньої зради, або факт приховання народження – тоді пред'явити позов завадив наявний шестимісячний строк позовної давності (що відраховувався від дня народження дитини), який на той час уже минув. За таких обставин ЄСПЛ дійшов висновку, що «практична неможливість заперечення батьківства від дня народження дитини і до теперішнього часу звела нанівець саму сутність права заявника на суд. Тому оскаржуване втручання поклало надмірний тягар на заявника...»¹.

У справі Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства предметом оскарження був шестирічний строк позовної давності (що обраховувався від дня повноліття) для позовів про шкоду, умисно завдану здоров'ю неповнолітньої особи. ЄСПЛ було визнано, що встановлення такого досить тривалого строку мало легітимну мету, а саме забезпечення правової визначеності та остаточності, а також захисту відповідачів від за давнених претензій. У підсумку Судом було визначено, що «оскільки сама сутність права заявниць на доступ до суду не була підірвана, а оскаржувані обмеження переслідували легітимну мету і були пропорційними», порушення параграфу 1 статті 6 ЄКПЛ не мало місця.

Загалом Суд, як правило, встановлює, що застосування у певні справі строку позовної давності дійсно мало легітимну мету. Такою метою є забезпечення правової визначеності. Відтак основна увага приділяється питанню, чи були обмеження, які покладено на позивача в силу часового лімітування його вимог, співмірними з поставленою легітимною метою. Для співмірності відповідних обмежень із поставленою метою, необхідно дотримання, таких умов:

I. Строк позовної давності не повинен бути вочевидь та/або надміру коротким. ЄСПЛ було багаторазово підкреслено, що він своїм рішенням не може замінювати національного законодавства і визначити, якої тривалості строк у тій або іншій ситуації є найбільш доцільним. Разом з тим Суд завжди

---

¹ Карнаух Б.П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини. Харків: «Цивільне право і цивільний процес», 2016. С. 25.

оцінює, чи не є очевидно й надмірно коротким установлений строк позовної давності у тому чи іншому правовому акті. Ідею прояву поваги до суверенітету національного законодавства, у цій сфері, чітко показує висновок, висловлений Судом у справі Во проти Франції. Судом було зазначено, що «у даній справі чотирирічний строк позовної давності не видається надміру коротким, особливо зважаючи на серйозність шкоди, якої зазнала заявниця та її негайне бажання порушити справу проти лікаря. Французький парламент нещодавно подовжив цей строк до десяти років. Суд, однак, не вважає, що це нове правило може бути розцінене як доказ того, що попередній чотирирічний строк був занадто коротким».

II. Застосування судом позовної давності має бути передбачуваним. Судом наголошено, що «принцип законності означає, що застосовні положення національного права повинні бути достатньо доступними, чіткими й передбачуваними в їхньому застосуванні. Індивід повинен бути здатним, у разі потреби за допомогою необхідних порад, передбачити (у тій мірі, у якій це є розумним за даних обставин) наслідки, які може потягнути певна дія»¹.

III. Алгоритм застосування позовної давності повинен володіти достатньою гнучкістю, тобто, він повинен, якщо не мати, то хоча б допускати можливість переривання, зупинення, поновлення строку позовної давності, з одночасним визначенням залежності від суб'єктивного фактору – обізнаністю потенційного позивача про факт порушення його права. З огляду на це достатньо особливим є інтерес справи 2014 року – Говальд Мур та інші проти Швейцарії. За викладеними обставинами цієї справи Ганс Мур, який працював робітником на заводі, у період із 1965 по 1978 роки зазнавав шкідливого впливу азбестового пилу. У 2004 р. у нього було діагностовано злоякісну плевральну мезотеліому, викликану дією азбесту.

У 2005 р. від зазначеного захворювання він помер. У 2005 р. заявники – вдова та діти пана Мура – звернулися до Швейцарського фонду страхування від

---

¹ Карнаух Б.П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини. Харків: «Цивільне право і цивільний процес», 2016. С. 26.

нещасних випадків із вимогою про компенсацію моральної шкоди, якої зазнав померлий через біль та страждання. Однак їм було відмовлено в задоволенні вимоги у зв'язку зі впливом строку позовної давності: за швейцарським законодавством будь-які позови про відшкодування шкоди, завданої через дію азбесту, можуть бути пред'явлені не пізніше, ніж через десять років від дня, коли особа зазнала дії відповідної речовини. Натомість у випадку з паном Муром минуло вже 27 років від часу, коли він востаннє зазнав впливу азбестового пилу.

Узявши під увагу той факт, що латентний період для хвороб, викликаних азбестом, може становити декілька декад, ЄСПЛ зазначив, що десятирічний строк, обчислюваний від часу, коли особа зазнала дії азбестового пилу, – завжди неодмінно спливатиме. Відповідно, будь-які позови про відшкодування шкоди будуть від самого початку приречені на провал, позаяк вони будуть погашатися давнісним строком іще до того, як потерпілі матимуть об'єктивну змогу дізнатися про порушення своїх прав. Суд дійшов висновку, що у випадках, стосовно яких науково доведено, що особа не могла знати про те, що вона страждає на певне захворювання, – цей факт слід брати до уваги при визначенні строку позовної давності. Враховуючи зазначене, ЄСПЛ констатував порушення параграфу 1 статті 6 ЄКПЛ¹.

Наступним елементом реалізації права на суд можна назвати принцип процесуальної рівноправності сторін, згідно з яким «кожна сторона повинна бути наділена розумною можливістю щодо подання обґрунтування своєї позиції за таких умов, які б не ставили цю ж сторону у становище, яке є істотно не вигідним у відношенні до опонента». Вимогою цього принципу насамперед є рівність сторін спору в їхніх процесуальних можливостях щодо подання пояснень та доказів у судовому провадженні. Однак є очевидним, що перш ніж ці пояснення та докази подати, необхідно мати змогу ініціювати порушення такого судового провадження. Відтак ЄСПЛ визнає принцип рівності не

---

¹ Карнаух Б.П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини, Харків, «Цивільне право і цивільний процес», 2016. с. 27.

дотриманим в тому числі і в тих випадках, коли до протилежних сторін спору має місце застосування необґрунтовано різних строків позовної давності.

Яскравим прикладом у вказаному контексті є справа Дачія С. Р. Л. проти Молдови. Так, у 1999 р. компанія-заявник, яка перемогла в аукціоні на приватизацію державного майна, набула у приватну власність готель «Дачія». У 2003 році Генеральною прокуратурою Молдови, з метою захисту інтересів Держави, було ініційовано звернення до суду з вимогою про визнання приватизації вказаного вище готелю недійсною. Молдавські національні суди позов задовольнили. Однак, звертаючись до ЄСПЛ, компанія-заявник (покупець), посилалася зокрема і на порушення Державою параграфу 1 статті 6 ЄКПЛ. В обґрунтуванні своєї позиції заявником було вказано, що Генеральною прокуратурою було подано позов із порушенням загального строку позовної давності (який становить 3 роки). Це стало реальним завдяки тому, що згідно чинних на той час положень Цивільного кодексу Молдови позовна давність не поширювалася на позови державних організацій щодо повернення державного майна, яке перебуває в незаконному володінні інших громадян чи організацій.

З цього приводу ЄСПЛ було вказано, що «у цій справі не було надано жодних аргументів на обґрунтування того, чому Державні організації у випадках, коли вони позиваються про повернення державного майна, мають бути звільнені від обов'язку додержуватися установлених строків давності, котрі б перешкодили розгляду позовів, вчинюваних приватними особами чи компаніями. Це потенційно може призводити до руйнування багатьох правовідносин, заснованих на існуючому стані речей і надає дискримінаційну перевагу Державі без будь-якої переконливої підстави їх порушувати... Більше того, Суд вважає, що змінювання правовідносин, які стали остаточними внаслідок спливу позовної давності або які – як у цій справі – повинні були б стати остаточними, якби строк позовної давності було застосовано без дискримінації на користь Держави, є несумісним із принципом правової

визначеності»¹. З огляду на це ЄСПЛ дійшов висновку, що положення ЦК Молдови щодо незастосування позовної давності до самої держави суперечить параграфу 1 статті 6 Конвенції.

Проте, з огляду на вказане, на думку авторів, доволі несподіваним є рішення у справі Богдель проти Литви. У 1995 році Виконавчою радою Тракайського району було укладено з Галиною Богдель договір купівлі-продажу земельної ділянки, що розташовувалась поряд з Тракайською фортецею в Національному історичному парку. Спочатку на цій ділянці було встановлену пункт продажу сувенірами й гончарними виробами, згодом – кав'ярня для туристів. Після смерті Галини Богдель вказану ділянку було успадковано чоловіком та донькою померлої. У 1999 році після відповідного звернення, поданим приватною особою, Державним ревізійним управлінням було розпочало розслідування, предметом якого було встановлення законності продажу земельної ділянки пані Богдель. 2000 року, за результатами розслідування, Державним ревізійним управлінням було резюмовано, що відчуження спірної землі було неправомірним, оскільки порушувало норми містобудівного законодавства та законодавства про охоронні зони. З огляду на це, у 2001 році Голова Вільнюської окружної адміністрації звернувся до суду з вимогою про визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки, що був укладений із пані Богдель у 1995 році. В кінцевому результаті Верховним Судом Литви позов було задоволено. Заявники це рішення оскаржили до ЄСПЛ, стверджуючи при цьому, що мало місце порушення статті 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ (право на мирне володіння майном) та статті 6 ЄКПЛ.

В контексті порушення статті 6 ЄКПЛ заявники, серед іншого, вказували на таке. Чинним на той час законодавством було встановлено трирічний строк позовної давності, який починав обраховуватися з того моменту, коли особа довідалася, повинна була або могла довідатися про порушення її прав. Однак,

---

¹ Dacia S.R.L. v. Moldova, no. 3052/04, § 76, ECHR, 18 March 2008. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85480>.

всупереч принципу процесуальної рівності Верховним Судом Литви було сформовано таку практику, відповідно до якої наведеному в законі формулюванню мало місце надаватися різне тлумачення у спорах між приватними особами, з одного боку, та у спорах приватних осіб із державними органами – з іншого. Так, у випадку, коли мова велась про спори приватних осіб, вважалося, що позовна давність починає спливати з моменту, коли позивач дізнався про укладення оспорюваного договору. Проте, якщо справа стосувалася держави, то позовна давність починалася відраховуватись від того дня, коли відповідний державний орган «здобув достатні докази для того, щоб довести, що публічний інтерес було порушено»¹. Саме на цих підставах Верховним Судом Литви було зроблено висновок, що у справі заявників не було пропущено строку позовної давності, оскільки, на думку Суду, сплив позовної давності почався тільки у 2001 році – від того дня, коли за результатами експертизи Державне ревізійне управління дійшло висновку про протизаконність договору купівлі-продажу. Заявниками було зазначено, що «із практичної точки зору таке тлумачення рівнозначне правилу, за яким позовна давність взагалі не повинна застосовуватися до позовів Держави стосовно її власності, адже практично майже неможливо пропустити строк давності..., відраховуваний від дати, коли державні інституції одержують інформацію, необхідну для того, щоб довести порушення публічного інтересу».

Однак ЄСПЛ своїми п'ятьома голосами (проти двох) було ухвалено, що порушення статті 6 ЄКПЛ у цій справі не мало місця. При цьому не можна ігнорувати й те, що ЄСПЛ не вдався до ретельного аналізу вищенаведеного аргументу заявників. Натомість ЄСПЛ лише вказав, що їм було прийнято цей аргумент до уваги та відхилено у тій частині рішення, де було аналізовано матеріально-правову складову вказаної справи, а саме – наявність або відсутність порушення статті 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ (право на мирне володіння своїм майном). У цій частині визначено, що порушення статті 1

¹ Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, § 80, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.

Протоколу № 1 до ЄКПЛ не мало місця, оскільки публічний інтерес у цій справі був яскраво та істотно вираженим – мова велась про охорону культурної спадщини. Якби Судом, в процесуальному аспекті справи, було встановлено, що судові інстанції Литви порушили право заявників на суд, то це б звело до нуля значення матеріального аспекту вказаної справи. У такому випадку, довелося б визнати, що всупереч факту, що право заявників на майно порушене не було, тим не менше, рішення про визнання договору купівлі-продажу недійсним є неправомірним, оскільки суперечить принципу правової визначеності і порушує право заявників на суд. На погляд авторів, вказана справа – Богдель проти Литви – це приклад того, як всупереч суворій правовій логіці, матеріально-правовий аспект є вищим над аспектом процесуальним.

Заслуговує також на увагу позиція, яка висловлена в окремій думці у вказаній справі судьями Паоло Пінто де Альбукерке та Драголюбом Поповичем, які вказали, що «інтерпретація, запропонована Верховним Судом Литви, створює необґрунтовану перевагу для державної влади, котра може подовжувати нескінченно довго будь-який давнісний строк, що в свою чергу дає змогу судам розглядати справу про анулювання договору за позовом публічної влади, незважаючи на те, що позов приватної особи за аналогічних обставин та умов був би залишений без розгляду»¹.

Отже, проблема застосування позовної давності аналізується Судом перш за все з точки зору положень, визначених у параграфі 1 статті 6 ЄКПЛ. Разом з тим, Суд оцінював позовну давність також з огляду на деякі інші положення Конвенції.

Зокрема, якщо стосовно тих осіб, які знаходилися в аналогічних або принципово схожих за змістом ситуаціях, законодавством тієї чи іншої держави (або національною судовою практикою) було встановлено застосування різних строків давності для пред'явлення аналогічних за суттю заявлених вимог

---

¹ Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, dissenting opinion of Judges Popović and Pinto de Albuquerque, § 12, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.

позовів, і при цьому така різність не має під собою раціональної підстави – у такому разі позовна давність може аналізуватися з огляду на положення статті 14 ЄКПЛ «Заборона дискримінації» (з одночасним поєднанням з параграфом 1 статті 6 ЄКПЛ). Згідно зазначеної статті «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

У справі Міцці проти Мальти заявником, серед іншого, було акцентовано увагу на порушення державою статті 14 ЄКПЛ. Нагадаємо, пан Міцці, який в силу презумпції батьківства був записаний батьком дитини, яку народила його колишня дружина через три з половиною місяці після розлучення, мав намір оскаржити своє батьківство в національному суді. Однак, в наслідок пропуску строку позовної давності він не зміг цього зробити. За мальтійським законодавством для того чоловіка, що перебував у шлюбі з матір'ю дитини на момент її біологічного зачаття, строк позовної давності для можливості оспорювання батьківства становив шість місяців. Однак матір дитини або сама дитина, чи інша заінтересована особа мали право пред'явити аналогічний позов, який строком позовної давності обмежений не був.

Розглядаючи заяву пана Міцці, ЄСПЛ, поміж іншого, було зауважено наступне: «Стаття 14 захищає осіб, які «перебувають в аналогічних ситуаціях», від дискримінаційно різного ставлення. Проте, той факт, що між двома чи декількома особами є певні відмінності, не заважає таким особам перебувати в принципово схожих позиціях і мати порівнянні інтереси. Суд вважає, що в контексті їхнього інтересу щодо оспорювання батьківства, заявник та інші «зацікавлені особи» перебували в аналогічних ситуаціях у розумінні статті 14 Конвенції»¹. З огляду на це ЄСПЛ вказав на порушення статті 14 ЄКПЛ у

---

¹ Mizzi v. Malta, no. 26111/02, § 89, ECHR, 2006-I. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71983>.

поєднанні зі статтями 6 (право на справедливий суд) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Протилежного висновку ЄСПЛ дійшов у справі Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства, де заявниці оскаржували рішення Палати Лордів¹, у якому було визначено, що у випадку, коли шкода здоров'ю заподіяна навмисно, так само як і в тих випадках, коли шкода здоров'ю заподіюється через необережність, – повинні бути застосовані різні строки позовної давності. Так, згідно британського законодавства у тих справах, де мова йшла про шкоду здоров'ю, завдану через необережність, мало місце застосування трирічного строк позовної давності, перебіг якого починався із того дня, коли позивач дізнався про те, що така шкода є досить значною і може бути наслідком провини відповідачеві. Разом з тим до випадків умисного завдання шкоди здоров'ю, коли такої шкоди було завдано неповнолітньому потерпілому, мало місце застосування строку позовної давності у шість років, який починав обраховуватися від дня досягнення потерпілим повноліття. У вказаній справі заявниці ще у дитячому віці зазнали сексуального насильства, що в свою чергу спричинило в майбутньому тяжкі психічні розлади. Однак причинний та наслідковий зв'язок між цим насильством і розладами вони могли усвідомити значно пізніше, лише у більш зрілому віці, коли строк позовної давності уже сплинув. Тому заявниці вважали, що правова позиція, яка була ухвалена Палатою Лордів, по відношенню до них є дискримінаційною, оскільки вона (правова позиція) ставить їх у більш гірше становище порівняно із тими особами, що потерпіли від шкоди, яка завдана їм через необережність.

З цього приводу ЄСПЛ зауважив, що «стаття 14 встановлює гарантії проти дискримінації при встановленні правового режиму користування правами та свободами, які гарантуються іншими матеріально-правовими положеннями Конвенції... Однак відмінність між такими правовими режимами

---

¹ Карнаух Б.П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини, Харків, «Цивільне право і цивільний процес», 2016, с. 31

не завжди становить порушення статті 14. Для цього має бути доведено, що іншим особам в аналогічній або відносно схожій ситуації надаються преференційні переваги і немає об'єктивних і розумних підстав для такої відмінності... Запровадження різних правових режимів позовної давності для позовів стосовно шкоди, заподіяної здоров'ю навмисно, і для тих, що стосуються шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок недбальства, є цілком розумним заходом і є питанням, яке Договірні держави вирішують у межах свого поля розсуду, оскільки, наприклад, існування підстав для цивільного позову може бути менш очевидним для потерпілих від шкоди, заподіяної здоров'ю унаслідок недбальства». З огляду на це, – дійшов висновків Суд, – порушення статті 14 ЄКПЛ у цій справі не мало місця.

У багатьох судових справах, які розглядалися ЄСПЛ, предметом оскарження заявниками були строки позовної давності, що встановлювались для оспорювання батьківства. В цих випадках Суд аналізує позовну давність з огляду на положення параграфу 1 статті 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Специфікою таких справ є те, що при визначенні, чи був дотриманий справедливий баланс інтересів, необхідно співставляти не два протилежних інтереси (приватний інтерес особи з загальносуспільним інтересом громадськості), а більшу кількість пересічних інтересів зацікавлених сторін, якими в даному випадку є: дитина, матір, особа, яка юридично вважається батьком, біологічний батько та його сім'я. Так, у справі Фінікарідов проти Кіпру Суд зауважив, що «поряд зі зважуванням інтересів індивіда супроти загального інтересу суспільства як цілого, мусять також бути зважені інтереси інших зацікавлених сторін. З одного боку, людина має право знати своє походження... Особи в ситуації, подібній до тієї, у якій опинився заявник, мають життєво важливий інтерес, захищений Конвенцією, – отримати інформацію, необхідну для встановлення істини щодо істотного аспекту їхньої особистісної ідентичності й усунути непевність у цьому відношенні... З іншого боку, як було зазначено вище, не можна заперечувати інтерес того, кого вважають біологічним батьком, у тому, щоб бути захищеним

від за давнених позовів. Ключовий критерій для зважування вищезначених факторів полягає у запитуванні, чи можна допустити, щоб юридична презумпція переважила біологічну й соціальну реальність, а якщо так, то чи було це за даних обставин... сумісним із зобов'язанням Держави забезпечити дієву повагу до приватного і сімейного життя».

У багатьох національних цивільних порядків (в тому числі і в українському, який не є винятком) закінчення строку позовної давності означає втрату не самого суб'єктивного (матеріального) права, а лише втрату можливості судового захисту цього права. Однак поняття «мати право, яке не забезпечене судовим захистом» і «взагалі не мати права» – два поняття, які у практичному сенсі доволі схожі. Саме тому у випадках, коли особа внаслідок впливу позовної давності втратила можливість судового захисту майнового права – це питання може розглядатися через призму статті 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, відповідно до якої «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Зв'язок між позовною давністю і метаріальним правом на майно чітко проявляється у випадку, коли майно про яке йде мова, полягає у праві вимоги. Прикладом є справа Золотас проти Греції. Так, у 1974 році заявником було відкрито банківський рахунок у Генеральному банку Греції на суму 660 тисяч драхм. За період із 1981 по 2003 роки заявник не вчиняв жодних дій та операцій за цим рахунком. У 2003 році, коли пан Золотас звернувся до Банку із вимогою інформування про стан його рахунку, Банком було надано відповідь, що оскільки жодних фінансових операцій за рахунком не проводилося, паном Золотасом, внаслідок впливу двадцятирічного строку позовної давності, було втрачено право вимоги повернення внесених коштів.

ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що «такий суворий захід як обмеження часом вимог стосовно банківського рахунку, на тій підставі що за рахунком упродовж певного часу не вчинялися транзакції, у поєднанні із судовою

практикою, згідно з якою нарахування банком процентів на внесену суму не вважається транзакцією, – може поставити власників рахунків, особливо коли це звичайні громадяни, необізнані на цивільному чи банківському праві, у невідгідне становище порівняно з банками... На думку Суду, Держава має позитивне зобов'язання захищати громадян і вимагати, щоб банки, з огляду на потенційно негативні наслідки давнісних строків, повідомляли власників рахунків, за якими не проводяться транзакції, про те, що строк давності скоро сплине і в такий спосіб давали їм змогу перервати перебіг строку давності, зокрема, шляхом вчинення транзакції. Не вимагати такого інформування – означало б порушити справедливий баланс, якого слід було б додержати між вимогами загального інтересу громадськості і необхідністю захисту фундаментальних прав людини»¹. На цій підставі Судом було встановлено порушення банком статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

Також цікавою є позиція, яку Суд висловив у справі Джей. Ей. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей. Ей. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства. У цій справі компанії-заявники поскаржились на те, що їх було позбавлено права власності на угіддя сільськогосподарського призначення внаслідок застосування до них інституту «супротивного володіння» (в англійському праві – це аналог української набувальної давності). Судом було зауважено, що «Незважаючи на те, що за англійським правом сплив строку позовної давності погашає захист права, але не саме право, тим не менше Суд вважає, що у випадках, коли вчинення позову про повернення землі законодавчо унеможливлене, припинення титулу власності робить не набагато більше, аніж просто офіційно закріплює уже існуючі позиції, тобто підтверджує, що особа, яка одержала титул внаслідок супротивного володіння упродовж 12 років, є власником»².

¹ Zolotas v. Greece (No. 2), no. 66610/09, §§ 51, 53, ECHR, 29 January 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116441>.

² J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. The United Kingdom, no. 44302/02, § 76, ECHR, 2007-III. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82172>.

Розглядаючи питання позовної давності, українські суди, проаналізувавши поняття «позовної давності» в національному законодавстві та практиці ЄСПЛ, звернули увагу на наступне.

Відповідно до статті 256 ЦК України позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові - частина 4 статті 267 ЦК України.

Згідно зі статтею 253 ЦК України перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

За загальним правилом перебіг загальної і спеціальної позовної давності починається з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила - частина перша статті 261 ЦК України.

Таким чином, національне законодавство розглядає позовну давність, як встановлений законом строк для захисту порушеного права.

Правила про позовну давність передбачають право на позов в матеріальному сенсі. Якщо особі належить цивільне право, і це право порушено, то вона має право на його здійснення в примусовому порядку, проти волі зобов'язаної особи, шляхом звернення до національного суду або до іншого компетентного органу.

В той же час ЄСПЛ, визначаючи поняття строку позовної давності, розкриває його й з іншого боку, а саме як передбачене законом право винної особи уникнути притягнення до суду за спливом визначеного строку після порушення чийогось права. Строки давності, що характерні для національних правових систем держав-учасників Конвенції виконують певні цілі, зокрема забезпечення правової остаточності та визначеності, упередження порушень прав осіб, які могли би бути значно меншими, якби суди брали до уваги ті докази, достовірність та повнота яких зі спливом часу викликала б певні

сумніви (пункт 51 рішення від 22 жовтня 1996 року у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»).

Вирішивши одну із цивільних банківських справ, колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду одної з областей України зазначила наступне:

22 лютого 2008 року між банком та відповідачем укладений договір, відповідно до умов якого останній отримав кошти в розмірі, визначеному договором зі сплатою річних та поверненням їх до 22 лютого 2028 року.

У зв'язку з невиконанням відповідачем своїх зобов'язань за кредитним договором 02 вересня 2009 року банком направлено на адресу відповідача претензію (вимогу) щодо дострокового виконання умов кредитного договору упродовж місячного терміну. Однак вимоги банку, наведені у претензії, не були виконані.

01 квітня 2011 року банк звернувся до суду першої інстанції з позовом про стягнення з відповідача заборгованості за вказаним вище кредитним договором від 22 лютого 2008 року.

Ухвалою районного суду від 19 квітня 2013 року позов банку до відповідача про стягнення кредитної заборгованості та за зустрічним позовом відповідача до банку про часткове визнання договору недійсним та внесення змін до договору – залишено без розгляду за неявкою сторін. Банк вказану ухвалу від 19 квітня 2013 року не оскаржив, ухвала набрала чинності.

02 жовтня 2013 року, повторно, банк подав позов до суду до відповідача про стягнення заборгованості за цим же кредитним договором від 22 лютого 2008 року, тобто через 4 роки після пред'явлення досудової вимоги.

11 травня 2016 року в процесі розгляду справи відповідач звернувся до суду першої інстанції з заявою про застосування строку позовної давності, як це передбачено національним законодавством - частиною 4 статті 267 ЦК України.

Погодившись з висновком суду першої інстанції про застосування строку позовної давності до виниклих правовідносин між сторонами, суд апеляційної

інстанції зазначив, що звернення банку до суду з повторним позовом - 02 жовтня 2013 року, після спливу визначеного національним законодавством строку позовної давності для захисту свого цивільного права, надало відповідачу право у передбаченому законом порядку уникнути від відповідальності за кредитним договором.

Суд апеляційної інстанції не прийняв до уваги доводи банку про те, що строк позовної давності перервався внаслідок постановлення судом першої інстанції ухвали від 19 квітня 2013 року про залишення позову без розгляду.

Відповідно до частини першої статті 265 ЦК України залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності. Строк позовної давності розпочав діяти з наступного дня, зазначеного банком у вимозі про дострокове повернення кредиту як кінцевого строку виконання умов вимоги, тобто з 03 жовтня 2009 року після закінчення місячного терміну, встановленого у вимозі банку від 02 вересня 2009 року для повернення кредиту.¹

Підсумовуючи, слід зробити висновок, що застосування строку позовної давності в цілях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини забезпечує в національній системі права виконання принципу верховенства права, складовою частиною якого є правова визначеність та остаточність.

Факт того, що право на доступ досуду обмежене часом, само по собі не є порушенням основоположних прав людини (матеріального права). Часові рамки чинності права на судовий захист є несумісними з положеннями ЄКПЛ тільки тоді, коли такі рамки не є розумно виправданими з точки зору критеріїв, вироблених у прецедентній практиці ЄСПЛ. У більшості випадків ЄСПЛ співвідносить застосування позовної давності із регламентом параграфу 1 статті 6 ЄКПЛ («Право на справедливий суд»). Разом з тим позовна давність, в окремих випадках, оцінюється Судом також на предмет відповідності статті 14

---

¹ Правові висновки Верховного суду України від 9 листопада 2016 року у справі № 6-2251цс16, від 02 грудня 2016 року у справі № 6-1707цс15, від 29 березня 2017 р. у справі № 6-1996цс16.

ЄКПЛ («Заборона дискримінації»), параграфу 1 статті 8 ЄКПЛ («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), статті 1 Протоколу № 1 («Захист власності»).

Питання для перевірки знань:

1. Що таке позовна давність?
2. Чи має право особа на захист порушених прав та інтересів після спливу строку позовної давності?

Завдання для перевірки знань:

1. Поясніть різницю між загальною та спеціальною позовною давністю.
2. Обґрунтуйте необхідність наявності інституту позовної давності.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Позовна давність є:

- а) методом правового регулювання;
- б) методом примусу;
- в) методом регулювання майнових відносин;
- г) методом судового контролю.

2. Зі спливом строку позовної давності втрачається:

- а) матеріальне право;
- б) процесуальне право;
- в) матеріальне та процесуальне;
- г) позовна давність не має впливу на матеріальне та процесуальне право.

3. Позовна давність поширюється на:

- а) майнові відносини;
- б) приватні відносини;
- в) публічні відносини;

г) всі відповіді є правильними.

4. Позовна давність не застосовується у випадках:

- а) нанесення значної шкоди цивільним правам та інтересам особи;
- б) якщо одна із сторін перебуває у скрутному матеріальному становищі;
- в) за домовленістю сторін;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. Інститут позовної давності має на меті:

- а) відсторонення особи від права на судовий захист;
- б) захист особи від за давнених позовних вимог;
- в) підйом іміджу країни на міжнародній політичній арені;
- г) створення неупередженості при розгляді цивільної справи у суді.

4. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Відповідно до частини 2 статті 7 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» основними засадами зовнішньої політики є: забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди.¹

Для України мотиваційним пріоритетом при виборі інтеграційного вектору виступають рівень і якість життя, який притаманний Європейському Союзу. Безперечно, поставлені законодавцем цілі, дійсно відповідають національним інтересам. Зараз для нашої держави є перехідний момент адаптації та гармонізації національного законодавства до європейського. Так, на шляху до пріоритетного вибору – євроінтеграційного вектору та розвитку Української держави в цьому напрямку найважливішим є вдосконалення механізму якісного правового захисту у державі, який забезпечить справедливе відновлення вже порушених прав та додаткову компенсацію за їх порушення, а також буде стимулювати економічний розвиток учасників цивільних правовідносин.

Так, на рівні національного законодавства загально визнано, що цивільно-правова відповідальність є одним із способів захисту порушених прав. Стаття 16 ЦК України визначає такі *міри відповідальності, як: примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди*. Все перераховане відноситься до числа способів захисту цивільних прав.²

¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України, 2010. № 40, ст. 1452.

² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.

До головних засад цивільної відповідальності застосовуються загальні принципи цивільного законодавства, передбачені статтею 3 ЦК України, такі як 1) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 2) свобода договору; 3) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 4) судовий захист цивільного права та інтересу; 5) справедливість, добросовісність та розумність.

Важливість вивчення досвіду ЄС у регулюванні питань, пов'язаних із застосуванням цивільно-правової відповідальності зумовлена поглибленням інтеграційних процесів між Україною і Європейським союзом. Світ занадто взаємопов'язаний, а Європейський союз посідає надзвичайно важливе місце, щоб його ігнорувати. Право, що регулює його суспільні відносини, стало визнаним досягненням людства. Право ЄС є новим феноменом у праві, та особливо складною системою. По суті, право ЄС в чистому вигляді є продуктом взаємодії і взаємовпливу міжнародного права і національних правових систем. Інакше кажучи, актуальність вивчення права ЄС в умовах глобалізації економіки, суспільства і права, а також практична корисність наднаціонального права Європейського союзу, що ввібрав у себе найкращі риси міжнародного права і національного права найбільш розвинених демократичних держав Європи очевидна.

Крім того, двостороннє співробітництво між Україною та ЄС засноване на Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., якою передбачено, що Україна прагне до поступового досягнення сумісності свого законодавства із законодавством Співтовариства, в тому числі в галузі цивільного права та застосуванні цивільно-правової відповідальності.

Продовжує тривати реформа цивільного права ЄС, спрямована, зокрема, на спрощення процедур і правил господарювання, а також зміцнення економіки держав-членів та лібералізації міжнародних економічних відносин. Досвід ЄС,

накопичений за багато років, в повній мірі дозволяє вважати його таким собі зразком у справі уніфікації і гармонізації цивільного законодавства. Унікальність досвіду ЄС щодо уніфікації права зумовлена тим, що до його складу входять як країни континентальної, так і англосаксонської правових сімей. Акти ЄС справляють істотний вплив на право всього європейського континенту.

Незважаючи на те, що на відміну від інших областей цивільного права ЄС, обов'язки та цивільно-правова відповідальність не були предметом великої узгодженої програми на європейському рівні, в останні роки цей аспект набуває зростаючого значення.

У сучасних реаліях уніфікація і гармонізація національного права в частині цивільно-правової відповідальності держав-членів ЄС являють собою актуальну задачу для усунення законодавчих перешкод для сталого розвитку виробництва, міжнародної торгівлі та співробітництва.

Питання щодо правової природи цивільно-правової відповідальності довгий час залишалось спірним в юридичній науці. У цивільному праві велика кількість дефініцій застосовуються в найрізноманітніших цілях, що зумовлено значенням відповідного поняття. Цим, перш за все, пояснюється велика кількість точок зору щодо дефініції «цивільно-правова відповідальність».

Б. М. Гонгало пропонує розглядати цивільно-правову відповідальність, як одну з форм державного примусу, пов'язану із застосуванням санкцій майнового характеру, спрямованих на відновлення порушених прав і стимулювання нормальних економічних відносин юридично рівноправних учасників цивільних правовідносин.¹

Цивільно-правова відповідальність може бути реалізована в безспірному порядку і навіть добровільно взята на себе боржником, шляхом сплати суми неустойки чи збитків потерпілій стороні. Дані обставини не змінюють її державно-примусового характеру.

---

¹ Гонгало Б.М. Гражданское право: Учебник. М. Статут, 2017. 528 с.

Варто зауважити, що не всяка санкція є мірою юридичної відповідальності. Відповідальність – це санкція за правопорушення, але санкція не завжди означає відповідальність. Коли, наприклад, майно вилучається з чужого незаконного володіння в примусовому порядку, у наявності санкція як наслідок правопорушення. Відповідальність – не просто санкція за правопорушення, а така санкція, яка тягне певні позбавлення майнового або особистого характеру.

Також, цивільно-правову відповідальність розглядають як санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права. В юридичній літературі, нарівні з широким підходом до розуміння поняття цивільно-правової відповідальності, можна побачити і визначення даного поняття у вузькому значенні.

Так, Е. Михайленко стверджує, що відповідальністю за порушення зобов'язання називають встановлені законом заходи майнового впливу на боржника, який порушив зобов'язання. Існують дві форми відповідальності за порушення зобов'язання: 1) відшкодування заподіяних збитків; 2) сплата неустойки.¹

При аналізі статті 16 ЦК України є доречним твердження Л. М. Баранової, яка зазначає, що навіть у разі вчинення правопорушення учасники цивільних відносин залишаються юридично рівними та автономними суб'єктами. У цивільному праві відшкодування збитків та сплата неустойки (добровільно чи за рішенням суду) не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, оскільки вони є мірами відповідальності. Автор вказує, що ті науковці, які не вважають цивільною відповідальністю добровільне відшкодування збитків або сплату неустойки правопорушником, не враховують специфіки приватноправової відповідальності. Добровільний порядок несення

---

¹ Михайленко Е. М. Гражданское право. Общая часть. М., 2014. 174 с.

цивільно-правової відповідальності не виключає існування державного примусу.¹

Таким, що найбільш відповідає сучасним правовим реаліям можна вважати визначення С. Степанова, який стверджує, що *цивільно-правова відповідальність є санкцією за правопорушення, що викликає для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання на нього нових або додаткових цивільно-правових обов'язків.*

У цивільному праві сама сутність порушення прав та невиконання зобов'язання не допускається застосуванням норм відповідальності, і лише у випадках, коли суб'єкт об'єктивно не міг не допустити заподіяння шкідливих наслідків, він звільняється від відповідальності, оскільки, в такому разі, його поведінка не виступає юридично значущим чинником юридичних наслідків. Суб'єктивна вина в цивільному праві не виступає основою цивільно-правової відповідальності. І, оскільки, не існує поділу цивільно-правової відповідальності, що відповідає різним підставам настання відповідальності: відповідальність, що є наслідком вини, і відповідальність, через ризик; в свою чергу вина апріорі не лежить в основі цивільно-правової відповідальності, то прийняття юридичних наслідків своєї поведінки в разі відсутності об'єктивної можливості іншого поведінки, але на основі несення ризику, також є цивільно-правовою відповідальністю.

Цивільне право є основним джерелом регулювання майнових відносин, в наслідок чого цивільно-правова відповідальність характеризується майновим змістом, а її заходам (цивільно-правовим санкціям) притаманний майновий характер. Тим самим дана цивільно-правова категорія здійснює функцію майнового (економічного) впливу на правопорушника і є одним з методів економічного регулювання суспільних відносин. Отже, *цивільно-правова відповідальність полягає у вживанні до правопорушника заходів майнового характеру.*

---

¹ Тацій В. Я., Гетьман А. П., Борисова В. І. Проблеми правової відповідальності: монографія. Х. Право, 2014. 348 с.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що поняття відповідальності, і тим більше поняття цивільно-правової відповідальності, є досить складним правовим явищем, що характеризується відсутністю, на теперішній час, єдиної думки щодо його визначення. Дослідження юридичної літератури стосовно даних правовідносин дає змогу стверджувати про наявності розбіжностей, викликаних відсутністю цілісного уявлення про правову природу цивільно-правової відповідальності, прийнятного для більшості вчених правознавців. Таким чином, пропонується наступне визначення поняття цивільно-правової відповідальності – *цивільно-правова відповідальність являє собою один з видів цивільно-правових санкцій, які виступають мірою захисту цивільних прав і тягнуть для порушника цивільних прав, забезпечені державним примусом, додаткові несприятливі наслідки у вигляді додаткового цивільно-правового зобов'язання або позбавлення належного йому цивільного права.*

Цивільний кодекс України містить наступні форми цивільно-правової відповідальності: відшкодування збитків; сплати неустойки; стягнення (сплата) відсотків за невиконання (прострочення виконання) грошового зобов'язання.

Згідно ЦК відшкодування збитків як міра цивільно-правової відповідальності використовується в обов'язкових правовідносинах. Компенсація збитків здійснюється за згодою сторін, а при виникненні спору – за рішенням суду.

Під збитками розуміють:

- реальний збиток – витрати, які особа, чиє право порушено, понесла або повинна була понести для відновлення порушеного права; втрата або пошкодження його майна. Таким чином, до складу реального збитку входять не лише фактично понесені відповідною особою витрати, але також і майбутні видатки на відновлення порушеного права;

- упущена вигода – неодержані доходи, які дана особа отримала б за звичайного ходу цивільних правовідносин, якби її право не було порушено.

При визначенні упущеної вигоди враховуються вжиті кредитором для її отримання заходи і зроблені з цією метою приготування.

У тому разі, коли особа порушує право і отримує в результаті даної події прибуток, особа, право якої було порушено, має право вимагати компенсації нарівні з іншими збитками упущеної вигоди в розмірі не меншому, ніж такі доходи.

У ЦК міститься принцип повної компенсації збитків, тому кредитор вправі вимагати їх сплати у частині, не покритою неустойкою чи відсотками. Проте, досить часто, встановлюються різного роду обмеження.

Якщо неустойка, що підлягає сплаті, очевидно не відповідає наслідкам порушення зобов'язань, суд має право знизити як законну, так і договірну неустойку. У такому випадку, можливі доводи боржника про його важке фінансове становище, затримці перерахування на його розрахунковий рахунок коштів покупцями продукції та інше – не приймаються. Таким чином, зниження суми неустойки проводиться виключно в судовому порядку. Неустойка передбачає стягнення на користь кредитора коштів, незалежно від заподіяння йому збитків.

Відсотки за користування чужими коштами є самостійною формою відповідальності, яка за загальним правилом встановлюється за невиконання або неналежне виконання грошового зобов'язання. Відповідно до ЦК за користування чужими грошовими коштами, в результаті їх неправомірного утримання, ухилення від їх повернення, іншої прострочення щодо їх сплати, підлягають сплаті відсотки на суму даних коштів. Вони не повинні нараховуватися на відсотки за користування чужими грошовими коштами, якщо інше не передбачено чинним законодавством України.

Розмір відсотків визначається обліковою ставкою банківського відсотка, існуючої в місці проживання (знаходження) кредитора, на день виконання грошового зобов'язання або його відповідної частини. На практиці застосовується єдина облікова ставка НБУ по кредитним ресурсам, що надаються комерційним банкам (ставка рефінансування).

Обставинами для нарахування відсотків у такому порядку є:

- неправомірне утримання грошових коштів;
- ухилення від повернення грошових коштів;
- інша прострочення по сплаті грошей;
- безпідставне отримання або заощадження грошей за рахунок іншої особи.

При стягненні боргу в судовому порядку суд вправі задовольнити вимоги кредитора, виходячи з облікової ставки банківського відсотка на день пред'явлення позову або на день прийняття рішення.

Таким чином, під формою цивільно-правової відповідальності розуміється форма вираження тих додаткових обтяжень, що покладаються на правопорушника. Цивільне законодавство передбачає різні форми відповідальності. Відповідальність може наступати у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, справляння (сплати) процентів за невиконання (прострочення виконання) грошового зобов'язання.

Цивільно-правова відповідальність, будучи одним з видів юридичної відповідальності, має свою специфіку, зокрема, щодо підстав та умов виникнення. При цьому необхідно розмежовувати поняття «підстава» і «умова» цивільно-правової відповідальності. Підставою виступає те, що породжує будь-яке явище, фундамент, на який останній спирається і який визначає його природу; а умовами є ті ознаки, які характеризують підставу і без наявності яких явище не може виникнути.

За загальним правилом особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином, несе відповідальність за наявності вини (у формі умислу або необережності). З даного правила зрозуміло, що настання цивільно-правової відповідальності можливо тільки при сукупності певних умов. Існують найбільш загальні, типові умови, з якими погоджуються більшість вчених-цивілісти. А саме:

- протиправна поведінка заподіювача шкоди (дія або бездіяльність);
- безпосередньо шкода, заподіяна потерпілому;

- причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою порушника і наступили шкідливими наслідками;

- вина заподіювача шкоди.

Зазначені загальні умови можуть бути доповнені спеціальними умовами відповідальності. Наприклад, у разі заподіяння шкоди неповнолітнім, такими умовами будуть виступати:

- вік і обсяг дієздатності особи;

- ступінь участі особи, відповідальної за поведінку неповнолітнього, у виконанні прав та обов'язків щодо виховання;

- майновий стан дитини та особи, відповідальної за її виховання;

- термін, що минув з моменту позбавлення батьківських прав (якщо батьки були позбавлені батьківських прав) та ін.

Цивільно-правова відповідальність завжди настає при заподіянні майнової шкоди. Якщо майнову шкоду не заподіяно, то відповідальність настає:

- при порушенні особистих немайнових прав громадян;

- при порушенні нематеріальних благ громадян;

- в інших випадках, передбачених законом.

Важливою умовою настання цивільно-правової відповідальності є наявність причинного-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою і наслідками.

Вина (у формі умислу чи необережності) як умова настання відповідальності – це психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її результатів. Під умислом розуміють усвідомлення правопорушником вчинюваних винних дій або свідоме допущення та бажання настання пов'язаного з цими діями результату.

У науковій літературі підтримується думка щодо можливості настання цивільно-правової відповідальності при неповному (усіченому) склад правопорушення при відсутності збитків. Як приклад наводиться стягнення

неустойки за невиконання, будь-якого договірною зобов'язання, що не спричинило збитки у кредитора.

Таким чином, притягнення до цивільно-правової відповідальності можливе лише за наявності певних, передбачених законом умов. Їх сукупність утворює склад цивільного правопорушення. Повний (загальний) склад цивільного правопорушення включає в себе наступні умови (елементи): протиправність поведінки, наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою, що виникла, вина заподіювача шкоди. Підставою цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення, що виникає внаслідок невиконання або неналежного виконання суб'єктом правовідносин своїх обов'язків.

Незважаючи на певну схожість підходів до постановки проблеми цивільно-правової відповідальності за законодавством Франції та Німеччини, способи юридичної оцінки даної категорії права, виражені в цивілістичних доктринах, мають певні відмінності. Так, німецька правова доктрина не надає великого значення з'ясуванню конструктивних особливостей змістовного значення цивільно-правової відповідальності. Головне в системі норм про відповідальність за порушення договірних зобов'язань – орієнтуватися не на різні фактичні обставини, а на пов'язані з ними правові наслідки. Правова відповідальність, яка є реакцією на порушення зобов'язання, має місце тоді, коли зобов'язання не виконані, не виконані в обумовлений строк або виконані неналежним чином. У цьому значенні німецька правова доктрина в дослідженні проблем цивільно-правової відповідальності носить більш прагматичний характер.

Основна увага німецьких вчених у питанні дослідження цивільно-правової відповідальності зосереджена на окремих видах порушень договорів, а не на визначенні понятійних категорій та змісту певних аспектів юридичної відповідальності, як це прийнято у французькій цивілістичній доктрині. Тому центральне місце, в рамках загальної регламентації питань, пов'язаних з

дослідженням цивільно-правової відповідальності, належить питанню порушення договору.

Крім того, структурні відмінності у вивченні цивільно-правової відповідальності у Франції та Німеччині проявляються також і в побудові змісту наукових і навчальних програм. На відміну від французького права в німецькій науковій літературі досить складно виділити розділ, присвячений поняттю і особливостям цивільно-правової відповідальності або договірної відповідальності. Більш того, в німецькому праві немає навіть єдиного розділу, який би вивчав дану групу правовідносин. Замість цього існують два великих блоки, що присвячені відповідно умовам настання відповідальності (з докладним розглядом конкретних видів порушень, за які вона настає) і питань відшкодування збитків.

Тим не менш незначні відмінності в підходах до оцінки змісту про значення цивільно-правової відповідальності, виражені в правових доктринах Франції і Німеччини, не відмінюють основних засад і принципів конструювання цього поняття, що відповідають загальним історичним традиціям романо-германської системи права. Згідно з цими традиціями договірна відповідальність являє собою санкцію, що виражається в додаткових майнових обтяженнях боржника (відшкодування збитків, сплаті неустойки), які він зобов'язаний зазнати для відновлення майнового стану кредитора в обсязі, передбаченому чинним законодавством або певною угодою сторін.

Згідно ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.¹

Правова природа та місце цивільно-правової відповідальності викликає суперечки серед науковців та практиків, щоб більш глибоко розкрити дане питання, необхідно проаналізувати думки цивілістів. Серед санкцій, що

---

¹ Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30, ст. 141.

застосовуються до осіб, які вчинили правопорушення, важливе місце займає цивільно-правова відповідальність, значення якої суттєво зростає за умов ринкового регулювання економіки.

Цивільно-правова відповідальність має майновий характер, що дозволяє застосовувати її не тільки в якості самостійної санкції за вчинене правопорушення, але і спільно з адміністративно-правовими та кримінально-правовими санкціями.

Дана ситуація обумовлюється змістом і юридичною природою тих правовідносин, в рамках яких вона застосовується. У сучасній цивілістичній доктрині поняття цивільно-правової відповідальності ґрунтується, як правило, на її автономному режимі функціонування у складі цивільних правовідносини без урахування правозастосовної практики використання в комплексних суспільних відносинах, які регулюються різними галузями законодавства, у тому числі нормами публічного права.

Про це свідчать два структурних поняття цивільно-правової відповідальності, які досі є предметом наукової дискусії про те, яким з них належить керуватися законодавцю.

В рамках вивчення явища цивільно-правової відповідальності доцільно розглянути питання юридичної відповідальності взагалі. Так, під юридичною відповідальністю, включаючи цивільно-правову, розуміють державне застосування до правопорушника будь-яких несприятливих для нього заходів. Одночасно зазначалося, що роль заходів цивільно-правової відповідальності полягає головним чином у виконанні самим правопорушником раніше не виконаних ним же обов'язків, що добровільно виникли у нього.

Відомий вчений-цивіліст О. С. Іоффе, у поняття цивільно-правової відповідальності включав три основних елемента: 1) відповідальність є санкцією за порушення цивільних прав, забезпеченої переконанням і державним примусом або його можливістю; 2) в її основі лежить суспільний осуд поведінки правопорушника та стимулювання його до певної діяльності в інтересах суспільства; 3) вона виражається у формі відновлення порушених

підстав і встановлення негативних наслідків для правопорушника з метою забезпечення умов нормального розвитку регульованих цивільним правом суспільних відносин.¹

При цьому поняття негативних наслідків О. С. Іоффе порівнював з заміною невиконаного правопорушником обов'язку (наприклад, покладанням на правопорушника обов'язку виконати договір та відшкодувати збитки, понесені в зв'язку з цим, потерпілій особі), або з позбавленням права, з якого виникає порушення обов'язку (наприклад, права продавця в договорі купівлі-продажу на одержання від покупця покупної ціни при продажу неякісної продукції).

Вузьке розуміння цивільно-правової відповідальності не передбачає включення до складу поняття «відповідальність» випадків, пов'язаних з примусовим виконанням правопорушником обов'язків, передбачених законом або договором.

А. А. Лук'янцев стверджує, що відповідальність як негативний правовий наслідок не може зводитися до зобов'язання боржника зробити те, що він і так був зобов'язаний зробити в силу закону або договору. Судове підтвердження обов'язку, що виникла із закону чи договору, судовим рішенням не породжує нового обов'язку.²

Так, примусове виконання наявної у особи обов'язку, наприклад повернення взятої нею у борг суми, за рішенням суду навряд чи можна вважати мірою його відповідальності перед кредитором, бо порушник в даному випадку примусово лише зобов'язується до виконання свого обов'язку і не несе ніяких несприятливих наслідків своєї неналежної поведінки. Зазначене суттєве обмеження цивільно-правової відповідальності неприйнятне за даними обставинами.

---

¹ Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Л., 1955. С. 17.

² Лук'янцев А. А. Применение гражданско-правовой ответственности при осуществлении предпринимательской деятельности. Теория и судебная практика. Издательство Ростовского университета, 2005. 512 с.

Під збитками розуміється грошовий вираз збитків (шкоди), заподіяної діями особи, які порушують права потерпілого. Реальними збитками визнаються вартість втраченого (пошкодженого) майна, невиконаної або несвоєчасно виконаної роботи, ненаданої або неякісно наданої послуги, неповернута в строк потерпілій особі сума позики.

Зі складу несприятливих наслідків неналежної поведінки правопорушника, що визначають сутність самого поняття цивільно-правової відповідальності, вилучається найбільш важлива частина, яка припадає на частку витрат, які правопорушник змушений нести в зв'язку з примусовим виконанням покладених на нього обов'язків. Мова йде насамперед про судові витрати, про оплату послуг адвокатів та про інші витрати, пов'язані з участю суду, правоохоронних органів, здійсненням покладених на них функцій у досліджуваній сфері діяльності.

Варто відзначити, що зазначені витрати правопорушника при примусовому виконанні покладених на нього обов'язків складають постійний компонент несприятливих наслідків його неналежної поведінки. Разом з тим неодноразове примусове виконання правопорушником покладених на нього обов'язків неминуче веде до девальвації його ділової репутації і, як наслідок, до втрати клієнтури і банкрутства.

Водночас такий компонент несприятливих наслідків, як штраф, пеня, інші санкції карального типу, у ряді випадків взагалі може бути відсутнім.

Також важливим є включення примусового виконання обов'язків, що лежать на правопорушниках, до складу поняття цивільно-правової відповідальності, яка надає їй публічно-правового характеру.

Всі види цивільно-правової відповідальності, незалежно від того, чи йдеться про договірну або позадоговірну форму, містять елементи як приватно-правового, так і публічно-правового порядку. Різниця існує лише в мірі зазначених елементів. Так, у договірній відповідальності переважають цивілістичні елементи, оскільки вона застосовується переважно в зоні дії цивільних правовідносини.

З деліктною відповідальністю, пов'язаної із заподіянням шкоди особистості та майну громадян, а також майну юридичних осіб, ситуація виглядає інакше. На стадії її виникнення більшою мірою присутні публічно-правові елементи. Дані відносини виникають із дій комплексного характеру, безпосередньо пов'язаних із захистом конституційних прав і свобод громадян та охороною права приватної власності громадян і організацій, права державної власності та права муніципальної власності на належне українському народу та територіальним громадам майно.

Обидва види цивільно-правової відповідальності виникають із дій як юридичних фактів, що ведуть до порушення суб'єктивних прав громадян, юридичних осіб, інших суб'єктів права, передбачених законом і іншими правовими актами, а також із дій суб'єктів цивільного права, що породжують цивільно-правову відповідальність в силу загальних підстав і змісту цивільного законодавства. Дані дії можуть відбуватися в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави (виробничої, комерційної, управлінської, побутової, договірно-правової, правозастосовної тощо) і за своїм характером мати неоднорідну природу (техногенну, терористичну, антисоціальну, кримінальну, безвідповідальну, непрофесійну, протиправну та інше). При цьому одна і та ж дія одночасно може використовуватися в якості підстави для виникнення різних видів відповідальності: цивільно-правової, що має майновий характер; адміністративної, дисциплінарної, кримінально-правової, що застосовується до громадян за вчинені ними злочини.

Використання таких дій в якості підстав виникнення цивільно-правової відповідальності як майнової визначається ЦК України.

При розгляді питання цивільно-правової відповідальності в умовах євроінтеграції важливою залишається роль загальних судів – оскільки, здебільшого в судовому порядку відбувається відновлення вже порушених прав, а майнові санкції стягуються з правопорушника на користь потерпілого на підставі рішення суду.

Так, основними категоріями судових спорів є справи щодо договірної відповідальності, яка виникає на підставі цивільно-правового договору та не договірної (або деліктної), що виникає у випадку, якщо санкція застосовується до правопорушника, який не має договірних відносин з особою, якій завдано шкоди.

Важливим кроком наближення до європейських стандартів стала правова позиція Великої Палати Верховного Суду, висловлена у постанові від 16 травня 2018 року (провадження № 14-16цс18), оскільки відповідно до частини 4 статті 263 ЦПК України – при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду.¹

У вищезгаданій постанові ВС вказується, що приписи статті 625 ЦК України поширюються на всі види грошових зобов'язань. Так, у статті 625 ЦК України визначені загальні правила відповідальності за порушення будь-якого грошового зобов'язання незалежно від підстав його виникнення (договір чи делікт). Тобто приписи цієї статті поширюються на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено договором або спеціальними нормами закону, який регулює, зокрема окремі види зобов'язань.

Таких правових висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 16 травня 2018 року у справі № 686/21962/15-ц (провадження № 14-16цс18), відступаючи від висновку Верховного Суду України, зокрема викладеного у постанові від 20 січня 2016 року у справі № 6-2759цс15.²

Тобто, до прийняття постанови ВС від 16 травня 2018 року у справі № 686/21962/15-ц неможливо було отримати додаткову компенсацію, а саме суму індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми за порушення по деліктному зобов'язанню, однак тепер

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40. ст. 1530.

² Постанова Верховного Суду по справі № 686/21962/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838873>.

держава забезпечила належний механізм захисту деліктних спорах, який узгоджується з міжнародно-правовими стандартами.

Ще одним важливим кроком до формування механізму якісного правового захисту у державі у сфері цивільно-правової відповідальності стала постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 755/18006/15-ц, якою визначається відшкодування за шкоду завдану джерелом підвищеної небезпеки, у разі, якщо така відповідальність застрахована.

Відповідно до статті 1194 ЦК України особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).¹

Отже, відшкодування шкоди особою, відповідальність якої застрахована за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, можливе за умови, коли згідно з цим договором або законом у страховика не виник обов'язок з виплати страхового відшкодування, чи розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика. В останньому випадку обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування.

Однак, відповідно до статті 3 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» покладання обов'язку із відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності²

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.

² Постанова Верховного Суду по справі № 755/18006/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>.

У даній категорії справ ВС сформував практику, яка наближає країн до загальноновизнаних європейських цінностей та довіри до державного апарату.

Однак, при розгляді питання цивільно-правової відповідальності в умовах євроінтеграції також виявлено прогалини якісного правового захисту з таких питань: 1) відшкодування моральної шкоди та методика визначення її розміру; 2) інституту цивільно-правової відповідальності держави перед особою; 3) несправедливість умов акцесорних зобов'язань як виду цивільно-правової відповідальності.

Починаючи з аналізу моральної шкоди, яка має відновно-компенсаційну функції та спрямована на усунення негативних наслідків правопорушення шляхом її відшкодування варто відзначити, що хоча українським законодавством передбачено її застосування у конкретних випадках, що передбачено статтею 1167 ЦК України, однак, українські суди не завжди призначають моральну шкоду або призначають її у мінімальному розмірі. Таким чином, порушується обов'язок України стосовно гарантування врахування судовими органами при встановленні збитків всіх відповідних аспектів, включно з моральною шкодою, спричиненою правовласнику порушником, закріплюється в пункті «а» частини першої статті 240 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.¹

У рамках дослідження, доречним видається розглянути приклад Великобританії, де визначається моральна шкода уповноваженим органом (організацією). Це так звана – тарифна схема компенсацій, яка визначається Комісією з питань компенсації шкоди, завданої злочинном, з 1994 року.

---

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України, 2014. № 75. ст. 83.

У зв'язку з євроінтеграційними процесами в Україні було створено «Проект Закону про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди»¹

Наразі, найскладнішим в контексті цивільно-правової відповідальності в умовах євроінтеграції є питання – інституту відповідальності держави перед особою.

Відповідно до частини 1 статті 1166 ЦК України існують загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду: особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи внаслідок неправомірних рішень, дій чи бездіяльності, а також майну фізичної або юридичної особи. Таку шкоду відшкодовує в повному обсязі особа, яка її завдала.²

Зважаючи, на несформовану судову практику та постійну мінливість кадрів у державному апараті, оскільки дані позови повинні пред'являтися до осіб, які виносили незаконні рішення, то даний інститут в країні майже не працює. Основними проблемами виступають складність доведення упущеної вигоди та її розмір належними та допустимими доказами, затягування виконання судових рішень держслужбовцями та відсутність уніфікованого переліку питань на законодавчому рівні, за які настає даний вид відповідальності.

Аналіз правових норм ЦК показує, що при характеристиці дій, що заподіюють шкоду, законодавець не користується таким узагальненим поняттям, як протиправні дії, а особа, що заподіяла шкоду, не називається правопорушником. У Законі подібного роду дії іменуються відповідно незаконними діями (бездіяльністю) або правомірними діями.

В юридичній літературі, в тому числі в підручниках та навчальних посібниках з цивільного права, використання поняття протиправність

---

¹ Проект Закону про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64076.

² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.

поведінки особи, яка заподіяла шкоду, стало досить поширеним явищем, чому сприяв сам закон.

У ЦК презумпція протиправності заподіяння шкоди особою, відповідальною за вчинення делікту, становить основу поняття генерального делікту – особа, що заподіяла шкоду, звільняється від відшкодування шкоди, якщо доведе, що шкода заподіяна не з її вини. Іншими словами, протиправне заподіяння шкоди включає два елементи: об'єктивний (порушення суб'єктивного права потерпілої особи) і суб'єктивний (наявність в діях особи, яка завдала шкоди, вини, а у випадках, передбачених законом, можлива її відсутність).

Вирішальне значення має об'єктивний елемент. Саме в ньому виражається найголовніша потреба в захисті порушеного суб'єктивного права потерпілого. Умова протиправності відноситься не до дій (бездіяльності) боржника, а до самого порушення суб'єктивних цивільних прав. Закон, за загальним правилом, цікавить сам факт порушення зобов'язання, а не те, результатом яких дій боржника стало це порушення.

В даному напрямку розвивається також право Європейського союзу. Зокрема, Принципами Європейського деліктного права, передбачається обов'язок особи, яка заподіяла шкоду іншій особі, відшкодувати цю шкоду. При цьому вказується на необхідність доведення незаконності дій (бездіяльності) заподіювача шкоди самою потерпілою особою. Відповідно, у наступних статтях Принципів відповідальність за вину не визнається загальним правилом, а відповідальність без вини – виключенням. Таким чином, положення і норми про винне заподіяння шкоди, заподіяння шкоди діяльністю, що представляє підвищену небезпеку для оточуючих, і про заподіяння шкоди працівником при виконанні службових обов'язків пропонується розглядати не в системі загальних норм про генеральний делікт, а в якості спеціальних норм деліктного права ієрархічного характеру.

В законі закріплюється пріоритетність спрямованості правових норм у сфері деліктного права на захист порушеного суб'єктивного права потерпілих

осіб, а не на поведінковий аспект особи, що заподіяла шкоду; набуває важливого значення для зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди особистості громадянина. В даному випадку на відміну від заподіяння шкоди майну громадян і юридичних осіб у сфері дії договірному права дії особи, яка заподіяла шкоду спрямовані безпосередньо на порушення особистих немайнових суб'єктивних прав і інших немайнових благ, невіддільних від особистості громадян і охороняються Конституцією України. Як наслідок, зобов'язання (правовідносини) з відшкодування заподіяної шкоди мають комплексний характер виходячи із застосування норм різних галузей законодавства, у тому числі цивільного, трудового, адміністративного, кримінального.

Щодо змісту правового поняття особистості громадянина: у цивільному законодавстві не міститься визначення поняття особистості громадянина. В цьому не було особливої необхідності, якщо б з визначенням даного поняття не були безпосередньо пов'язані правові норми, що регламентують способи відшкодування шкоди, заподіяної особистості громадянина.

У лінгвістичному значенні під особистістю розуміється сукупність властивостей, властивих даній людині, що складають його індивідуальність; людина з яскраво вираженою індивідуальністю; особа (розмовне значення). Як можна помітити, поняття особистості людини асоціюється з ідеальною (нематеріальною) стороною існування та життя людини.

У цивільному законодавстві поняття особи громадянина протиставляється поняттю майна. Зокрема, у ЦК йдеться про шкоду, заподіяну особистості або майну громадянина. При цьому при визначенні шкоди, заподіяної особистості громадянина, діють положення і норми, пов'язані із захистом невідчужуваних немайнових прав і свобод людини, передбачених Конституцією України. У Загальних положеннях ЦК, це норми про особисті немайнові права та інші нематеріальних благах, відшкодування шкоди, заподіяної життю або здоров'ю громадянина, компенсації моральної шкоди.

За своїм змістом зазначені норми ЦК можуть виходити за межі ідеального сприйняття поняття особистості громадянина, відображеного у вищенаведеному лінгвістичному значенні, і втілюватися в правах матеріального характеру. Перш за все це відноситься до таких благ, як життя і здоров'я громадян. При визначенні юридичної природи права на життя та права на здоров'я людини можна прийти до обґрунтованого висновку про те, що невідчужуваним благом людини слід вважати його життя.

Щодо взаємозв'язку галузей законодавства в комплексному регулюванні відносин з відшкодування шкоди особистості громадянина. Як зазначалося, одну і ту ж дію, що веде до заподіяння шкоди особистості громадянина, може одночасно бути підставою виникнення різних видів відповідальності, передбачених українським законодавством. Природно юридична природа такої дії в залежності від сфери його вчинення різна. У самому визначенні дії в якості загального правила міститься вказівка на характер і специфіку небезпеки з урахуванням наслідків, подоланих у відповідності з тим чи іншим видом галузевого законодавства. Так, згідно ст. 1165 ЦК України відшкодування шкоди, заподіяної життю або здоров'ю громадянина при виконанні договірних зобов'язань, проводиться за правилами, передбаченими цим Кодексом, якщо законом або договором не передбачений більш високий розмір відповідальності.

Відповідно до Кримінального кодексу, злочином визнається винне суспільно небезпечне діяння, заборонене цим Кодексом під загрозою покарання.

Відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна дія (бездіяльність) фізичної або юридичної особи, за яку цим Кодексом чи іншими законами встановлена адміністративна відповідальність.

Як приклад застосування адміністративного, кримінального та цивільного законодавства можна привести протиправну дію, що заподіяла шкоду життю і здоров'ю громадянина в результаті дорожньо-транспортного правопорушення.

В цьому випадку зазвичай порушуються три окремо взятих процеса по притягненню до відповідальності заподіювача шкоди: кримінальний, адміністративний та цивільний – із застосуванням, по суті, автономних галузей законодавства (кримінального, адміністративного та цивільного), але з одним винятком, пов'язаним з можливим пред'явленням цивільно-правового позову в кримінальному процесі. Всі названі процеси проводяться на підставі однієї й тією ж дії – заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян.

У зв'язку з цим виникає питання про координацію матеріальних та процесуальних норм, що беруть участь в комплексному правовому регулюванні відносин з відшкодування заподіяної громадянам шкоди і відносяться насамперед до обсягу і характеру відшкодовуваного збитку. Прикладом такої координації є регульоване комплексне застосування матеріальних норм трудового, соціально-забезпечувального та цивільного законодавства щодо обсягу і характеру відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян та особам, які зазнали шкоди у разі смерті годувальника.

Щодо цивільно-правових способів відшкодування заподіяної шкоди особі громадянина. Враховуючи нерозривний зв'язок особистих немайнових прав та інших нематеріальних благ, невіддільних від особистості людини, з поняттям особистості громадянина, вживаним у ЦК, в понятті шкоди, заподіяної життю або здоров'ю громадянина, необхідно розрізняти дві складових: майнову шкоду і моральну шкоду.

Під майновою шкодою, заподіяною здоров'ю, розуміється втрачений потерпілим зарібок і додатково понесені ним витрати, викликані пошкодженням здоров'я, а при заподіянні шкоди життю громадянина – збиток, понесений в результаті смерті годувальника особами, що мали право на утримання, зазначеними в ЦК. В обох випадках розмір збитків відповідно до компенсаційного характеру цивільно-правової відповідальності, визначеної ЦК має верхню межу відповідальності.

Під моральним шкодою при заподіянні шкоди здоров'ю громадянина розуміються фізичні і моральні страждання, а при заподіянні шкоди життю громадянина – моральні страждання його рідних і близьких.

Зауважимо, що відповідальність за моральну шкоду не передбачена ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Згідно цього Закону за договором обов'язкового страхування страховик не відшкодовує моральну шкоду. Обов'язок особистого страхування громадян (при заподіянні шкоди їх життю і здоров'ю) страховиками, у тому числі держава, незважаючи на можливість її встановлення, в даний час взагалі не передбачена, так і ЦК з незрозумілих причин поширює дію правової норми про компенсацію моральної шкоди лише на випадки, коли шкода заподіяна життю або здоров'ю громадянина джерелом підвищеної небезпеки. Незрозуміло також, чому положення про відповідальність без вини поширюється тільки на моральну шкоду. Є обґрунтовані підстави вважати, що воно повинно застосовуватися як мінімум до всіх особистих немайнових прав, пов'язаних з охороною життя і здоров'я громадян.

Стосовно відповідальності за моральну шкоду замість формули «відшкодування шкоди», застосованої до відповідальності за заподіяння шкоди майну, законодавець використовує формулу «компенсація шкоди», підкреслюючи тим самим, що поняття і види збитків, використані в ЦК, до відповідальності за моральну шкоду не застосовні. Таким чином, заперечується і застосування до відповідальності за моральну шкоду при визначенні розміру виплачується потерпілому грошової суми вимоги про її компенсаційний характер. Встановлених же у ЦК критеріїв обліку судом ступеня провини порушника, а також фізичних і моральних страждань потерпілого, як показує судова практика, явно недостатньо. До закону необхідно включити додаткові критерії та цивільно-правове поняття провини.

Нарешті, викладені положення про відповідальність за моральну шкоду слід об'єднати з положеннями про відшкодування шкоди, заподіяної життю або здоров'ю громадянина.

Питання для перевірки знань:

1. Які основні джерела цивільно-правової відповідальності країн, що належать до англо-саксонської та континентальної системи права?
2. Які виділяють форми цивільно-правової відповідальності?

Завдання для перевірки знань:

1. Сформулюйте визначення цивільно-правової відповідальності.
2. Надайте характеристику закону як джерелу цивільно-правової відповідальності у країнах Європейського союзу.

Тести для перевірки знань:

1. Порушенням зобов'язання є:

- а) виключно його невиконання;
- б) його належне виконання;
- в) виключно його виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання;
- г) його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

2. До правових наслідків порушення зобов'язання, які є мірами цивільно-правової відповідальності, належить:

- а) зміна умов зобов'язання;
- б) відшкодування шкоди;
- в) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від нього;
- г) розірвання договору.

3. Який із принципів не належить до загальних принципів цивільного законодавства, закріплених ст. 3 ЦК України:

- а) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- б) свобода договору;
- в) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- г) гуманізму.

4. Двостороннє співробітництво між Україною та ЄС засноване на:

- а) Цивільному кодексі України;
- б) Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;
- в) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- г) між Україною та ЄС відсутнє двостороннє співробітництво.

5. Компенсація моральної шкоди виконує функцію:

- а) інформаційну;
- б) регулюючу;
- в) відновно-компенсаційну;
- г) не виконує жодної функції.

5. ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВПЛИВУ

5.1. Формування інституту довірчої власності у цивільному законодавстві України

Відповідно до обраного нашою державою курсу на євроінтеграцію, адаптація чинного законодавства України до законодавства ЄС, що полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, є одним з основних завдань, виконання яких спрямоване на забезпечення економічного розвитку, розвитку соціальної сфери та сприятиме поступовому зростанню рівня життя населення України.

Одним зі шляхів зближення національного законодавства із законодавством ЄС є можливе запозичення та введення в національне законодавство окремих правових інститутів, притаманних праву провідних європейських країн. Одним з таких правових інститутів є довірча або фідучіарна (тобто заснована на довірі) власність, що є досить своєрідною правовою конструкцією сучасного європейського та англо-американського права.

Р. Давід зазначає, що «траст встановлюється, за загальним правилом, за наступною схемою: особа, що засновує довірчу власність (settlor of the trust), обумовлює, що деяке майно управлятиметься однією або декількома особами (trustees) на користь однієї або декількох осіб – бенефіціантів (cestuis que trust)»¹.

Таким чином, сутність відносин довірчої власності (трасту) полягає в тому, що одна особа – засновник довірчої власності, який є власником майна (settlor), передає своє майно іншій особі – довірчому власнику (trustee) для управління в інтересах вказаної ним особи – бенефіціара (beneficiary).

---

¹ Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; [пер. с франц. В. А. Туманова]. М. : Международные отношения, 1999. С. 236

Такий самий підхід простежується й у Гаазькій конвенції «Про право, що застосовується до трастів, та їх визнання» від 1 липня 1985 р., відповідно до ст. 2 якої термін «траст» відноситься до правовідносин, створених за життя або на випадок смерті засновника, коли майно поміщається під контроль довірчого власника для цілей прибутку бенефіціанта або для іншої вказаної засновником мети¹.

Власник майна (засновник трасту) може призначити себе бенефіціаром та навіть взяти на себе функції довірчого власника. У правовідносинах, пов'язаних з майном, що є предметом довірчої власності, довірчий власник виступає від власного імені як власник майна, використовуючи всі повноваження звичайного власника (володіти, використовувати ману та навіть розпоряджатись ним).

Крім того, засновник може лише окреслити коло осіб, які можуть виступати вигодонабувачами, залишивши право визначення конкретних вигодонабувачів довірчому власникові (це стосується, насамперед, благодійних трастів, які мають риси так званих публічних трастів)². Якщо ж засновник прямо вказує вигодонабувачів, такий траст вважається приватним (private trust)³.

Таким чином, конструкція трасту у англо-американській правовій системі допускає «розщеплення» права власності на декілька груп прав, одна частина з яких (управління та розпорядження активами) належить довірчому власникові, друга частина (одержання та використання доходів від цих активів) належить бенефіціару, третя частина (зокрема, право розірвання трастової угоди) залишається у засновника трасту⁴.

Такий поділ прав є нехарактерним для права європейських країн, однак сучасний розвиток правових систем характеризується їх зближенням та

¹ Фунтикова Н.В. О регулировании доверительной собственности и договора доверительного управления имуществом. *Журнал российского права*. 2002. № 12. С. 85.

² Барац Г. Підприємство як власність. *Галицькі контракти*. 1999. № 40. С. 30.

³ Безбах В. Доверительная собственность. *Бизнес*. 1993. № 33. С. 13-14.

⁴ Педько А.Б. Траст як ефективний інструмент управління бізнес-активами. URL: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/56.pdf> с 277-278

«запозиченням» або «проникненням» правових конструкцій з однієї правової системи до іншої. Це стосується, зокрема, і правового інституту трасту.

Так, у Франції інститут довірчої власності врегульований нормами спеціального Закону «Про фідучію» від 19 лютого 2007 року, а також нормами розділу XIV «Фідучія» у французькому Цивільному кодексі¹. За ст. 2011 Французького Цивільного кодексу, фідучія – це правочин, за допомогою якого один або декілька установників передають майно (існуюче чи те, що буде придбано в майбутньому), або його частку, фідучіарію (фідучіаріям), які відокремлюють його від власного майна для здійснення з обумовленою метою дій на користь одного або декількох бенефіціарієв. При цьому виникає так звана цільова власність. Всі угоди, що здійснюються з переданим в цільову (довірчу) власність майном є предметом самотійного обліку у фідучіарія [2].

На думку К.Г. Некіт, правовий інститут фідучії за французьким законодавством має низку специфічних ознак. Так, зокрема, відносини з управління майном застосовуються лише у підприємницькій діяльності. Сторонами договору фідучії можуть бути лише особи, що здійснюють підприємницьку діяльність, при цьому фідучіарій повинен мати ліцензію на відповідний вид діяльності. До істотних умов договору фідучії, без визначення яких укладення договору є неможливим, належить мета встановлення фідучії, для досягнення якої майно передається у довірчу власність, перелік майна, що є предметом договору, повноваження щодо переданого в цільову власність майна. Також законодавство встановлює максимальний строк дії договору, обмежуючи його 33 роками. Встановлення такого достатньо довгого строку спрямоване на надання можливості фідучіарію досягти всіх цілей його діяльності за договором².

Правовий інститут управління майном в Німеччині має дві моделі: модель представництва та модель довірчої власності. При застосуванні першої

¹ Некіт К.Г. Поняття довірчої власності (трасту) у законодавстві європейських країн та модельних правилах європейського приватного права. *Молодий вчений*. № 2 (17). 2015. С. 822. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/492.pdf>

² Там само. С. 822-823.

моделі довірче управління майном виникає на підставі договору доручення або договору про ведення справ. Для визначення такого роду довірчих операцій, так само як і у Франції, застосовують термін «фідуція», для якого є характерною делегація права діяти за рахунок довірителя (*einmaechtigungsteuchand*), або «фідуція на підставі доручення» (*vollmachtstreuhand*)¹. Така модель довірчого управління майном має місце, як правило, у сфері управління цінними активами².

Друга модель управління майном – модель довірчої власності – включає в себе два типи довірчих відносин. Перший тип являє собою фідуцію-управління, що є механізмом передачі права власності на майно установником управління (фідуціантом) управителю (фідуціарію), який зобов'язаний цим майном управляти на користь фідуціанта або на користь третьої особи – вигодонабувача. Фідуція-управління у суворому значенні цього слова включає передачу майна – об'єкта фідуції – на користь фідуціанта. Другий тип відносин – це фідуція-забезпечення, коли дебітор передає кредитору на підставі забезпечення свою власність, яку кредитор зобов'язується повернути дебітору за умови повної виплати боргу³. Цей спосіб забезпечення, іменованій *sicherungsuebereinigung* для майна і *sicherungsabtretung* для майнових прав, був свого часу розроблений у Німеччині судовою практикою з метою уникнення низки законодавчих обмежень, пов'язаних з використанням застави. За допомогою цієї правової конструкції позичальник передає кредитору право власності на рухому річ, що передається у забезпечення зобов'язання, для чого укладається угода про збереження речі у володінні позичальника і про встановлення опосередкованого володіння кредитора. Дозволивши

¹ Егоров А. В. Управление имуществом, зарубежный опыт : Германия. *Вестник ВАС РФ*. 2001. № 9. С. 132.

² Константинов Г. Л. Процесс глобализации и развитие доверительного управления ценными активами в странах континентально-европейского и англосаксонского права. История государства и права зарубежных стран. 2008. № 3. С. 38–39.

³ Егоров А. В. Управление имуществом, зарубежный опыт : Германия. *Вестник ВАС РФ*. 2001. № 9. С. 136.

опосередковане володіння на підставі довірчої угоди, правосуддя легалізувало забезпечення кредиту рухомістю без її передачі у володіння кредитора¹.

Таким чином, незважаючи на запозичення правової конструкції довірчої власності, досліджуваний правовий інститут в Німеччині відрізняється від первісного англо-американського аналогу. Основна відмінність полягає в тому, що німецька конструкція довірчої власності не передбачає розщеплення права власності між довірцем та управителем. У разі, коли виникає потреба безпосередньо в управлінні майном, застосовують модель представництва, за якою право власності на майно не переходить до управителя. Якщо ж мова йде про саме довірчу власність, то право власності у повному обсязі переходить до управителя, маючи при цьому цільовий характер, що означає, що після досягнення встановленої мети, право власності на це майно переходить до первинного (фактичного) власника – засновника.

Таким чином, інститут довірчої власності в країнах Європи має специфічні ознаки, відмінні від ознак трасту в англо-американському праві. Зокрема, це відсутність можливості поділу власності між двома власниками, що характерне для англо-американського права (власником майна до припинення відносин довірчої власності визнається довірчий власник, а після досягнення мети, для якої були встановлені вказані відносини, – право власності повертається до засновника довірчої власності, тобто первісного власника).

В узагальненому вигляді європейське «розуміння» правової конструкції довірчої власності міститься в нормах Модельних правил європейського приватного права, які мають назву DCFR. Відповідно до ст. X.-1:201 DCFR, «траст – це правові відносини, в яких довірчий власник зобов'язаний управляти або розпоряджатися одним або більше активами (трастовим фондом) відповідно до умов, регулюючих ці правовідносини (умовами трасту) на користь вигодонабувача або для досягнення суспільно корисних цілей». За ст. X.-1:202 DCFR майно, яке є об'єктом довірчої власності, є окремим від іншого

---

¹ Там само. С. 137.

майна, як засновника управління, так і довірчого власника. Такі ж самі правила передбачені у законодавстві Франції та України¹.

Довірчий власник, відповідно до ст. X.-5:201 DCFR, має право вчиняти з майном, переданим йому в довірчу власність, будь-які законні дії, спрямовані на досягнення мети, встановленої установником управління. Таким чином, можна зробити висновок, що під правом довірчої власності автори DCFR розуміють особливий вид права власності, що полягає у вчиненні будь-яких законних дій, обмежених умовами встановлення довірчої власності та спрямованих на досягнення визначеної засновником довірчої власності мети.

Що стосується українського законодавства, то запозичення та введення в правову систему нашої держави досліджуваного правового інституту викликало чимало суперечок серед вчених-цивілістів.

Вперше поняття довірчої власності було застосовано на законодавчому рівні прийнятими у 2003 році Законами «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» та «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати». У статті 26 Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» довірча власність визначалась як «особлива форма договірних майнових відносин, що регулює розпорядження платежами за іпотечними активами, переданими установником у володіння, користування і розпорядження управителю». Однак Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 15 грудня 2005 року відмінив дане положення.

Таким чином, сьогодні використання у правозастосовній практиці цього правового інституту ускладнюється відсутністю легального визначення дефініції «довірча власність». Цивільний кодекс також не містить легального визначення вказаної дефініції, незважаючи на те, що 19 червня 2003 року у

---

¹ Некіт К.Г. Поняття довірчої власності (трасту) у законодавстві європейських країн та модельних правилах європейського приватного права. *Молодий вчений*. № 2 (17). 2015. С. 823. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/492.pdf>

відповідності з вищевказаними Законами його статті 316 та 1029 було доповнено відповідними частинами, якими врегульовано право довірчої власності. Зокрема, додаткова частина 2 статті 316 Цивільного кодексу визначає, що право довірчої власності являє собою окремий вид права власності. Частина 2 статті 1029 визначає, що можливою підставою для виникнення права довірчої власності у управителя майна на майно, передане йому в управління, є договір управління майном. Акцент тут робиться не на обов'язковому виникненні права довірчої власності, а на можливості її виникнення, що також не сприяє усуненню прогалин у правовому регулюванні вказаного правового інституту.

Як вказує А.А. Гончарук, до особливих ознак довірчої власності є передання засновником управління частини свого майна разом з частиною повноважень щодо нього у власність іншій особі (набувачеві або довірчому власнику), яка, у свою чергу, отримуючи це майно, здійснює передані їй повноваження власника для досягнення мети, встановленої відчужувачем майна. При цьому вигода та доходи, отримані при управлінні та використанні майна, належать не власнику майна, а відчужувачу або іншим особам, вказаним відчужувачем¹.

До основних ознак довірчої власності належать мета, для досягнення якої виникає вказаний вид правовідносин, та визначеність майна, що стає об'єктом довірчої власності. Метою встановлення таких довірчих відносин є результат, який визначається засновником управління. Такою метою, наприклад, може бути отримання прибутку, благочинність тощо. Визначеність майна означає, що неможливість з'ясування складу майна, що передається довірчому власнику, та його відокремлення, тягне за собою невстановлення відносин довірчої власності.

Однак визначальною ознакою довірчої власності, яка відрізняє її від будь-яких інших видів власності, є наявність фидуціарних, тобто заснованих на

---

¹ Гончарук А.А. Право довірчої власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2014_2_46

довірі, відносин між довірчим власником та відчужувачем майна, а іноді ще й вигодонабувачем, якщо ним не є відчужувач майна. Саме наявність фідучіарних відносин й зумовлює існування довірчої власності.

О.В. Дзера визначає фідучіарне зобов'язання як «добросовісно прийняте на себе зобов'язання довірчого власника діяти (провести зустрічне надання) в інтересах іншого (установника або вигодонабувача довірчої власності) на умовах договору або закону, як в інтересах самого себе»¹. Тобто сутність фідучіарних відносин між довірчим власником, відчужувачем майна та\або вигодонабувачем полягає в тому, що відчужувач майна довіряє набувачеві своє майно, передаючи його у довірчу власність, а останній, у свою чергу, бере на себе обов'язок піклуватись про надане йому майно. Це означає, що на управителя, яким є довірчий власник, покладається обов'язок вчинення необхідних дій для здійснення права довірчої власності та досягнення мети, задля якої воно було встановлено, так само як і на звичайного власника.

При цьому діяльність довірчого власника повинна бути спрямована на задоволення інтересів відчужувача майна або вигодонабувача. Такі дії повинні не суперечити закону та бути спрямовані на зберігання та збільшення майна, переданого у довірчу власність, або на досягнення іншого корисного для відчужувача майна або вигодонабувача результату.

Таким чином, як вказує А.А. Гончарук, «довірча власність являє собою речове право, обтяжене зобов'язанням довірчого власника, якому воно належить, діяти в чужому інтересі»². При цьому після виникнення довірчої власності (наприклад, на підставі договору управління майном) єдиним суб'єктом вказаного речового права є довірчий власник, а відчужувач майна та третя особа, як вказує М. Панченко, мають лише зобов'язальні права³.

¹ Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С.694.

² Гончарук А.А. Право довірчої власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_2_46

³ Панченко М. До проблеми законодавчого регулювання відносин довірчої власності. *Підприємство, господарство і право*. 2008. № 4. С. 3.

Тобто, довірча власність – це особлива форма власності, визначальними ознаками якої є наявність чітко визначеного майна, що передається власнику іншою особою (відчужувачем майна) для досягнення певної мети, встановленої відчужувачем майна. При цьому відносини між власником та відчужувачем мають базуватися на довірі вказаних осіб по відношенню одна до одної.

Довірча власність є, як зазначає Р.А. Майданик, належним довірчому власнику речовим правом на передане йому майно, обтяжене зобов'язанням довірчого власника здійснювати вказане право в межах, встановлених договором або законом¹. Ознаками такого речового права є наявність єдиного власника на передане майно, яким є довірчий власник; побудова відносин між довірчим власником та відчужувачем майна на довірі; наявність у довірчого власника фідучіарного зобов'язання діяти в інтересах вигодонабувача; цільовий характер використання майна, що є об'єктом відносин довірчої власності та передається відчужувачем довірчому власнику.

У той же час у науці цивільного права існує інша точка зору, за якою впровадження в українське законодавство правового інституту довірчої власності є недоцільним, так як вказана юридична конструкція, запозичена з іншої правової системи, не в повній мірі відповідає сутності української концепції права власності. Так, наприклад, на думку І.В. Венедіктової, «введення інституту довірчої власності в законодавство України є поспішним і не виправданим». Вчена вважає, що зважаючи на належність українського законодавства до континентальної правової системи з власними особливостями правового регулювання та правовими інститутами, дослідження та розроблення з метою подальшого застосування правового інституту довірчої власності є неможливим².

---

¹ Майданик Р. А. Институт доверительной собственности в праве Украины: состояние и перспективы // Альманах цивилистики: сб. ст. / под. ред. Р. А. Майданика. Київ: Алерта, ЦУЛ, 2008. Вып. 1. С. 202-221.

² Венедіктова І.В. Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. С. 138.

Науковці, що виступають проти запозичення та введення в цивільне право України категорії довірчої власності, обґрунтовують свою думку наступним. Інститут довірчої власності виник ще у праві Стародавнього Риму, а отримав розвиток та остаточно сформувався у середньовічній Великобританії. Специфічність цього правового інституту пояснюється існуючою у той час в англосаксонській системі права концепцією, за якою можливий розподіл повноважень, що складають зміст права власності, на одне й те саме майно між різними суб'єктами, права яких засновані на різних джерелах права: загальному праві і праві Справедливості¹.

За концепцією ж права власності, притаманної континентальному, в тому числі й українському, праву, право власності, як право абсолютне, неможливо поділити, так як право власності може належати лише одній особі. Саме тому є абсолютно неможливим існування двох однакових прав власності на одне й те ж майно. Саме тому повне запозичення правового інституту довірчої власності неможливе без суттєвих перетворень та трансформацій.

За статтею 1029 Цивільного кодексу України «за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача)».

Управління майном характеризується наступними ознаками:

1. відносини з управління майном виникають на підставі договору між власником майна та призначеним ним управителем;
2. до суб'єктів вказаних відносин належать власник майна, управитель та вигодонабувач (бенефіціар), які не мають владних повноважень один щодо одного та є рівними, майново самостійними та незалежними один від одного;

---

¹ Співвідношення довірчої власності і довірчого управління у законодавстві України // Аналітична юриспруденція. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analychna_yurysprudentsiia/spivvidnoshennia_dovirchoi_vlasnosti_i_dovirchogo_upravlinnia_u_zakonodavstvi_ukrainy-publication/

3. управління майном є різновидом зобов'язальних правовідносин, в яких зобов'язаною особою є управитель, який вчиняє покладені на нього обов'язки від власного імені, але в інтересах власника або призначеного ним вигодонабувача;
4. зобов'язання з управління майном є двосторонніми та, як правило, оплатними. Двосторонність вказаних зобов'язань підтверджується наявністю у управителя не лише обов'язків вчиняти певні дії в інтересах засновника управління, а й права вимагати відшкодування необхідних витрат, зроблених під час здійснення управління майном. Оплатність досліджуваних зобов'язань підтверджується положеннями статті 1029 Цивільного кодексу, за якими управитель здійснює покладені на нього обов'язки за договором управління майном за відповідну плату, розмір якої також встановлений в договорі.

Як було вказано вище, договір управління майном є можливою підставою для виникнення довірчої власності. Тобто виникнення відносин довірчої власності не є обов'язковим наслідком укладення договору управління майном. При цьому досліджувана стаття 1029 Цивільного кодексу не містить пояснень щодо умов, від наявності або відсутності яких це залежить.

Стаття 319 Цивільного кодексу України визначає, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Таким чином передача майна в управління, що за законодавством є підставою для виникнення довірчої власності, є одним зі способів здійснення власником належних йому повноважень. Однак при цьому не повинно виникати нове право власності. Це, на думку Д. Котляра, доводить різницю між інститутом управління майном, закріпленим у Цивільному кодексі України, та інститутом довірчої власності (трасту), закріпленому у праві країн з англосаксонською системою права¹.

---

¹ Котляр Д. Довірча власність чи договір управління майном – український вибір. URL: <http://parlament.org.ua/2004/06/21/dovircha-vlasnist-chi-dogovir-upravli/>

При укладенні договору управління управитель окрім майна отримує також від власника певну частину (а іноді навіть і всі) повноважень щодо цього майна. Вказані повноваження здійснюються управителем від власного імені, але в інтересах установника управління-власника майна.

Довірчий власник у відносинах трасту також здійснює повноваження, передані йому засновником трасту-власником майна, від власного імені, однак, на відміну від управління майном в інтересах вигодонабувача. При цьому кожен з названих учасників трасту, маючи певний обсяг повноважень власника, є суб'єктом права власності. При цьому відносини власника та управителя мають довірчий характер. Таким чином, виникає ситуація коли єдине право власності ніби розподіляється на частини між кількома суб'єктами, кожен з яких має певну частину повноважень власника щодо майна, що з точки зору континентального права, на відміну від англо-американської системи права, є неможливим. Згідно з теорією речових прав, яка є характерною для континентальної системи права, передання власником своїх повноважень іншій особі, зокрема, управителю, не тягне втрату права власності.

Таким чином, на нашу думку, правовий інститут довірчої власності, закріплений у національному законодавстві України, не є ідентичним правовому інституту трасту, а лише у певній мірі є схожим з ним за формою та змістом. Так, наприклад за ч. 2 ст. 1038 Цивільного кодексу на управителя при вчиненні будь-яких дій з майном, переданим йому в управління, покладається обов'язок повідомлення третіх осіб про те, що він є не власником майна, а виконує щодо нього функції управління. Також у ч. 1 ст. 1037 Цивільного кодексу України встановлено, що управитель зобов'язаний отримати згоду власника майна-засновника управління на всі юридично значимі дії з майном (наприклад, укласти договори, спрямовані на відчуження майна, передавати його у заставу тощо), переданим йому в управління.

На відміну ж від українського права довірчий власник у країнах загального права обмежений лише умовами трастової угоди. Однак у той же час ч. 2 вказаної статті прирівнює управителя у праві на захист його права до

власників майна, зазначаючи, що управитель має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, передане в управління. Вказане ще раз підтверджує існування процесу поступового зближення правових систем, адже такий захист раніше був притаманний лише загальному праву.

Таким чином, зважаючи на викладене вище, можна зробити висновок про те, що незважаючи на обраний нашою державою курс на європейську інтеграцію та гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС, повне запозичення правових конструкцій, апробованих у закордонних правових системах, не завжди є виправданим. Разом з тим, виникнення нових правових конструкцій, їх запозичення у адаптованому до українських реалій вигляді та внесення до чинного законодавства норм, що дозволять більш оперативно та ефективно реагувати на зміни у сучасних соціально-економічних умовах та у структурі національної економіки, свідчать про активну участь нашої держави в сучасному процесі конвергенції правових систем, зокрема країн Європи, який характеризується зближенням правових систем як в цілому, так і на рівні окремих галузей права, що повністю відповідає обраному Україною курсу на євроінтеграцію.

Питання для перевірки знань:

1. В чому полягає сутність відносин довірчої власності?
2. Що таке фидуціарне зобов'язання?

Завдання для перевірки знань:

1. Охарактеризуйте ознаки довірчої власності.
2. Назвіть відмінності між розумінням довірчої власності у континентальній та англо-американській системі права.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. У відносинах довірчої власності довіритель це ...?
а) засновник довірчої власності, який є власником майна;

- б) особа-радник довірчого власника;
- в) особа, що контролює дії довірчого власника;
- г) особа, на яку покладено обов'язок вчиняти певні дії з майном, що передане управління.

2. Які з перелічених дій може вчиняти довірчий власник з майном, переданим йому в управління?

- а) розпорядження майном у відповідності з вказівками засновника довірчої власності;
- б) використання майна з метою отримання прибутку;
- в) законні дії, спрямовані на досягнення мети, визначеної засновником довірчої власності;
- г) будь-які дії, які він вважає за потрібне вчиняти.

3. Фідуціарні відносини – це ...?

- а) відносини, засновані на рівності та майновій самостійності їх учасників;
- б) відносини з використання майна, переданого в управління, для отримання прибутку;
- в) ризиковані відносини, учасники яких не можуть наперед передбачити наслідки їх виникнення;
- г) відносини, засновані на довірі.

4. В чиїх інтересах повинен діяти довірчий власник у відносинах з управління майном?

- а) у власних інтересах;
- б) в інтересах засновника управління;
- в) в інтересах вигодонабувача, вказаного засновником управління;
- г) в інтересах засновника управління (відчужувача майна) або вигодонабувача.

5. Підставою для виникнення відносин з управління майном за національним законодавством України є ...

- а) договір між власником майна та призначеним ним управителем;
- б) домовленість між власником майна та управителем про розпорядження останнім певним майном власника;
- в) домовленість між власником майна, управителем та вигодонабувачем щодо використання майна, переданого в управління;
- г) договір між управителем майна та бенефіціарієм щодо переліку дій з управління майном.

5.2. Захист права власності та інших речових прав

Право власності – право людини на річ або майно. Право власності ґрунтується на відносинах, що виникають в суспільстві виключно до речей та реалізують бажання людини володіти, користуватись або розпоряджатись річчю. Згідно чинного законодавства право власності – це право особи на річ (майно), яке вона реалізує в умовах законодавства за власною волею, незалежно від згоди інших осіб. Право власності – це право гарантоване державою.

Компонентами права власності є право володіння, користування та розпорядження, ці три основи дають змогу власнику реалізувати речі на свій розсуд та в своїх інтересах.

Охарактеризувати право власності можна наступним чином:

- зміст права власності полягає у праві володіти, користуватись, розпоряджатись майном;
- власником може бути будь – яка особа;
- об'єктом може бути будь – яка річ наділена індивідуальними ознаками;

Власник реалізує право на річ за власною волею та за для своїх інтересів.

Реалізація прав власника не повинна зашкодити правам та інтересам інших осіб. Держава виступає гарантом захисту інтересів та прав власника, від посягань інших осіб.

Виділяють основні форми власності:

- власність народу за Конституцією України (земля, надра, атмосферне повітря, водні та природні ресурси, континентальний шельф, морська економічна зона);
- державна власність (майно, необхідне для здійснення її функції, зокрема засоби та продукти виробництва, які належать державі повністю або на

основі часткової чи спільної власності, земля, природні та матеріальні ресурси, фінанси, інформація, культурні й духовні цінності тощо);

- приватна власність (майнові та особисті немайнові блага, що належать особі);
- колективна власність (об'єднане майно, що знаходиться у власності колективу та використовується в його інтересах).

Власність посідає особливе місце в житті громадян як в суспільному так і в приватному. Протягом життя кожна людина стикається з питаннями пов'язаними з її власністю. Крім того, власність – це основа гарантування розвитку та існування суспільства та держави. Право приватної власності це найважливіший атрибут правової демократичної держави, але не можна з упевненістю стверджувати, що на законодавчому рівні вдосконалено законодавство в питаннях регулювання права власності та забезпечення гарантій прав власників.

Особливу увагу слід приділити судовому захисту прав власників та виконанню судових рішень в контексті захисту права власності, що є основоположною гарантією права володіння майном.

Так, в Україні спостерігається відсутність єдності судової практики у справах щодо власності зокрема порушуються строки розгляду справ, та виникає купа питань, щодо невиконання судових рішень. Це веде до суттєвого послаблення гарантій прав власників.

Водночас позитивним моментом щодо державної реєстрації прав власності на нерухоме майно є створення єдиного реєстру речових прав його прозорості функціонування та доступу до інформації, що призвело до спрощення процедури здійснення реєстрації прав власності та зменшення часу необхідної для такої реєстрації, є гарантією права володіння майном.

Система державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень поступово досягає поставлених цілей в реформуванні, що підтверджується оцінкою міжнародних експертів в рейтингу Світового банку легкості ведення бізнесу (Doing Business) Україна посідає 71 – е місце серед 190

держав світу. Позиція України – між Киргизією та Грецією, показник України в номінації «міжнародна торгівля» зріс на 41 пункт та на 25 пунктів в частині виконання контрактів.

Протягом 2014 – 2018 року Україна зросла в рейтингу на 24 позиції, та за останні шість років досягла найбільшого прогресу в рейтингу (Doing Business Report) між країн пострадянського простору.

Важливим моментом в реформуванні було розширення кола суб'єктів, та наділення їх повноваженнями у сфері державної реєстрації в частині прийому та видачі документів, на законодавчому рівні закріплена можливість реалізації повноважень адміністративними центрами з надання адміністративних послуг, нотаріусами та органами місцевого самоврядування.

З метою реалізації програмного забезпечення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно прийнято Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127, розширено систему органів та коло осіб, які наділені повноваженнями та здійснюють реєстрацію прав за спрощеною процедурою, що породжує конкуренцію між суб'єктами в сфері надання послуг та виключає виникнення корупційних факторів. Позитивним фактором є те, що реєстр містить дані заяв, запитів, реєстраційні справи, відомості про права на нерухоме майно їх обтяження, інформацію про об'єкти та суб'єктів цих прав. Проривом стало підвищення прозорості реєстрів, зокрема через можливість у відкритому доступі отримати інформацію щодо власників нерухомого майна. Одночасно була запроваджена електронна форма видачі рішень та витягів з реєстру, скорочено строки надання послуг та розмір адміністративного збору за державну реєстрацію прав.

Неврегульованим питанням є наповнення нового реєстру об'єктами нерухомості із старих реєстрів, та моменти непослідовності оформлення земельних відносин, але це здебільшого проблеми пов'язані з низьким рівнем матеріально – технічного забезпечення органів державної реєстрації притаманні для перехідного періоду.

Статистичні дані європейських країн свідчать про те, що друге місце посідають випадки порушення права власності після порушення права на справедливий суд. В Україні справи щодо захисту права власності належать до поширених категорій цивільних справ, однак судова практика свідчить про не дотриманість єдиного підходу до застосування законодавства у цій категорії справ.

«Це стосується, наприклад, проблем при тлумаченні та застосуванні положень ст.331 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) щодо визнання права власності на новостворене нерухоме майно та об'єкти незавершеного будівництва, їх поділу у спорах між подружжям, які на сьогодні є досить поширеними. Із внесенням змін до ст.331 ЦК України не передбачено визнання в судовому порядку права власності на об'єкт незавершеного будівництва, але саме як на нерухоме майно, яке відповідно до закону має спеціальний правовий режим. Водночас статтею 331 ЦК України не заборонено визнання в судовому порядку права власності на об'єкт незавершеного будівництва як на річ. Відсутність у законі норми, яка б дозволяла в судовому порядку визнавати право власності на об'єкти незавершеного будівництва породжує низку питань, адже спір між суб'єктами цивільних правовідносин може виникнути до введення об'єкта незавершеного будівництва в експлуатацію та до моменту його державної реєстрації. Поняття «об'єкт незавершеного будівництва» в українському законодавстві трактується неоднозначно, що ускладнює захист прав суб'єктів цивільних правовідносин».¹

З метою врегулювання питань правильного та однакового застосування ланкою правосуддя норм права в частині виникнення, припинення та захисту права власності та інших речових прав пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ прийнято постанову

---

¹ Члени ВРЮ А.Олійник та А.Мірошніченко взяли участь у міжнародній конференції «Право власності: європейський досвід та українські реалії» URL: <http://www.vru.gov.ua/news/1130>

«Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» № 5 від 7 лютого 2014 року. Другим суттєвим порушенням судами при розгляді справ є не дотриманість розумних строків при розгляді справ, що впливає на неякісне попереднє судове засідання неналежна підготовка на стадії призначення судової експертизи.

З метою провадження європейських стандартів прав людини та застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), в українському судочинстві під час розгляду справ, державою ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, на державному рівні прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики».

На практиці часто виникають питання щодо правомірності втручання держави у право приватної особи на володіння своїм майном з підстави порушення вимог законодавства з боку органу публічної влади. В перше Верховним Судом України у справі № 21 – 8во07 в постанові від 14.03.2007 щодо оскарження приватизації ВАТ «Нікопольський завод феросплавів» застосовано норми рішення ЄСПЛ справа «Стретч проти Сполученого Королівства» («Stretch vs The United Kingdom»), де Верховний Суд України зробив висновок, що допущені органами публічної влади порушення не можуть бути безумовною підставою для визнання недійсними приватизаційних договорів, та повернення приватизованого майна державі, в порушення права власності покупця, якщо вони недопущені внаслідок протиправної, винної протиправної поведінки самого покупця.

Слід звернути увагу, що при розгляді спорів пов'язаних з приватизацією майна господарські суди вже досить давно застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

Дуже гостро стоїть питання захисту права власності на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим деякі аспекти привертають увагу:

- проблема отримання компенсації за пошкоджене майно внаслідок збройного конфлікту;

- проблема отримання компенсації за незаконно відібране майно громадянами залишившими не за власним бажанням майно на тимчасово окупованій території;
- проблема збереження майна, від неправомірного заволодіння іншими особами.

Слід зазначити, що на тимчасово окуповані території не поширюються норми українського законодавства та юрисдикція правоохоронних органів, що унеможлиблює захистити законні права та інтереси громадян України.

Відшкодування шкоди від держави за заподіяння збитків під час бойових дій можливо лише за умови доказів самого заподіяння, грошової оцінки збитків та причинно – наслідкового зв'язку. Фактично зробити це неможливо, та ще більше унеможлиблює довести справу до позитивного розгляду в суді. Однак майно розташоване в зоні антитерористичної операції, можна відчужувати шляхом реєстрації угоди на підконтрольній території України, або шляхом надання довіреності, та слід зазначити що ринок продажу покупки на теперішній час не дуже актуальний. Державою не побудовано механізм захисту власників від знецінення та компенсації щодо втраченої вигоди під час реалізації майна.

Основним питанням є право власності на об'єкти розташовані в багатоквартирному будинку, власнику здається що це право є непорушним будь то викуплена нерухомість за кошти, або безоплатно приватизована у держави та по суті вона залишається комунальною. Об'єкт нерухомості знаходиться на балансі та на утриманні комунальних підприємств, власнику здається, що це його майно і він має право на свій розсуд розпоряджатись ним, проте всі дії він має право реалізувати виключно за погодженням та з дозволу балансоутримувача. З метою реформування цієї ланки, державою втілено у життя закон, яким перекладено обов'язки щодо вирішення питань по утриманню житла на власників через створення ОСББ без виконання зобов'язань на умовах держави, а при відмові створення ОСББ держава самостійно призначає приватну управляючу компанію. Верховною Радою

України прийнято закон «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» № 417 – VIII від 14.05.2015 з метою надання власникам житла механізмів для ефективного управління та забезпечення житла якісними послугами, в умовах сучасної економіки належним чином здійснювати та захищати свої права.

Органи влади в особі держави впливають на обмеження прав власності в частині вилучення майна приватної власності для суспільних потреб, таким чином держава у випадку експропріації або націоналізації майна яке належить особі повинна дотриматись балансу та врахувати інтереси суспільства, держави та власника. Особливою умовою при реалізації процедури по націоналізації майна є виплата розумної компенсації та дотримання принципу пропорційності, оскільки грошова компенсація не відповідає фактичній вартості цього майна. Попри те, що недоторканість приватної власності у тому числі і земельні правовідносини гарантовані громадянам на рівні Конституції, з цього твердження є винятки, які регламентовані Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності». Даний закон регламентує порядок викупу земельних ділянок за умови відшкодування їх вартості, примусове вилучення може застосовуватись лише у виняткових випадках за для суспільної необхідності та при повного відшкодування вартості в порядку передбаченим законодавством. Попри певні існуючі недоліки щодо визначення розміру компенсації, законом гарантований захист права власності при настанні виключних випадків.

Встановлюючи мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, держава переслідувала мету консолідації земель у її господарів та використання за цільовим призначенням. Земля є основним національним багатством, що особливо охороняється державою, ці норми закріплені Земельним кодексом України та Конституцією України. Для України особливе значення має земля, адже родючі українські чорноземи - це дар даний природою, та за умови ефективного та дбайливого використання можливе

забезпечення процвітання та збагачення держави. Проте, щоб не втратити головне національне багатство, держава повинна належно його захистити. Сільськогосподарські землі посідають особливе місце у структурі земельного фонду, оскільки є основним засобом виробництва сировини для будь – яких галузей промисловості, кормів для тварин, продуктів харчування.

Для них встановлено особливий правовий режим, щодо використання земельних ділянок, за якого забезпечується посилена охорона, обмеження можливості виведення їх із сільськогосподарського обігу та підвищення родючості ґрунтів.

Останні роки на сесіях Верховної Ради народні обранці голосують за продовження дії мораторію щодо заборони відчуження та зміни цільового призначення земель сільськогосподарського призначення. Так, з 1 січня 2019 року набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні" від 10 липня 2018 року".

Найбільш важливі зміни правового режиму земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарства можна виділити в наступному.

Новим Законом розширено повноваження органів місцевого самоврядування та врегульовано питання, щодо передачі земель колективної власності ліквідованих колективних сільськогосподарських підприємств до комунальної власності та завершення процесу до паювання сільськогосподарських угідь з обов'язковою передачею несільськогосподарських угідь у комунальну власність. Законом віднесено лісосмуги до земель сільськогосподарського призначення та врегульовано питання щодо передачі їх в оренду та постійне користування за умови

створення комунального підприємства громадою, що забезпечить збереження лісосмути від знищення.

Другим ключовим моментом зазначено право оренди польових доріг всім орендарям масивів за умови вільного доступу інших орендарів земельних ділянок.

Закон дозволяє обмін земельних ділянок державної та комунальної власності розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення на рівноцінні ділянки приватної власності у тому ж масиві.

Таким чином, на період дії мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення Закон дозволяє лише обмін земельних ділянок на рівноцінну, за умови рівної нормативно грошової оцінки або з різницею не більш ніж 10 %, шляхом взаємного укладання між ними договорів оренди, суборенди відповідних ділянок.

Особливості набуття та реалізації права оренди на земельну ділянку, розташовану у масиві земель сільськогосподарського призначення визначенні статтею 8-2 Закону України «Про оренду землі», зокрема у разі укладання договору суборенди не потребує згоди орендодавця, при цьому орендар відповідальний перед орендодавцем за виконання та дотримання умов договору, якщо припиняється дія одного з договорів оренди чи суборенди земельної ділянки укладених на умовах обміну правами користування, припиняє дію іншого договору оренди, суборенди, укладеного взамін, про що зазначено у таких договорах.

Орендар земельної ділянки зобов'язан письмово повідомляти орендодавця про обмін правами користування земельними ділянками протягом п'яти днів з моменту державної реєстрації права суборенди із зазначенням особи, якій передано земельну ділянку в суборенду, кадастрового номеру земельної ділянки, терміну укладення договору суборенди, письмове повідомлення повинно бути вручене під розписку а у разі неможливості надіслане засобом поштового зв'язку рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Право оренди земельної ділянки (суборенди), що набувається особою, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, з передачею взамін права користування іншою земельною ділянкою, набувається і реалізується з такими особливостями:

- строк оренди (суборенди) не повинен перевищувати строку користування земельною ділянкою за договором, що укладається в заміні;
- розмір орендної плати (плати за суборенду) має відповідати орендній платі (платі за суборенду) за договором, що укладається в заміні;
- орендар не має переважного права на купівлю орендованої земельної ділянки у разі її продажу;
- орендар (суборендар) не має права на компенсацію іншою стороною договору, витрат на поліпшення орендованої земельної ділянки, на поновлення договору оренди (суборенди) на новий строк у разі заперечень іншої сторони договору;
- у разі, якщо до земельної ділянки, право на яку передається взамін, відсутній доступ з краю масиву, особа, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, зобов'язана забезпечити землекористувачу право проходу, проїзду до такої земельної ділянки на умовах безоплатного земельного сервітуту;
- у разі, якщо в оренду (суборенду) особі, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, передається декілька земельних ділянок, що належать одній особі, земельні ділянки, право користування якими передається взамін, повинні бути пов'язані спільними межами;
- у разі укладення договору оренди (суборенди) в порядку обміну правами користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення, розташованими у масиві земель сільськогосподарського

призначення, у такому договорі зазначається договір, взамін якого він укладений.¹

Слід звернути увагу, що встановлення інших умов ніж перелічені напередодні у договорі оренди, допускається лише за погодженнями іншої сторони договору.

Власник або користувач земельної ділянки, яка передається в оренду (суборенду) особі, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення має право на відшкодування шкоди в повному обсязі завданої в результаті такої передачі.

Розмір майнової шкоди визначається відповідно до законодавства про оцінку земель та майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність шляхом проведення оцінки. Ініціатор обміну правами користування земельною ділянкою визначає суб'єкта оціночної діяльності та сплачує вартість послуг. У разі незгоди власника користувача земельної ділянки оціночним розміром завданої майнової шкоди, він може залучити іншого суб'єкта оціночної діяльності з метою проведення нової оцінки чи для рецензування звіту, з подальшою оплатою цих послуг.

Прцедура укладання договору оренди (суборенди) в порядок обміну правами користування земельними ділянками містить наступні етапи:

- особа, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, письмово звертається до другої сторони з пропозицією укладання договору оренди (суборенди), із зазначенням земельної ділянки, кадастровим номером, площі, нормативно – грошової оцінки, розміру майнової шкоди завданої власнику або користувачам земельної ділянки внаслідок обміну правами користування, правами користування, якими пропонується обмінятись. До звернення додаються проект договору оренди (суборенди), проект договору оренди (суборенди) земельної

---

¹ Зміни від 10.07.2018 до Закону України «Про оренду землі» URL: <https://www.yurfact.com.ua/zminy-do-zakonodavstva-2018/zminy-vid-10-07-2018-do-zu-pro-orendu-zemli>

ділянки, право користування якою пропонується передати взамін підписані особою, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення. Засвідчена орендарем копія договору оренди земельної ділянки, орендарем якої виступає особа, орендарем якої виступає особа, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, право користування якою пропонується передати взамін.

- Друга сторона повинна протягом місяця розглянути звернення, підписати договір, а у разі незгоди письмову мотивовану відмову.

- У разі недосягнення згоди щодо укладення договору оренди (суборенди) такий договір визначається укладеним за рішенням суду, крім випадків, коли земельна ділянка належить за угіддями до багаторічних насаджень і на ній закладено багаторічні насадження, розташування нерухомого майна, належить до земель сільськогосподарського призначення несільськогосподарських угідь (крім польових доріг, розташованих всередині масиву земель сільськогосподарського призначення), поєднана спільними межами із масивом земель сільськогосподарського призначення і її місце розташування не створює черезсмужжя для особи, якій належить право користування істотною частиною масиву земель сільськогосподарського призначення, ніж та, що передається в користування в замін, не належать до земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, має різний склад угідь та рельєф, має різну нормативно грошову оцінку земельних ділянок більш як на 10%. Одночасно судом визначається розмір майнової шкоди завданої укладенням договорів оренди (суборенди), та порядок її відшкодування.

- Рішення суду про визнання договору оренди (суборенди) укладеним, є підставою для державної реєстрації права оренди (суборенди) земельної ділянки в порядку визначеному законом.¹

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель

- З прийняттям закону запроваджується особливий порядок оренди земель державної чи комунальної власності під польовими дорогами, відповідно до якого земельні ділянки державної чи комунальної власності під польовими дорогами, запроектованими для доступу до земельних ділянок, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення (крім польових доріг, що обмежують масив), передаються в оренду без проведення земельних торгів власникам та/або користувачам земельних ділянок, суміжних із земельними ділянками під такими польовими дорогами, терміном на 7 років, за умови безоплатного доступу усіх землевласників та землекористувачів до належних їм земельних ділянок для використання їх за цільовим призначенням. Земельні ділянки під польовими дорогами, розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення (крім польових доріг, що обмежують масив), можуть використовуватись для проїзду до інших земельних ділянок, так і для вирощування сільськогосподарської продукції.¹

Закон уточнює коло осіб, які наділені повноваженнями ініціації інвентаризації земель, такими є власники та орендарі, міські, селищні та сільські ради, це дасть можливість громадам виправити помилки інвентаризації нерозподілених земельних ділянок для повного внесення інформації до Держгеокадастру. А у разі виявлення нерозподілених земельних ділянок, не витребуваних часток (паї) після належного оформлення за рішенням відповідної міської, селищної або сільської ради можуть бути передані в оренду для використання за цільовим призначенням на термін до державної реєстрації права власності на виділену земельну ділянку.

Порівнюючи запропоновані зміни до законодавства яким врегульовано земельні відносини, можна відмітити суттєві покращення щодо спрощення та прозорості процедури оформлення договорів оренди на земельні ділянки, тим самим захистити на належному рівні свої права та інтереси.

сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрощення в Україні: Закон України від 10.07.2018 № 2498-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2498-19>

¹ Там саме.

Питання для перевірки знань:

1. Які Ви знаєте форми власності?
2. При розгляді яких справ застосовується Конвенція пр. захист прав людини і основоположних свобод?

Завдання для перевірки знань:

1. Проаналізуйте та порівняйте випадки порушення права власності в Європейських країнах.
2. Запишіть та наведіть приклади основних форм власності.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Вкажіть метод регулювання в земельному праві, який застосовується у сфері управління використанням та охороною земель:

- а) Санкціонуючий;
- б) Імперативний;
- в) Рекомендаційний;
- г) Делегуючий.

2. Найвищу юридичну силу в Україні має:

- а) Земельний кодекс ;
- б) Конституція ;
- в) Указ Президента ;
- г) Постанова Верховної Ради.

3. Тимчасове платне володіння та користування земельною ділянкою, підставою якого є договір, має назву:

- а) постійного землекористування;
- б) орендне землекористування;
- в) концесійне землекористування;

г) лізингове користування;

4. Завданням земельного законодавства є:

а) регулювання земельних відносин, які виникають між юридичними особами з приводу нераціонального використання та охорони земель;

б) вдосконалення права на землю громадян та юридичних осіб;

в) регулювання земельних відносин без мети забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання земель;

г) регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель.

5. Право власності на землю громадяни набувають після:

а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;

б) безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;

в) прийняття спадщини; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю);

г) усе перераховане вище.

6. РОЗВИТОК ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Право інтелектуальної власності, як результат праці осіб в промисловій, художній, виробничій, науковій діяльності, як результат тривалої юридичної практики виникло поняття "інтелектуальна власність" (англ. Intellectual property). Суспільні відносини зі створення та використання об'єктів інтелектуальної власності регулюються системою правових норм, що узагальнено називаються правом інтелектуальної власності.

В минулому столітті, засновано Всесвітню організацію інтелектуальної власності та підписано Конвенцію (14 липня 1967 року) з метою сприяння охороні інтелектуальної власності у всьому світі, та визначено що до інтелектуальної власності належать права на наукові відкриття; літературні, художні, наукові твори; винаходи, товарні знаки, промислові зразки, товарні знаки, комерційні призначення, захист від недобросовісної конкуренції тощо.

Законодавством визначено право на інтелектуальну власність, що базується на праві творця володіти, розпоряджатись, користуватись результатом своєї творчої, інтелектуальної діяльності, та є нематеріальним благом, що зберігається за творцем, та використовується іншими особами лише з дозволу автора, окрім випадків визначених законодавством. Інтелектуальну власність можна поділити на об'єкти:

До об'єктів авторського права належать:

Твори літератури: збірники або письмові твори;

Твори мистецтва: хореографічні, музичні твори, твори прикладного мистецтва, архітектури, сценічні твори;

Комп'ютерні програми: набір інструкції виражених в формі придатній для зчитування комп'ютером;

Бази даних: будь яка сукупність інформації, що є результатом творчої праці.

До об'єктів суміжних прав:

Виконання творів: зафіксована або включена в передачу організації мовлення прем'єра твору на території України;

Відеограми і фонограми: перше оприлюднення фонограми на території України або з дня першого оприлюднення в іншій державі протягом 30 днів;

Програми телерадіомовлення: здійснення передач розташованих на території України.

До об'єктів науково – технічної інформації:

Науково – технічна документація: результати науково – дослідної, проектно – технологічної, дослідно – конструкторської діяльності зафіксованої у формі, що забезпечує поширення, використання та відтворення.

Наукові відкриття: встановлення об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей, явищ матеріального світу раніше невідомих;

Раціоналізаторські пропозиції: створення новітніх технологій по застосуванню техніки або складу матеріалів на підприємстві;

Селекційні досягнення: виведення нових сортів рослин та порід тварин на умовах відмінності та однорідності;

До об'єктів промислової власності:

Винаходи: речовина, штам мікроорганізмів, культура клітин рослин та тварин як продукт раніше невідомого способу застосування, має винахідницький рівень та промислово придатний;

Корисні моделі: абсолютно нове та промислово придатне конструктивне виконання пристрою;

Промислові зразки: зовнішній вигляд нового промислово придатного виробу призначеного для задоволення естетичних та ергономічних потреб;

Топографії інтегральних мікросхем: сукупність елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань зафіксованих на матеріальному носії;

Секретні об'єкти: винаходи, корисні моделі, промислові зразки об'єктів промислової власності, що становлять державну таємницю;

Захист від недобросовісної конкуренції: захист інтересів через судові органи щодо неправомірних дій використання ділової репутації та комерційної таємниці.

До засобу індивідуалізації:

Знаки товарів та послуг: зображувальні та словесні позначення кольорово виконані із відповідністю до умов правової охорони;

Зазначення походження товару: назва та географічне походження товару що встановлює ідентифікацію товару;

Фірмові назви: зареєстрована назва підприємства, що дає змогу його ідентифікувати.

До Ноу – Хау:

Комерційна тайна: відомості організаційного, виробничого та фінансового характеру, що складають комерційну цінність;

Технічна документація: технологічна, проектна та економічна документація призначена для використання у виробництві та реалізації товарів, послуг;

Творчі розробки: незапатентовані винаходи, формули, розрахунки, дослідні зразки як результат випробувань;

Організація виробництва: маркетинг в реалізації товару, управлінні кадрами та фінансами;

Науково – технічна документація.

В якості захисту технічного рішення від використання третіми особами можна обрати два способи – збереження таємниці або патентування. У комерційної таємниці та патента однакова мета – одержання вигоди від монопольного використання. Проте дані способи збереження таємниці суттєво відрізняються один від одного. На відміну від збереження таємниці яку прийнято називать «Ноу - Хау» (від англійського «Know – how» - знаю як), патентування передбачає розкриття таємниці з подальшим забезпеченням захисту. При умовах патенту таємниця зберігається, але у разі проголошення або незалежного відкриття третіми особами, використання технічного рішення

неможливо та заборонено, а права на «Ноу - Хау» діють доки зберігається конфіденційність.

В світі комунікацій та новітніх технологій, одночасне збереження та використання таємниці – дуже непросто, єдиним представником тривалий час є компанія «The Coca-Cola Company», яка зберігає рецепт в таємниці починаючи з 1886 року.

Певним негативом при патентуванні для автора технічного рішення є неможливість збереження розробки ідеї у секреті, тому що при процедурі патентування ідея стає загальнодоступною після опублікування заявки, та розвивати ідею може кожний після ознайомлення з публікацією. Іншим негативом є можливість використання винаходу особами інших держав без накладення будь - яких санкцій, за умови відсутності патенту на винахід. Однак надійнішим способом забезпечення монопольного використання є належне законодавче оформлення як об'єкта права інтелектуальної власності.

Практично у всіх країнах прийнятими документами, що затверджують індивідуальність у створенні і права на володіння об'єктами інтелектуальної власності є:

- патент на винахід;
- свідоцтво на товарний знак;
- свідоцтво реєстрації твору (в галузі мистецтва, літератури та науки).

Але і є винятки щодо реєстрації об'єкта так, окрім державних органів, реєструвати авторські права на твори можуть авторські товариства. Вищезгадані документи по суті є угода між державою та заявником об'єкта інтелектуальної власності. Сучасні умови змушують суспільство надавати патентно – копірайтну монополію, попри те що вона є негативним явищем в економічному житті , оскільки без такої монополії не будуть створюватись нові засоби виробництва, що призведе до спадку культурно – освітнього розвитку.

При таких умовах держава надає на певний строк монопольне право на використання об'єкту інтелектуальної власності за умови заборони використання іншими особами та забезпечує охорону цього права. Дія патенту

розповсюджується виключно на територію держави, в якій його видано, терміном 15 – 20 років. В судовому порядку патент може бути визнано не дійсним. Патент можна розглядати як в вузькому розумінні, так і в широкому. В вузькому розумінні патент, це засвідчення авторства і права власності на винахід, та є охоронним документом. В широкому розумінні патент, це комплекс прав на використання винаходу, промислового зразка чи корисної моделі, що гарантовані патентовласнику державою. Держава надає виключні права патентовласнику в обмін на розкриття патентовласником ознак винаходу.

Патент (від латинського «patere» - класти на огляд, та від словосполучення «letters patent» - виданий монархом, або урядом на засвідчення), в широкому розумінні, це мати виключні права або монополію на певний винахід особою.

Але у багатьох країнах існує і діаметрально протилежна думка, стосовно необхідності охорони прав інтелектуальної власності, вона полягає в зупинці та неможливості розвитку інформаційних та інтелектуальних ресурсів які залежні від мультинаціональних корпорацій. Прихильники цього твердження об'єднуються в політичні партії, однією з них є піратська партія в Швеції «Піратська бухта» (Pirate Bay), яка одержала місце в Європейському парламенті та виступає за легалізацію порушення авторських прав. Проте практично всі держави надають патентну і копірайтну монополію задля стимулювання розвитку освіти, науки, техніки, мистецтва за що творці і винахідники надають державі та людству новітні технології, за для розвитку технічного прогресу.

Особи та винахідники, які бажають розповсюдити патентування своєї ідеї у країнах учасницях Паризької конвенції про охорону промислової власності (20 березня 1883 року), яка ратифікована Україною 25 грудня 1991 року, можуть скористатися пільговим терміном для винаходу – 12 місяців, а для товарного знаку - 6 місяців, протягом якого можна подати заявку за умови збереження пріоритету поданої заявки у першій країні, такий пріоритет має назву – конвенційний. Особливою умовою надання конвенційного пріоритету, є оформлення заявки відповідно до внутрішнього законодавства країни. Якщо

заявлений об'єкт відповідає умовам правової охорони, йому надають документ на об'єкт інтелектуальної власності. Для промислового зразка та корисної моделі основною умовою є новизна та промислова придатність, що стосується товарного знаку для товарів та послуг, свідоцтво про реєстрацію надається за умови відповідності володіння розрізняльною здатністю заявленого знаку. Заявники об'єкта можуть отримати охоронні документи за умови сплати зборів і мита.

Щодо порушень права інтелектуальної власності можна виділити наступні види:

- плагіат;
- зміна та підроблення інформації;
- піратство.

Плагіат – це акт присвоєння чужої ідеї або роботи з метою отримання матеріальної або нематеріальної вигоди.

До плагіату відносяться наступні дії:

- використання чужої роботи із зазначенням себе автором;
- використання ідей, пропозицій, виразів та словосполучень без узгодження з автором;
- використання цитат та виразів без поміщення в лапки та без вказівки автора;
- надання інформації з посиланням на невірний контент;
- копіювання твору із зміненними деталями без згоди автора.

Зміна та підроблення інформації – це дії по виготовленню подоби чого – нібудь, що не відповідає дійсності.

До підробленої інформації відносяться наступні дії:

- внесення неправдивих відомостей;
- складання неправдивих документів.

Піратство (порушення майнових авторських прав) – це дії протиправного використання об'єктів інтелектуальної власності інших осіб, з метою отримання вигоди.

До піратства відносяться наступні дії:

- аудіо піратство розповсюдження копій музичних композицій;
- відео піратство розповсюдження копій телепередач, фільмів шляхом копіювання на касетах або дисках;
- піратство програмного забезпечення;
- піратство відеоігр;
- піратство літературних творів.

Об'єкти права інтелектуальної власності почали наповнюватись економічним змістом та збільшувати матеріальні активи. Як будь – який об'єкт цивільного обороту найчастіше постає питання охорони права інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність, як будь – який інший вид власності найчастіше є об'єктом протиправних посягань зі сторони третіх осіб, та потребує правового захисту.

Власник прав на об'єкт інтелектуальної власності має особисті немайнові права (право на визнання особи автором об'єкта права інтелектуальної власності) так і комплекс майнових прав на такий об'єкт (право на використання об'єкта інтелектуальної власності, право надання дозволу на використання третіми особами).

Законодавство визначає об'єм прав та можливості їх захисту на умовах документального підтвердження цих прав при наявності свідоцтва, патенту, відповідного ліцензійного договору. В сучасних умовах охорона захисту прав інтелектуальної власності є надійним засобом від недобросовісної конкуренції, можливості отримання фінансової вигоди та зниження ризиків іміджевих втрат.

Існує дві форми захисту права інтелектуальної власності:

1. Юрисдикційна форма;
2. Неюрисдикційна форма.

Юрисдикційна форма захисту прав передбачає діяльність державних органів щодо захисту порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності. Суть якої полягає у зверненні особи у відношенні якої порушено права і законні інтереси неправомірними діями третіх осіб до державних органів, з метою поновлення та захисту порушених прав та припинення правопорушення. Юрисдикційна форма захисту поділяється на загальну і спеціальну. Відповідно до загальної форми захист порушених прав здійснюється у судовому порядку. Спеціальною формою захисту передбачено адміністративний порядок захисту прав, який застосовується у випадках визначених законодавством. Інститут юрисдикційного захисту авторських прав має великий потенціал та відповідає міжнародним вимогам. Найефективнішою формою захисту права інтелектуальної власності є судовий захист котрий здійснюється судами загальної юрисдикції в порядку цивільного чи кримінального провадження, адміністративними та господарськими судами. Переважна більшість спорів з приводу захисту авторських, суміжних та патентних прав розглядається судами загальної юрисдикції, а у разі коли сторонами у спорі виступають юридичні особи спір підлягає розгляду господарським судом, а в сфері публічно – правових відносин адміністративними судами. Судова гілка влади спрямована на вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності, одним із результатів можна вважати утворення в системі господарських судів спеціалізованої колегії суддів, із запровадженням відповідної спеціалізації суддів. Цивільний кодекс України передбачає дві групи захисту права інтелектуальної власності – загальну і спеціальну. Кожний має право звернутись до суду за захистом свого особистого чи майнового права або інтересу в порядку статті 161 Цивільного кодексу України.

Суд здійснює захист прав на підставі:

- визнання права;
- визнання недійсним правочину;
- припинення дій щодо порушення права;
- відновлення становища, що існувало до порушення права;

- примусового виконання обов'язків боржника в натурі;
- зміни правовідносин;
- припинення правовідносин;
- відшкодування збитків;
- відшкодування моральної шкоди;
- визнання незаконними дії.

Адміністративний спосіб полягає в розгляді та вирішенні спору органом державного управління, за спрощеною процедурою.

Міжнародні стандарти захисту прав інтелектуальної власності базуються на міжнародних договорах, що захищають відносини у сфері інтелектуальної власності на міжнародному рівні. Особливу роль приділяють Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), функції якої покладено на Світову організацію торгівлі (СОТ). Встановлені норми Угоди погоджені країнами членами Світової організації торгівлі, щодо правової охорони інтелектуальної власності. Країни члени Світової організації торгівлі, а також майбутні країни, які забажають стати членами обов'язково дотримуються цих норм. До міжнародних договорів відноситься Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (24.07.1971 року), Паризька конвенція про охорону промислової власності (20.03.1883 року), стосовно захисту прав інтелектуальної власності угода вимагає встановити однаковий рівень процедури захисту, які не обмежують в часі для прийняття рішень та не можуть бути складними чи обтяжливими. Умови угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності вимагають термінового вжиття заходів щодо захисту порушених прав в сфері інтелектуальної власності, відповідно до процедури з гарантуванням того, що рішення будуть прийняті на підставі наявних доказів, неупередженим суддею, згідно норм закону.

До неюрисдикційної форми захисту притаманний спосіб самостійного вирішення захисту порушених прав, без залучення державних органів, наприклад врегулювання спору в досудовому порядку шляхом повідомлення правопорушника з пропозицією проведення переговорів щодо вирішення

конфлікту інтересів. Неюрисдикційна форма захисту за своєю природою мало бюджетна, та і менш ефективна, зазвичай після спроби врегулювання конфлікту в досудовому порядку, правовласник звертається до суду.

Відповідно до п. 2 ст. 432 Цивільного кодексу України можна виділити способи захисту прав інтелектуальної власності в суді:

Вжиття негайних заходів щодо попередження правопорушення прав інтелектуальної власності із збереженням доказів;

Призупинення пропуску через митні кордони України експорт та імпорт товарів через порушення прав інтелектуальної власності;

Вилучення з обігу товарів виготовлених або введених в обіг з порушенням прав інтелектуальної власності;

Вилучення з обігу матеріалів та знарядь, які використовувались для виготовлення товарів з порушенням прав інтелектуальної власності;

Відшкодування збитків за незаконне використання прав інтелектуальної власності шляхом грошового стягнення, пропорційно сумі завданих збитків;

Офіційне оприлюднення в засобах масової інформації відомостей стосовно порушення прав інтелектуальної власності у відношенні особи.

Захисником прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні є Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) заснована при Організації Об'єднаних Націй в 1976 році. Яка сприяє підписанню міжнародних угод, модернізує законодавство, заохочує та розвиває між країнами захист прав інтелектуальної власності. За сприянням центру арбітражу та посередництва, починаючи з 1999 року врегульовує суперечки щодо використання типових назв доменів через мережу Інтернет. Всесвітня організація інтелектуальної власності здійснює управління на підставі 21 угоди які базуються на Паризькій конвенції про охорону промислової власності та Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів.

Законодавство що регулює захист прав інтелектуальної власності:

- "Про авторське право і суміжні права";
- "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг";

- "Про охорону прав на промислові зразки;
- "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі";
- "Про охорону прав на зазначення походження товарів";
- "Про охорону прав на сорти рослин";
- "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем".
- "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних"
- "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування"
- "Про племінну справу у тваринництві"
- "Про науково-технічну інформацію"
- "Про лікарські засоби" тощо

У разі необхідності застосовуються міжнародні договори у сфері захисту прав інтелектуальної власності згода яких надана Верховною Радою України.

В січні 2004 року було прийнято новий Цивільний кодекс України, в якому чітко визначається поняття "право інтелектуальної власності", відображається його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. ЦК України також дає перелік об'єктів права інтелектуальної власності. Цей перелік не виключний і може постійно поповнюватися новими результатами творчої діяльності. і мита.

Питання для перевірки знань:

1. На які об'єкти поділяється інтелектуальна власність?
2. Назвіть способи захисту прав інтелектуальної власності в суді?

Завдання для перевірки знань:

1. Проаналізуйте та надайте аргументовану відповідь, з якою метою було засновано Всесвітню організацію інтелектуальної власності.
2. Проаналізуйте законодавство, що регулює захист прав інтелектуальної власності.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. Дата заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності та підписання Конвенції:

- а) 14 липня 1967 року;
- б) 28 серпня 1970 року;
- в) 02 квітня 1985 року;
- г) 14 жовтня 1991 року.

2. До об'єктів авторського права належать:

- а) Твори літератури: збірники або письмові твори;
- б) Відеограми і фонограми: перше оприлюднення фонограми на території України або з дня першого оприлюднення в іншій державі протягом 30 днів;
- в) Раціоналізаторські пропозиції: створення новітніх технологій по застосуванню техніки або складу матеріалів на підприємстві;
- г) Винаходи: речовина, штам мікроорганізмів, культура клітин рослин та тварин як продукт раніше невідомого способу застосування, має винахідницький рівень та промислово придатний;

3. До об'єктів суміжних прав:

- а) Виконання творів: зафіксована або включена в передачу організації мовлення прем'єра твору на території України;
- б) Твори мистецтва: хореографічні, музичні твори, твори прикладного мистецтва, архітектури, сценічні твори;

в) Комп'ютерні програми: набір інструкції виражених в формі придатній для зчитування комп'ютером;

г) Бази даних: будь яка сукупність інформації, що є результатом творчої праці.

4. До об'єктів промислової власності:

а) Винаходи: речовина, штам мікроорганізмів, культура клітин рослин та тварин як продукт раніше невідомого способу застосування, має винахідницький рівень та промислово придатний;

б) Відеограми і фонограми: перше оприлюднення фонограми на території України або з дня першого оприлюднення в іншій державі протягом 30 днів;

в) Програми телерадіомовлення: здійснення передач розташованих на території України.

г) Науково – технічна документація: результати науково – дослідної, проектно – технологічної, дослідно – конструкторської діяльності зафіксованої у формі, що забезпечує поширення, використання та відтворення.

5. До плагіату відносяться наступні дії:

а) використання чужої роботи із зазначенням себе автором;

б) використання словосполучень за умови узгодження з автором;

в) використання цитат з поміщенням в лапки та зазначенням автора;

г) відео піратство розповсюдження копій телепередач, фільмів шляхом копіювання на касетах або дисках.

7. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ УКЛАДАННЯ ПРАВОЧИНІВ У ЗАКОНОДАВСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дослідження особливості положень щодо форми правочину в українській цивілістиці та європейському законодавстві є корисним з огляду на можливість врахування позитивного законодавчого досвіду. Значний інтерес має дослідження зміни розуміння підходів щодо форми укладання правочину під час розвитку цивільного права, яке в свою чергу досить чутливо реагувало суспільні зміни, що відображалось у зміні методів та способів волевиявлення та його документального закріплення.

Для сучасного цивільного права характерним є збільшення зосередженості уваги до питання форми укладання правочинів з одночасним дослідженням юридичних наслідків недотримання встановлених законодавством вимог щодо форм правочинів. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність забезпечення захисту прав учасників цивільних правовідносин, оскільки форма укладання правочину є надійним забезпеченням його реалізації на належному рівні. Чітке дотримання вимоги щодо форми укладання правочину є досить суттєвою умовою його дійсності, тому дослідженню цього питання потребує пильної уваги.

Якщо римське право носило формальний характер, то кожна європейська країна сформувала свої підходи до регулювання форми укладання правочину. Окремі країни обрали систему неформальних угод, залишаючи сторонам можливість закріплення (або ж не закріплення) їх в певній формі. Інші країни йшли шляхом переваги суворості обов'язкових формальностей та чіткого визначення щодо форми укладання правочину¹. На початку ХІХ століття європейське цивільне право регламентувало та встановлювало принцип вільної форми укладання правочину, який згодом було закріплено у нормативно – правових актах деяких європейських країн. Так, можливість вільної форми

¹ Щенникова Л. В., Староверова А. В. *Теория формы сделки и практическое гражданское законодательство*. В: Законодательство, 2006, № 11. С. 9.

укладання правочину було закріплено у Цивільному кодексі Франції (далі – ЦКФ). Того часу переважна більшість правників – пандектистів вважали, що формою вчинення правочину слід визнавати будь-який спосіб та засіб, при якому виражається внутрішнєволевиявлення особи при укладенні цього правочину, саме тому окрім письмової форми, ними розглядалось та приймалось до уваги усне волевиявлення та конклюдентні дії, як спосіб волевиявлення¹.

Для пандектного права, так само як і для римського, характерним було чітке розділення усіх правочинів на неформальні та формальні. Формальними вважались такі правочини, при укладенні яких була необхідною наявність волевиявлення особи у певній формі. Наприклад, до формальних правочинів можна біло відносити деякі правочини у сфері сімейного права (укладення шлюбу, усиновлення), заповіт, інші односторонні правочини тощо². Після набуття чинності Німецьким Цивільним кодексом (далі – НЦК), юристами – пандектистами були визначені такі види форм укладення правочинів: проста письмова форму, нотаріальне чи судове посвідчення або ж публічне засвідчення укладення правочину². Слід відзначити, що ще до моменту прийняття вказаного нормативного акту, у вченнях пандектистів згадувалось про можливість усного, письмого засвідчення правочину, а також про можливість вчинення правочину при свідках². Вже в той час розгортались жваві дискусії щодо доцільності укладення правочинів у тій чи іншій формі. Позитивне та практичне значення форми вчинення та укладання правочину вбачали в тому, що це створювало умови для підтвердження серйозності намірів сторони або сторін, які цей правочин вчиняють та чітко дають можливість відрізнити юридичні зв'язки від тих, що не несуть правового значення.

---

¹ Пандекты: Перевод с немецкого. Общая часть. Т. 1. Дернбург Г.; Под ред.: П. Соколовский; Пер.: Г. Фон Рехенберг. - М.: Унив. тип., 1906, 481 с. URL: <http://www.bibliard.ru/vcd-743-1-1057/goodsinfo.html>

Однак при цьому зазначалось, що формивчинення правочинів завжди мають певні незручності, вони є досить трудомісткими та швидко застарівають на фоні розвідку суспільно – правових відносин². Однак, навіть попри те, що доцільність та необхідність дотримання при укладанні правочину певних форм піддавалась сумніву, все ж таки вчинення правочину у встановленій формі мало істотнеюридичне значення. У більшості випадків юридичними наслідками недотримання формальностей при укладенні правочину було визнання його недійсним, нікчемним. Проте, як зазначав Г. Дернбург, в певних випадках з недотриманням вимоги щодо форми укладання правочину пов'язувалась не його нікчемність, а й інші, не менш негативні наслідки. Так, якщо законом не визначались наслідки недотримання вимог щодо форми вчинення правочину, наступала нікчемність такого правочину, якщо тільки винятковість форма його укладання не була встановлена як засіб доведення чинності правочину.

У сучасних європейських нормах права спостерігається відхід від чітких та суворих вимог до форми вчинення договору – такі висновки впливають з аналізу параграфу 2 статті 2:101 Принципів Європейського договірного права (далі – Принципи ЄДП). На розвиток цих положень статтею 2:106 Принципів ЄДП передбачено більш вільне правило щодо форми укладання правової угоди про зміну умов або припинення договору у порівнянні з аналогічними положеннями Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 року та Принципів міжнародних комерційних договорів (Принципів УНІДРУА). У відмінності від зазначених актів, параграфом 1 статті 2:106 Принципів ЄДП визначено, що умова письмового договору, яка передбачає необхідність оформлення письмової угоди про зміну або припинення договору, створює лише презумпцію того, що така угода, не будучи оформленою у письмовому виді, не містить наміру бути юридичним обов'язком¹. На думку В. В. Єпіфанової, такий спосіб спрощення значення форми укладання правочину у

---

¹ Мазаев Р.И. *Особенности регулирования заключения договора «Принципами европейского договорного права»*. В: *Международное публичное и частное право*, 2004, № 2. С. 45.

сучасному європейському законодавстві має витоки з англо-американської правової системи¹

Розглянемо детальніше особливості підходу до форми укладання правочину та правових наслідків її недотримання у країнах англо-американського права.

Як зазначає О. Гудзь, в країнах англо-американської системи права односторонні правочини носили зобов'язальний характер тільки у випадках, якщо вони містилися в документах “за печаткою”. Раніше, така печатка була необхідним атрибутом документів подібного роду. Однак, уже досить давно ця вимога перетворилася на формальність, і тепер достатньо, щоб на документі містилися друковані літери “L.S.” (“locus sigilli”, що з латинського “під печаткою”) або слово “Seal” (“печатка”). Достатнім також було те, щоб службова особа (або її повірений) наклеїла на документ круглий ярлик червоного кольору, який можна було знайти у більшості пунктах продажу².

У країнах англо-американського права існують також правила, які регламентують вчинення особами правочину лише у письмовій формі (in writing). Наприклад, у Великобританії у письмовій формі мають бути вчинені наступні види правочинів: перевідні і прості векселі, договори морського страхування, угоди про орендукупівлю. Недотримання вимоги щодо письмової форми у вказаних випадках тягне негативні наслідки: векселі не набувають юридичної сили, страхові договори вважаються нікчемними, а оренду-купівлю неможливо привести до виконання³.

Право США передбачає, що у письмовій формі повинні вчинятись наступні договори: договори за печаткою, поручительства, товаророзпорядці документи та акредитиви, договори у сфері земельних відносин тощо. Вимога

¹ Епифанова В.В. *Форма сделки: теория и практика реализации в гражданском законодательстве*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Валерия Владимирован Епифанова. Краснодар, 2009. С. 64.

² Гудзь О. *Еволюція форм правочину – від усної до електронної*. В: *Юридичний журнал: Аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практики*, 2006, № 1, с. 34.

³ *Гражданское и торговое право капиталистических государств*. Под ред. Е. А. Васильева. М.: Международные отношения, 1993, с. 270 с.

укладення вказаних правочинів у письмовій формі є необхідною для визнання їх дійсними.

Окрім вказаних форм вчинення правочинів, англо-американська система права практикує також такі форми договорів – договори за рішенням суду (contractsofrecords) та прості (неформальні) договори (contracts). Договір за рішенням суду передбачає встановлення зобов'язань, які покладаються на учасників правовідносин судовим рішенням. Часто метою таких рішень є надання договору більшої юридичної сили – значення публічного акта, створюваного владою. Решта договорів є простими, які можуть укладатися як в письмовій, так і в усній формах. Дійсність таких договорів залежить від зустрічного задоволення.

Взагалі англо-американська доктрина встановлення особливої форми правочину трактує як вимушенуміру, що обмежує свободу договору на користь публічного інтересу або з метою захисту правових інтересів сторін правочину. Такого роду обмеження свободи договору мають назву надзорних доктрин, що стосуються форми правочину.

Тепер розглянемо в загальних рисах вимоги до форми укладання правочину, що містяться у правових нормах країнах континентального права, зокрема, у Німеччині та Франції. Перш за все, звернемося законодавства до німецького, оскільки історично воно має найбільший вплив на сучасне цивільне законодавство України. Німецький законодавець встановлює, що правочин – це окреме (тобто приватне) волевиявлення. При цьому він не обмежує це поняття лише дією, а вважає правочином також бездіяльність, яка, в свою чергу, також слугує актом волевиявленням¹.

Німецьке законодавство виходить з диспозитивного принципу, тобто із принципу свободи форми укладання та вчинення правочину – визначена форма правочину, при цьому, розглядається як виняток з цього принципу, який може бути встановлений або законом, або сторонами правочину. Так, параграфом 126

---

¹ Єременко К. Правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: досвід європейських країн. Харків: «Legea si viata», 2013. С.47.

НЦК встановлено вимогу щодо обов'язкової письмової форми договору, якщо на неї є пряма вказівка закону. Аналіз німецьких нормативно – правових актів та законодавства в цілому дозволяє визначити низку випадків, при наявності яких договір повинен бути укладений лише у письмовій формі, що в свою чергу залежить від:

- строку чи терміну дії договору (наприклад, відповідно до параграфу 566 НЦК договір майнового найму на строк більше одного року укладається лише у письмовій формі);
- змісту (виду) договору, незалежно від строку дії і суми (наприклад, письмова форма укладання договорів, відповідно до параграфу 766, параграфу 492 НЦК, встановлена для договорів поручительства, позики);
- сторін та характеру правочину (так, письмова форма укладання має бути витримана при укладанні деяких комерційних правочинів, тобто правочинів підприємця, які стосуються його комерційних інтересів);
- предмету самого правочину (в даному випадку вже передбачено складну письмову форму, як, наприклад, для договорів про передачу права власності на землю, коли потрібно або нотаріальне посвідчення договору, або внесення запису у поземельну книгу) [5, с. 67-68].

Слід зазначити, що форма правочину із нотаріальним засвідченням Німеччині має свої особливості. При посвідченні нотаріусом правочину сторони повинні виявити свою волю, а нотаріус, шляхом складання відповідного протоколу, фіксує її. Після цього цей протокол зачитується сторонам у присутності нотаріуса і підписується ними. Таким чином, сторони проявляють волю виявлення шляхом проголошення та визнання формулювань предмету, змісту та мети правочину, які містяться у протоколі.

Певну особливість німецьке законодавство має також щодо специфічної форма укладання правочину, як електронна форма, яка знайшла своє відображення у чинному законодавстві Німеччини зовсім недавно та була закріплена у параграфі 126а НЦК. Відповідно до нього, електронний правочин

визначається формою письмового укладання правочину, але при цьому встановлено, що укладач на такому документі зобов'язаний вказати у ньому своє ім'я та, відповідно, накласти кваліфікований електронний цифровий підпис. Певні обмеження щодо укладення правочинів у електронній формі у НЦК серед інших загальних положень щодо форми укладання правочину не встановлені, але такі обмеження виявляються при аналізі інших норм НЦК. Наприклад, у відповідності до параграфу 492 НЦК, заборонено укладати в електронній формі договори позики. Такі обмеження у практичному застосуванні електронної форми правочину обумовлені, перш за все, необхідністю забезпечення захисту інтересів більш слабкої сторони правочину, зокрема, фізичних осіб.

Українським ЦК також передбачено застосування електронної форми укладання правочину. Так, частиною першою статті 205 ЦКУ встановлено, що правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі, при цьому сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. Разом з цим, спеціальним законом врегульовано відносин у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації (Закон України «Про електронні довірчі послуги», із набранням чинності якого втратив чинність Закон України «Про електронний цифровий підпис»).

Прикладом правочину, що може вчинятися в електронній формі в Україні, можна назвати можливість фізичними особами подачі заяв на державну реєстрацію актів цивільного стану шляхом використання відповідного порталу державних послуг (заяви на проведення державної реєстрації народження, смерті, шлюбу розірвання шлюбу, зміни імені). Так, заповнюючи відповідну заяву в електронній формі, після накладання на неї кваліфікованого електронного цифрового підпису, такі заяви надходять до відповідного органу державної реєстрації актів цивільного стану для подальшої їх обробки. Кінцевим результатом для особи, яка подала вказану вище заяву, є отримання відповідного свідоцтва, яке засвідчує певний юридичний факт – акт цивільного стану, згідно до якого у особи, яка фігурує у свідоцтві, виникають

певні права та/або обов'язки (наприклад, у осіб, які записані матір'ю та батьком у свідоцтві про народження дитини виникають права та обов'язки батьків, що передбачені Сімейним кодексом України).

Схожими із німецьким законодавством положення про форму вчинення правочину містяться у ЦКФ. Так, статтею 1108-1 ЦКФ, так само як і у НЦК, закріплено положення, згідно яких письмова форма договору є обов'язковою, якщо це прямо вказує закон. Одночасно із визначенням обов'язковості письмового укладання правочину, французькі законодавці виходять із суми правочину, зокрема, обов'язкова письмова форма укладання правочину передбачена, якщо сума цього правочину перевищує 1500 євро. Так, згідно статті 1341 ЦКФ, будь-які правочини, які перевищують суму або вартість, встановлену відповідним декретом (з 1 січня 2005 року ця сума складає 1500 євро), мають бути оформлені із нотаріальним посвідченням або у простій письмовій формі, в залежності від особливостей. Правовими наслідками недотримання вимог щодо форми укладання такого правочину є неприпустимість застосування показань свідків, що ставлять під сумнів або виходять за межі змісту цих документів, а також таких показань, які відносяться до тверджень, що нібито мали місце до, під час, або після складання цих документів, навіть якщо йдеться про меншу суму або вартість¹. Отже, для правочинів, які укладаються на суму менше 1500 євро, може бути застосовано усну форму.

Форма укладання правочину за французьким законодавством визначається також його предметом. Наприклад, згідно статті 2326 ЦКФ, договірна іпотека може бути встановлена лише нотаріально посвідченим договором. У цій формі також відбувається передача або скасування іпотеки. Застосування такого підходу обумовлено цінністю та значимістю того нерухомого майна, яке є предметом іпотеки. У письмовій формі, за законодавством Франції, укладаються також наступні правочини:

---

¹ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). [пер., комент. и справ. аппарат В. Захватаева; отв. ред. А. Довгерт]. К.: Истина, 2006. 968 с.

- заповіт (може бути укладений власноруч або посвідчений двома нотаріусами чи одним нотаріусом з одночасною присутністю двох свідків – статті 970, 971 ЦКФ);
- договір дарування (цей договір має бути нотаріально засвідчений і оригінал якого зберігається у нотаріуса – стаття 931 ЦКФ).

Правовим наслідком недотримання вимог щодо письмової форми таких правочинів є їх недійсність (статті 931, 1001 ЦКФ).

Разом з тим, цивільні права, що виникають із правочинів дарування, відчуження, іпотеки нерухомості підлягають державній реєстрації (статті 2315 – 2323 ЦКФ). Правовим наслідком недотримання вимог щодо реєстрації прав із правочинів з нерухомістю є те, що такі права не мають сили відносно третіх осіб, які набули прав на те саме нерухоме майно від того самого власника (стаття 2322 ЦКФ).

У ЦКФ, так само як і у НЦК закріплені положення про електронну форму укладання правочину. Згідно статті 1108-1 ЦКФ, коли умовою для дійсності правочину передбачено письмову форму його укладання, такий правочин може бути вчинений також і в електронній формі. Для чинності цього правочину необхідною умовою є наявність можливості встановлення особи, яка цей правочин вчинила (стаття 1316-1 ЦКФ). Разом з тим, якщо правочин, що укладається в електронній формі, потребує посвідчення – такий правочин повинен бути складений і збережений у спеціальному порядку, який встановлюється Державною радою (стаття 1317 ЦКФ).

Таким чином, у цивільному законодавстві Франції електронна форма вчинення правочину вважається різновидом письмової форми їх укладання та виступає способом фіксації волі у письмовому вигляді. Статтею 316-3 ЦКФ регламентовано, що письмовий документ на електронному носії має таку саму доказову силу, що й документ на носії паперовому. Це підтверджує і те, що у статті 1316 ЦКФ йдеться не про письмову форму правочину, а про письмовий доказ, або доказ у формі письмового документу, під яким розуміється певний алгоритм розташування букв, ієрогліфів, цифр чи інших знаків чи

символів, які є зрозумілими незалежно від того, на якому носії вони відображені.

Однак, із загального правила щодо можливості укладання правочинів в електронній формі, що не позбавляє їх доказової сили, існують і певні винятки. Так, статтею 1108-2 ЦКФ закріплено, що не можуть бути вчинені у електронній формі такі правочини:

- правочини, що укладаються у простій письмовій формі та стосуються сімейних та спадкових прав;

- правочини, що укладаються у простій письмовій формі та стосуються особистого або речового забезпечення виконання зобов'язань цивільно-правового або комерційного характеру, за винятком тих, які вчиняються особою для її професійних потреб.

Таким чином, французьким цивільним законодавством, як і цивільним законодавством Німеччини, встановлено заборону використання електронної форми правочину, в якому одною зі сторін є фізична особа, що зумовлено необхідністю забезпечення захисту слабкішої сторони правочину. Поясненням цього є те, що фізичній особі досить складно вжити заходів щодо дотримання всіх вимог, які ставляться до такої форми правочину. Наприклад, складнощами можуть бути використання у електронних правочинах електронного цифрового підпису, завдання якого полягає у використанні надійного засобу ідентифікації, який забезпечує зв'язок підпису з актом, якого вона стосується (стаття 1316-4 ЦКФ).

Окремо слід згадати про особливості укладання правочинів, пов'язаних з нерухомістю в окремих зарубіжних країнах. Форма правочину з нерухомістю у більшості країн має кваліфікований характер: за загальним правилом вони підлягають нотаріальному посвідченню під загрозою їх недійсності. Що стосується системи реєстрації у зарубіжних країнах, то їх, на думку Єпіфанової В. В., можна розділити на такі види:

- консенсуальна (передбачає перехід права власності від продавця до покупця у момент вчинення договору, при цьому факт передачі майна і

факт реєстрації прав органом державної реєстрації для переходу права власності значення не мають (наприклад, в Італії);

- німецька реєстраційна модель – передбачає насамперед укладання договору, а лише після цього його реєстрацію, при чому реєстраційний запис в даному випадку має вирішальне значення, оскільки для того, щоб оскаржити право власності на нерухомість, необхідно також і оскаржити запис у поземельній книзі (Швейцарія, Естонія, Німеччина, Латвія);
- модель Торренса – набуття права власності на об'єкт нерухомості пов'язується лише з формальним моментом – моментом реєстрації в актовій книзі. Досить значним недоліком цієї системи державної реєстрації права власності є те, що відповідний запис про перехід права власності здійснюється на підставі заяви лише одного продавця (Австралія, Нова Зеландія, Канада);
- модель реєстрації правочинів як документів – передбачає реєстрацію всіх правочинів, пов'язаних з нерухомістю, у спеціальній державній установі, при якій реєстрація самих документів, на підставі яких виникають прав у зв'язку з вчиненням правочину, не відбувається – замість цього здійснюється «технічний облік документації», який не носить публічного та достовірного характеру (Англія, США)¹.

Узагальнюючи викладене, українське цивільне законодавство впевнено крокує «в одну ногу» із законодавством країн романо – германської правової сім'ї, яка є витком системи римського права, зокрема з Німеччиною та Францією, оскільки наявна притаманність певних рис, зокрема:

- подібність до форм укладання правочину (усна, письмова, електронна як специфіка письмової);

---

¹ Єременко К. Правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: досвід європейських країн. Харків: «Legea si viata», 2013. С. 48.

- чітка регламентованість форми правочину в залежності від суми правочину (20 неоподаткованих мінімумів доходів громадян для фізичних осіб – стаття 208 ЦКУ);
- обов'язковий порядок проведення державної реєстрації права на нерухоме майно в окремих випадках – стаття 331 (у випадках, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»);
- здійснення державної реєстрації правочину окремо від права власності на нерухоме майно;
- в міру пендактистичний підхід при виборі способу вчинення правочину у випадках, не заборонених законом;
- імперативний підхід до форми правочину у випадках, встановлених законом (обовязкова письмова або письмова з нотаріальним посвідченням форми вчинення правочину);

Вказані вище підходи свідчать про орієнтованість України на збереження європейських цінностей в реформуванні національного цивільного законодавства (наприклад принцип забезпечення захисту права власності на нерухоме майно), що в свою чергу, в умовах євроінтеграції, визначає правильність прийняття нових законів, скасування старих та поправок в діючі.

В умовах стрімкого розвитку суспільних відносин, які є досить динамічними у XXI столітті, визначення в окремих випадках чітких форм вчинення правочину забезпечує недоторканість охоронюваних законом прав громадян, юридичних осіб та державі. Недопустимість формального підходу до життєво важливих цивільних правовідносин, в силу української ментальності, забезпечує їх функціонування та розвиток на належному рівні.

Питання для перевірки знань:

1. Які бувають форми укладання правочину у національному українському законодавстві?

2. Електронна форма укладання правочину є самостійною формою чи похідною від іншої форми?

Завдання для перевірки знань:

1. Поясніть, як саме впливає форма укладання правочину на захист цивільних прав та інтересів.

2. Поясніть різницю між формальним та неформальним підходом при визначенні форми укладання правочину.

Тестові завдання для перевірки знань:

1. До країн якої правової групи належить Україна?

- а) романо – германська;
- б) англо – саксонська;
- в) англо – американської;
- г) правильна відповідь відсутня;

2. Які форми вчинення правочину закріплена в чинному Цивільному кодексі України?

- а) усна;
- б) всі відповіді правильні⁴
- в) електронна;
- г) письмова;

3. Формальний підхід при виборі форми вчинення правочину передбачає:

- а) чітко визначену форму вчинення правочину для кожного випадку;
- б) домінування внутрішньої волі особи;
- в) рівновагу публічних та приватних інтересів;
- г) перевагу майнових відносин над немайновими.

4. Чітко визначена форма укладання правочину забезпечує:

- а) право сторін на зміну умов укладання правочину;
- б) можливість забезпечення належного захисту прав та інтересів у разі їх порушення;
- в) стабільність національного законодавства;
- г) можливість сторін в будь – який момент відступити від вимог, що закріплені правочином.

5. Нотаріально посвідчений правочин в порівнянні з правочином, який нотаріально не посвідчений:

- а) має вищу юридичну силу;
- б) має однакову юридичну силу;
- в) має вищу юридичну силу за умови його судовим посвідченням;
- г) має вищу юридичну силу у випадках, передбачених законом чи договором.

8. СПАДКОВЕ ПРАВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Книга шоста «Спадкове право» Цивільного кодексу України суттєво вдосконалила інститут спадкування та вивела українське цивільне право на новий, значно вищий рівень регулювання, що має свої правові особливості. У той же час, зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави, набуває додаткового наукового та практичного інтересу дослідження закордонного законодавства, зокрема країн ЄС, що регулює спадкові правовідносини.

Право заповідати майно виступає елементом цивільної правоздатності, що визнається за всіма громадянами, виникає в момент народження і припиняється зі смертю. Крім того, у зв'язку з особистим характером заповіту як угоди, воно може бути реалізовано лише при наявності дієздатності в повному обсязі. Тому в юридичній літературі використовується термін «заповідальна правосуб'єктність», що є правом громадянина та його здатністю своїми діями визначати на випадок смерті долю своїх прав і обов'язків, які можуть переходити за правом спадкування, а також робити інші розпорядження на випадок смерті.

Спадкування у римському праві не знало такого поняття як правосуб'єктність, однак в Римі не за кожною особою визнавалася здатність здійснювати дії з юридичними наслідками. Так, здатність бути суб'єктом цивільного права, здатним мати права, називається правоздатністю; здатність своєю волею брати участь у цивільному житті (укладати угоди та інше) називається дієздатністю. Однак повнота статусу суб'єкта передбачає існування і тієї й іншої характеристики, але безпосередньо для поняття суб'єкта важлива лише правоздатність. Можна бути суб'єктом прав, але бути позбавленим можливості самостійно розпоряджатися своїми правами. Наприклад, такої можливості не мають: малолітні, особи, що страждають на психічний розлад та інші, які в будь-якому випадку залишаються суб'єктами, оскільки відсутня дієздатність реалізується їх опікунами.

Здатність бути суб'єктом цивільного права римські юристи називали словом *caput*: існування даної здібності виражалася терміном *caput habere*, її відсутність – терміном *nullum caput habere*. Правоздатність римського громадянина у сфері приватного права складалася з двох основних елементів: *jus conubii*, тобто право вступати в законний шлюб, при якому діти діставали права римського громадянства, належала влада над дітьми і *jus commercii*, за визначенням, *emendi vendendique invicem ius*, тобто право торгувати, здійснювати операції, а, отже, купувати і відчужувати майно. Малося на увазі, що не всі особи можуть здійснювати заповідальні розпорядження, тобто володіти активною заповідальною правоздатністю, і не всі особи можуть приймати спадщину за заповітом, тобто мати пасивну заповідальну правоздатність.

Під активною заповідальною правоздатністю розуміють, за загальним правилом, наявність загальної правоздатності в сфері майнових відносин. Але *servi publici* мали право розпоряджатися за заповітом половиною свого майна. Таке ж право було визнано за *personae in potestate* щодо їх *peculium castrense* і *quasi castrense*. З іншого боку, не мали такого права *intestabiles*, в імператорському праві – єретики. Тим не менше самі форми заповітів *comitiis calatis* та *in procinctu* робили їх недоступними для всіх тих, хто не брав участі в народних зборах або не проходив військову службу: для неповнолітніх, для жінок та інших. Але для жінок було встановлено спеціальне правило: жінки, навіть *sui iuris*, були до II ст. зовсім позбавлені права складати заповіти. У II столітті, їм було надано право складати заповіти за згодою опікуна. Після скасування опіки над жінками вони набули повної заповідальної правоздатності (*testamenti factio activa*).

Пасивна заповідальна правоздатність. Пасивна заповідальна правоздатність також не збігалася із загальною. В першу чергу, була можливість скласти заповіт на користь раба, свого чи чужого. Якщо раб був призначений спадкоємцем у заповіті власника, то дане розпорядження повинно було виконуватися, і в подальшому було нерозривно пов'язане зі звільненням

раба, який водночас не мав права не прийняти спадщини. Він був необхідним спадкоємцем.

Проте було б неправильним у дослідженні спиратися лише на досвід римського права, так як дослідження і застосування позитивних сторін в регулюванні різних відносин повинно здійснюватися з урахуванням особливостей національного законодавства, традицій і звичаїв. Тому спадкове право з великими складнощами піддається уніфікації.

В сфері міжнародного спадкового права прийнято відносно невелика кількість універсальних міждержавних угод, що регулюють правосуб'єктність громадян. Таким прикладом, на якому варто зосередити увагу є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. – встановлює принцип рівності у спадкуванні за законом і за заповітом громадян договірних держав (принцип національного режиму). Право спадкування визначається за законодавством договірної сторони, на території якої спадкодавець мав постійне місце проживання.

Право спадкування нерухомого майна підпорядковується законодавству сторони, на території якої знаходиться майно.

Спори, що виникають зі спадкових відносин, розглядаються:

- 1) щодо нерухомого майна – в установах країни місця знаходження нерухомості;
- 2) щодо рухомого майна – судами держави, на території якої спадкодавець мав місце проживання на момент смерті.

Колізійні питання заповідальної здатності і форми заповіту визначаються по праву країни місця проживання спадкодавця в момент складання заповіту. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнаними недійсними внаслідок недотримання форми, якщо форма задовольняє вимоги права країни місця складання заповіту.

У Конвенції 1993 р. встановлено «ланцюжок» колізійних норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані зі спадкуванням:

1) право успадкування рухомого майна визначається законом тієї держави, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання.

2) право спадкування нерухомого майна визначається законом тієї держави, на території якої це майно знаходиться.

3) здатність особи до складання заповіту та його скасування, форма заповіту та його скасування визначаються законом тієї держави, на території якої заповідач мав постійне місце проживання в момент складання заповіту.

4) заповіт або його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо вона відповідає вимогам закону місця складання заповіту.

Захист спадкових прав українських громадян за кордоном покладено на консулів і регулюється положеннями консульських конвенцій. Українські громадяни мають право на отримання спадкового майна, якщо спадкування відкривається на території іншої країни. Право спадкування виникає на основі іноземного закону, таким чином, українські громадяни визнаються спадкоємцями за правом тієї держави, право якої застосовується до спадкових відносин.

Спадкове право у зарубіжних країнах розглядається як підгалузь приватного права, і є сукупністю норм, що регулюють відносини, пов'язані з переходом прав і обов'язків померлого до інших осіб.

Спадкове право держав континентальної Європи характеризується декількома принциповими відмінностями від права Великобританії та США. Воно виходить з поєднання двох основоположних принципів: свободи заповіту та охорони інтересів сім'ї. У країнах континентальної Європи норми спадкового права включені до складу кодексів і закріплені, як правило, опісля норм, що регулюють правове становище фізичних осіб і сімейні відносини.

В якості підстав спадкування всі розглянуті правові системи передбачають заповіт і закон. Спадкування за заповітом, що дозволяє власнику розпорядитися своїм майном на випадок смерті, найбільш поширене і значиме.

Заповіт є вираженою у формі, встановленій законом, волею спадкодавця щодо розпорядження, у разі смерті, майном, що йому належить. Після того, як спадщину буде відкрито, заповідальні розпорядження змінюють визначений законом порядок спадкування. Спадкування за законом буде мати місце, якщо відповідних змін не передбачено заповітом. Вивчаючи українське законодавство і законодавство інших країн, необхідно відзначити три важливих ознаки заповіту, як угоди щодо майна громадянина в разі настання смерті останнього.

В першу чергу, заповіт виступає виключно особистим правочином, укладення якого не може бути здійснено через представника. Саме тому суб'єкт, який бажає засвідчити свій заповіт, повинен бути дієздатним. У більшості країн умова заповідальної дієздатності являє собою вимогу, яка передбачає, що на момент здійснення заповіту заповідач усвідомлював значення і характер власних діянь, був, по термінології французького законодавця «при здоровому розумі». При цьому один з вагомих критеріїв, які вказують на зрілість психіки особистості з метою вчинення заповіту – це досягнення ним певного віку, який може як збігатися з цивільним повноліттям, так мати відмінність у бік зменшення.

Це пояснюється тим, що переважна більшість зарубіжних законодавств, визнає заповідальну дієздатність неповнолітніх громадян (ст. 904 ЦК Франції; §2229 Німецького цивільного укладення; ст. 420 ЦК Латвії; ст. 13 Болгарського закону про спадкування; ст. 7, 11 Англійського закону про заповіти). У деяких випадках це визнання пов'язується з деякими обмеженнями свободи заповіту для неповнолітніх, які стосуються форми і змісту заповіту. Приміром, у Німеччині, відповідно до § 2232–2233 НЦУ, особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, має право скласти заповіт лише у формі публічного акту. Що стосується обсягу розпоряджень, що містяться у заповіті, то ст. 904 ЦК Франції, наприклад, встановлює, що неповнолітній, який досяг шістнадцяти років і не звільнений від батьківської влади, має право розпоряджатися лише однієї другої того майна, яким матиме право розпоряджатися після повноліття.

Найбільш важливим додатковим правом в частині спадкування є право на передачу коштів до іншої країни, відмінної від країни, де знаходиться спадкове майно. Воно служить реалізації тільки таких правовідносин у спадкування, в яких у якості спадкоємців беруть участь іноземці. Для більшості місцевих громадян, право на передачу є зайвим, тому що вони мають постійне місце проживання в країні, на території якої знаходиться спадкове майно. За законодавством деяких держав, зокрема, Чехії та Румунії, є спеціальний нормативний акт, наділяє іноземців правом на передачу.

Як вважає А. А. Рубанова, право на передачу коштів з'являється у спадкоємця-іноземця одночасно з правами, що виникають з набуттям спадщини, а конкретніше з моменту її прийняття.¹ Водночас іноземний громадянин стає власником речей спадкодавця, суб'єктом його прав вимоги та обов'язків, а також права на переведення спадкових коштів. Підстави виникнення прав на передачу і прийняття спадщини однакові: відкриття спадщини, покликання даної особи до спадкоємства та прийняття спадщини. Іноземний громадянин, покликаний до спадкування, але такий, що ще не прийняв спадщини, не має права на передачу. При відмові від спадщини на користь інших осіб права на передачу у нього немає.

Суб'єкту права на передачу властиві дві особливості. По-перше, їм може виступати іноземний громадянин, місце постійного проживання якого значення не має. По-друге, суб'єктом цього права може виступати тільки спадкоємець – іноземний громадянин.

Право на передачу є невідчужуваним, воно не може бути переуступлено іншій особі. Об'єктом права на передачу є спадкові суми, тобто грошові суми, що входять до складу спадкової маси (йдеться про суми, що знаходяться на зберіганні в банку; одержаних шляхом права вимоги, що належить спадкодавцю; що утворилися від продажу речей, одержаних у спадок, і доходів з нього).

---

¹ Рубанов А. А. Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем. М. Наука, 1984. 159 с.

Для країн, де немає стійких відносин у сфері спадкування, взаємність визначається на основі нормативних актів (інакше кажучи юридична взаємність). Законодавству зарубіжних країн відоме друге додаткове право: на вивезення за кордон речей, придбаних у порядку спадкування. В юридичній літературі воно, як і право на передачу спадкових сум за кордон, є суб'єктивним правом. Об'єкт даного права в різних державах визначається по різному. У ряді країн нормативні акти відносять до нього домашнє майно, що входить до складу спадщини. Речі, для яких встановлено загальну заборону вивозу з держави (боєприпаси, зброя тощо), не можуть виступати об'єктом цього права. У Болгарії об'єктом права на вивезення виступає вживане рухоме майно, призначене для особистого споживання спадкоємця (ст. 117 Правил про застосування Закону про митницях від 20.10.1960 р.).

Таким чином, право заповідати майно виступає елементом цивільної правоздатності, що визнається за всіма громадянами, виникає в момент народження і припиняється зі смертю. У деяких державах законодавство допускає заповідальну дієздатність неповнолітніх у певних випадках.

В Україні узгоджене регулювання майнових відносин на випадок смерті одного з їх учасників досягається шляхом формування відносно самостійної групи правових норм, що утворюють розділ цивільного права й іменованих спадковим правом. *Спадкове право – сукупність правових норм, що регулюють відносини з переходу майна померлого (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців).*

Так як спадкове право виступає підгалуззю цивільного права, в структурі спадкових правовідносин, як і в інших цивільних правовідносинах, можна виділити три елементи – суб'єкт, об'єкт і зміст. Значущим питанням даної теми виступає поняття «правосуб'єктності» і «правоздатності» особи, яка є заповідачем.

Суб'єкт права – це потенційний учасник правовідносин, це особа, яка лише може бути носієм юридичних прав і обов'язків. Правовий статус суб'єкта тісно пов'язаний з його правоздатністю, дієздатністю і деліктоздатністю.

Спадкова правоздатність походить від цивільної. Суб'єкт спадкового права повинен бути здатним мати відповідні права та обов'язки. Володіння такою здатністю також виступає його окремим суб'єктивним правом. На підставі цього цілком розумно говорити про наявність у спадкоємців як суб'єктів права спадкування певного статусу, складовими елементами якого виступають права, свободи, обов'язки і відповідальність.

Для того щоб реалізувати правосуб'єктність, треба вступити в правовідносини. Суб'єктом права може бути будь-хто, хто здатний мати права, незалежно від того, чи користується він ними чи ні. Іншими словами, правоздатність є ключовим елементом при розгляді поняття «суб'єкт спадкового права».

Закон традиційно розрізняє підстави спадкування: 1) за заповітом; 2) за законом. Друга підстава діє лише при відсутності першого, або коли заповіт є, але розпорядження спадкодавця не охоплює всього складу спадщини або ж необхідні корективи у зв'язку з тим, що не враховані інтереси необхідних (обов'язкових) спадкоємців, і нарешті, у випадку, коли заповіт є, але він визнаний судом недійсним. І значить, він юридично не існує.

Заповіт іноді складається заради того лише, щоб один-єдиний предмет дістався певному спадкоємцю, в той час як доля більшої частини спадщини залишена без заповідальних розпоряджень, оскільки заповідача влаштовує розподіл складу спадщини серед спадкоємців за законом так, як наказує закон, загальні правила. Право заповідати, як і право успадковувати – важлива складова правоздатності громадянина. На основі диспозитивного закону заповідач визначає долю спадщини, розподіляє спадкову масу так, як вважає правильним і розумним.

У даний час у вітчизняній правовій доктрині подальша теоретична розробка категорії заповідальної правосуб'єктності не втратила практичного і теоретичного значення, оскільки в науковій літературі оцінка здатності бути заповідачем, ще з радянського періоду, обмежується, як правило, тлумаченням чинних законодавчих норм. При характеристиці суб'єкта-заповідача,

законодавець обмежується тільки констатацією того, що заповіт може бути вчинено особою, що володіє в момент вчинення заповіту дієздатністю у повному обсязі.

Дана точка зору характерна і для цивільних кодексів всіх країн СНД, в яких спадкування за заповітом прийняло консервативний погляд стосовно суб'єктів, що володіють активною заповідальною правосуб'єктністю, а також підкреслили спадкоємність у частині ототожнення заповідальної і цивільної дієздатності по відношенню до цивільних кодексів Радянських республік. Відзначаючи тенденції розвитку активної заповідальної правосуб'єктності на пострадянському просторі, О. Є. Блінков зазначає, що раніше здатність складати заповіт обумовлювалася досягненням віку, а на сьогоднішній день, в більшості випадків, вона визначається дієздатністю особи, хоча в деяких державах зберігається співвідношення її з настанням повноліття.¹

Важливо врахувати, що у ст. 1241 ЦК застосовується термін «непрацездатний», проте не розкривається його зміст. Не роз'яснює це питання і Верховний Суд України, який обмежився лише застереженням, що перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку.

Відсутня деталізація дефініції «непрацездатний» щодо осіб, які мають обов'язкову частку у спадщині, і в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 22.02.12 р. № 296/5.

Так, у п. 4 розд. 1 част. III Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачою свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.09 р., містяться вказівки, які зводяться до наступного. У осіб, які не досягли встановленого чинним законодавством пенсійного віку, але які мають

---

¹ Блінков О.Е. Модели наследования по праву представления в постсоветском наследственном праве. Наследственное право, 2013. № 2. С. 3–7.

право на отримання пенсії на пільгових підставах, право на обов'язкову частку у спадщині не виникає (п. 4 розд. 1 част. III Методичних рекомендацій). Непрацевдатними вважаються жінки – після досягнення 55 років та чоловіки – після досягнення 60 років; інваліди I, II, III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія.

При цьому найбільш складними є справи про зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині через невизначеність відповідної норми матеріального права. Як зазначено у п. 2 ч. 1 ст. 1241 ЦК, розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між спадкоємцями, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, та спадкодавцем, а також інших обставин, що мають істотне значення.¹

ВСУ серед обставин, що слід визнавати підставою для зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині, називає лише майновий стан спадкоємця (п. 19 постанови Пленуму ВСУ № 7).²

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 11 лютого 2014 року в справі № 1-1/2014 в аспекті конституційного звернення щодо положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України щодо права повнолітніх непрацевдатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині дійшов висновку, що таке право мають, зокрема, повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності.

ВС нагадав, що відповідно до роз'яснень, викладених у пункті 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 року «Про судову практику у справах щодо спадкування» за згодою особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, належна їй частка визначається з майна, не охопленого заповітом. У разі незгоди ця частка визначається з усього

---

¹ Кухарев О. Особливості вирішення Судами спорів про визнання права на обов'язкову частку у спадщині та зменшення її розміру. Вісник національної асоціації адвокатів України. № 5 (43), 2018. С. 29.

² Постанова Верховного Суду по справі № 175/2254/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72756818> (дата звернення 21.04.2019).

складу спадщини. Перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку, що визначений статтею 1241 ЦК України, є вичерпним і розширеного тлумачення не потребує.

Установивши, що на день відкриття спадщини після померлого позивач не був в установленому законом порядку визнаний інвалідом, суди не знайшли підстав для задоволення позову (постанова від 08.08.2018 у справі № 305/1695/16-ц).¹

Досліджуючи спадкові правовідносини, варто зазначити, що спадкове право країн континентальної Європи має принципові відмінності від спадкового права Великобританії та США. Основна відмінність полягає в тому, що в країнах континентальної Європи процес спадкування розглядається через правову категорію «універсального правонаступництва», в процесі якого всі права та обов'язки спадкодавця переходять безпосередньо до спадкоємців, минаючи будь-яких посередництва. У країнах англо-саксонської системи права, в першу чергу, таких як США та Великобританії, спадкове майно спочатку переходить по праву довірчої власності до особистого представника померлої особи, який визначає склад спадкового майна, здійснює розрахунок з кредиторами спадкодавця, а потім передає майно, безпосередньо спадкоємцям.

Варто відзначити, що обидві правові системи (континентальна та англо-саксонська) встановлюють в якості підстав спадкування як закон, так і заповіт. Так, складання заповіту надає заповідачу можливість розпорядитися на власний розсуд своїм майном на випадок своєї смерті. Спадкування за заповітом, що дає можливість власнику розпорядитися своїм майном на випадок смерті, в країнах Європейського Союзу має першочергове значення, в той час як спадкування за законом як самостійна підстава спадкування набуває субсидіарного значення, оскільки застосовується тільки при відсутності юридично дійсного заповіту, а також коли він охоплює лише частину спадкового майна.

---

¹ Постанова Верховного Суду по справі № 305/1695/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75894384> (дата звернення 21.04.2019).

У Великобританії, спадкування за законом передбачає привілейоване становище другого з подружжя по відношенню до інших спадкоємців за законом і визначає правила спадкування за законом в залежності від величини спадщини. Особливістю регулювання спадкування за законом є встановлення розміру належного іншому з подружжя частини спадкового майна не тільки в ідеальних частках, але і в твердих розмірах.

Наприклад, якщо вартість спадщини у Великобританії не перевищує 125000 фунтів стерлінгів, то воно цілком переходить до того з подружжя, який пережив спадкодавця. Якщо вартість спадщини більша цієї суми, то при наявності дітей, той з подружжя, який пережив спадкодавця отримує 125000 фунтів стерлінгів, а також право на довічний дохід від половини спадщини, що залишилася, а друга половина спадщини ділиться між дітьми спадкодавця в рівних частках.¹

Таким чином, в країнах з англо-саксонською системою права (таких як США, Великобританія, Канада та ряді інших країн) відсутнє правонаступництво в правах і обов'язках померлої особи, оскільки здійснюється, так звана, ліквідація майна спадкодавця – після розрахунків з кредиторами померлого, чистий залишок передається його спадкоємцям. Все це здійснюється в рамках чітко регламентованої процедури – адміністрування, і відбувається під контролем суду. Спадкоємці в принципі не є наступниками прав і обов'язків спадкодавця. Його майно трансформується в один з різновидів довірчої власності, та саме в такому правовому статусі надходить до судді, потім до призначеної суддею спеціальної особі – адміністратору або до особи, призначеного спадкодавцем в заповіті – виконавцю. А вже від них, після завершення процедури та відповідного рішення суду, майно, що залишилося передається спадкоємцям.

В Україні до спадку входить все майно спадкодавця, майнові права та обов'язки крім суто особистих прав, на відміну від країн англо-саксонської

---

¹ Волкова Н.А., Кузбагаров А.Н. Наследственное право: учеб, пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030501 «Юриспруденция». М., 2009. С. 19.

правової системи, де відсутнє поняття спадкової маси, яка об'єднує активи і пасиви; до складу спадщини входять лише активи. Спадкоємці отримують лише спадкове майно, що залишилося після виплати за його рахунок усіх боргів спадкодавця та задоволення залишкового застереження.

У зазначених країнах спадкові правовідносини регулюються крім нормативно-правових актів, також і судовими прецедентами.

Варто зазначити, що на федеральному рівні в США відсутній спеціальний спадковий закон. Регулювання спадкових правовідносин входить до компетенції штатів, яке відрізняється, різноманітними за своїм змістом, правилами спадкування. Причому, якщо для більшості штатів характерно законодавство, що наближене до англо-саксонської правової системи, то, зокрема, законодавство штату Луїзіана більш наближене до континентальної правової системи, де відчутний суттєвий вплив французького законодавства.

Особливістю регулювання спадкових правовідносин в США є те, що в ряді штатів спадкове законодавство істотно обмежує право заповідача щодо розпорядження належному йому майну. Так, наприклад, в штаті Флорида, відповідно до ст. 10 Конституції Флориди не можна заповідати житловий будинок, який є єдиним місцем проживання членів сім'ї заповідача, іншим особам, крім членів його сім'ї. При цьому до членів сім'ї відносяться неповнолітні діти заповідача та той з подружжя, який його пережив. На сучасному етапі в США робляться спроби уніфікації чинного законодавства про спадкування, був розроблений типовий закон (Uniform Probate Code), який застосовується тільки в окремих штатах (зокрема, Алясці, Айдахо). Uniform Probate Code (UPC) – це уніфікований акт, розроблений Національною конференцією уповноважених з питань уніфікованих державних законів (NCCUSL), що регулює спадщину та нерухомість спадкодавців у Сполучених Штатах. Основними цілями даного закону є спрощення процесу створення заповіту, стандартизація та модернізація державного регулювання відповідних правовідносин.

30 листопада 2000 р. Радою Європейського Союзу була прийнята комплексна програма заходів «Про реалізацію принципу взаємного визнання рішень судів у цивільних або комерційних справах». Дана програма, яка охоплює, а тому числі і спадкове право, являє собою фіксацію тих результатів, які були досягнуті главами держав-членів ЄС на спеціальній зустрічі на вищому рівні в жовтні 1999 р. в Тампере. Предметом даної зустрічі були питання створення єдиного європейського простору свободи, безпеки та правосуддя.

Колізійні норми спадкового права держав Європейського Союзу відрізняються один від одного за чотирма основними моментами, а саме об'єктивна прив'язка до права, застосовного щодо наслідків відкриття спадщини, територіальний поділ спадщини, право вибору права та предметні кордону спадкового статуту.

У державах континентальної Європи, так само як і в Україні, норми, що регулюють спадкові правовідносини включені до складу цивільних кодексів та розміщені, як правило, слідом за нормами, що регулюють правове становище фізичних осіб та сімейні правовідносини. Так, у Франції норми спадкового права містяться в перших двох титулах книги Французького Цивільного Кодексу («Про різні способи, якими набувається власність»), та мають назви «Про спадкування» та «Про дарування між живими та в заповітах».

Крім того, у Франції передбачена найбільш наближена до української форми форма заповіту – у вигляді публічного акту. Вчинення заповіту здійснюється за участю або двох нотаріусів, або одного нотаріуса, але в присутності двох свідків.

У Франції в основу спадкування за законом покладено поділ кровних родичів спадкодавця на групи, які називаються «розрядами». При цьому, так само як і в Україні, близькість споріднення спадкоємців із спадкодавцем у Франції іменується «ступенем». Послідовність ступенів утворює «лінію». Лінії можуть бути прямими (низхідними та висхідними), в які об'єднуються особи,

що походять одна від іншої, та бічними, в які входять особи, які не походять одна від іншої, але походять від загального предка.¹

Наявність хоча б одного з родичів попереднього розряду усуває від спадкування родичів всіх наступних розрядів. У середині розряду родич більш близького ступеня споріднення усуває від спадкування родичів більш далеких ступенів споріднення.²

У законодавстві більшості європейських держав, цивільно-правове визначення поняття заповіту досить схоже за низкою основних ознак. Так, згідно з українським законодавством, заповіт, за своєю суттю, є розпорядженням матеріального характеру. Подібне розуміння заповіту міститься і в Німецькому Цивільному Укладенні, Французькому Цивільному Кодексі та законах інших європейських держав.

У законодавстві ФРН сформульовано правило про «обов'язкову частку» батьків, іншого з подружжя та спадкоємців заповідача. Від українського правила про обов'язкову частку в спадщині, законодавство ФРН відрізняється, зокрема, тим, що там немає вказівки на непрацездатність спадкоємця, як необхідної умови обов'язкової частки, а також, її розмір – половина від тієї частки, яку б отримав спадкоємець при спадкуванні за законом. Відтак, можна стверджувати, що свобода заповіту у ФРН більш обмежена, ніж в Україні.

Суттєвою правовою нормою спадкового права є встановлення порядку переходу спадкового майна та відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця.

Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз спадкового законодавства Німеччини та України, можна стверджувати, що відповідно до норм Німецького Цивільного Уложення (НЦУ) спадщина переходить до спадкоємців після закінчення встановленого законом строку, протягом якого спадкоємці

---

¹ Огнев В.Н. Институт недостойных наследников в современном романо-германском наследственном праве: Исторический и сравнительно-правовой аспекты. Автореф. дис...канд. юрид. наук. Волгоград, 2007. С. 19.

² Алёшина А.В., В.А. Косовская В.А. Наследники по закону и очередность их призвания к наследству в Российской Федерации и зарубежных странах. Общество. Среда. Развитие. №1(14), 2007. С.76.

вправі відмовитися від прийняття спадщини. Відповідно до НЦУ цей строк складає шість тижнів, однак він може бути продовжений до шести місяців у випадках, коли останнє місце проживання спадкодавця знаходилося за кордоном, або в момент відкриття спадщини спадкоємець перебував за кордоном.

Протягом встановленого законом строку спадкоємці вправі відмовитися від прийняття спадщини шляхом звернення з відповідною заявою до суду, який в обов'язковому порядку заноситься до протоколу суду.

Німецький законодавець в рамках спадкового права приділив особливу увагу інституту сім'ї. В числі спадкоємців першої черги разом з іншими спадкоємцями називається той з подружжя, який пережив спадкодавця, який успадковує четверту частину всього спадкового майна, при покликанні його до спадкування разом зі спадкоємцями другої черги, він успадковує половину від загальної спадкової маси, а при відсутності спадкоємців першої і другої черг, він залучається до спадкоємства та успадковує все майно.

У німецькому праві, поряд з простим заповітом, існують такі правові конструкції, як спільний заповіт подружжя і спадковий договір.

Правова природа спільного заповіту подружжя полягає в тому, що такий документ визначає волю обох із подружжя про право взаємного спадкування. Варто зауважити, що такий документ може зберігатися як вдома, так і в суді, куди подружжя передають його на зберігання за згодою (так само як і його вилучення передбачає згоду обох із подружжя), за що передбачена плата, що розраховується з вартості всього спадкового майна (четверта частина від повного податку на заповідане майно).

Конструкція спільного заповіту, в тому чи іншому вигляді, існують в даний час в праві багатьох держав, в тому числі тих, що відносяться до континентальної правової системи. При цьому в чинному законодавстві Німеччини передбачено декілька видів спільних заповітів. Так, сутність спільного заповіту подружжя в німецькому праві полягає в тому, що волевиявлення подружжя з приводу долі майна погоджено і може бути

взаємозумовленим. Узгодженість полягає в тому, що спільний заповіт являє собою єдиний акт, що виражає волю кожного з подружжя. Взаємообумовленість полягає в тому, що певні розпорядження одного з подружжя виконуються у зв'язку з розпорядженням іншого. Яскравим прикладом взаємозумовленості заповіту постає берлінський заповіт, передбачений Німецьким Цивільним Уложенням, в якому подружжя призначають один одного початковими спадкоємцями, а також визначену третю особу єдиним спадкоємцем – як правило, спільних дітей. У разі відмови одного з подружжя від свого обумовленого волевиявлення, відповідне волевиявлення іншого теж втрачає чинність. Однак зберігають силу незалежні розпорядження подружжя, наприклад, призначення душоприказника. Після відкриття спадщини щодо одного з подружжя інший з подружжя має право або реалізовувати права, надані в силу волевиявлення померлого, але тоді зроблене ним волевиявлення набуває форми зобов'язання, або не здійснювати зазначені права, та зберегти за собою свободу розпорядження майном на випадок смерті. Так, наприклад в Берлінському заповіті, ставши спадкоємцем, той з подружжя, хто пережив спадкодавця пов'язаний зобов'язанням передати майно у спадок спільним дітям. Припиняється спільний заповіт або припиненням шлюбу з інших підстав ніж смерть, або зверненням одного з подружжя з позовом про розірвання шлюбу. Спільний заповіт може бути написаний власноруч, від руки, а також у формі нотаріально посвідченого публічного заповіту. Звідси німецьке спадкове право розглядає спільний заповіт подружжя як узгоджену, як правило взаємообумовлену, багатосторонню угоду.

За спадковим правом Франції спадкоємець відповідає за боргами спадкодавця в повному обсязі, обмежень за обсягом відповідальності не передбачено, так само як і в законодавстві Німеччини. Проте, якщо протягом трьох місяців з моменту відкриття спадщини у Франції спадкоємець звернеться до суду із заявою про складання опису спадкового майна, такий спадкоємець буде відповідати за боргами спадкодавця тільки в межах спадкових активів, які

перейшли до нього (ст. 941–944 ЦК Франції).¹ У Німеччині також може бути встановлена обмежена відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця, але тільки в тому випадку, якщо спадкоємці зажадають встановлення так званого управління майном або відкриття конкурсу.

У німецькому праві передбачений також спеціальний вид «договору про спадкування», у якому сторони вільні у своєму волевиявленні щодо майбутнього майна, що переходить у спадок. Однак його застосування досить обмежене – сторонами такого договору можуть бути тільки подружжя.

Доцільним видається приділити увагу також таким положенням норм спадкового законодавства країн континентальної системи права, до яких застосовуються дві системи спадкування за законом. Перша система опосередкована романською системою права, а друга – діюча система парантелл. Романська система визначення спадкоємців за законом, що діє у Франції, Італії, Бельгії та деяких інших країнах, полягає в тому, що всі спадкоємці за законом розділені на чотири категорії, причому спочатку спадкоємці визначаються по низхідній (діти, онуки, правнуки і т. д.), потім батьки, брати і сестри; у наступну групу включені дід і баба, прадід і прабаба; в останню чергу спадкують за законом інші родичі аж до шостого ступеня споріднення (дядьки, тітки, двоюрідні брати та сестри тощо).

На сьогоднішній день, в ряді країн, таких, як ФРН, Австрія, Швейцарія діє система парантелл, яка передбачає перехід спадкового майна до групи кровних родичів, які також як і в інших країнах континентальної системи спадкують за законом у порядку черговості. Терміном «парантелл» називається група кровних родичів, утворена загальним предком і його низхідними. Разом з тим, на відміну від романської системи, всередині кожної парантели ступінь споріднення зі спадкодавцем не грає вирішальною роль.

Суттєві відмінності в правовому регулюванні західних країн спостерігаються також у визначенні моменту переходу спадкового майна та

---

¹ Французский гражданский кодекс. Науч. ред. и предисл. канд. юрид. наук Д.Г. Лаврова: Пер. с франц. А.А. Жуковой, Г.А. Пашковской. СПб., 2004.

відповідальності за боргами спадкодавця, який займався підприємництвом. Наприклад, в законодавстві ФРН, Швейцарії та Франції в якості такого моменту вказано момент смерті спадкодавця. При цьому жодних дій щодо прийняття спадщини спадкоємцю вчиняти не треба. Відповідно до законодавства Франції відмова від спадщини може бути здійснена протягом максимального строку давності – 30 років, шляхом подачі заяви, що реєструється в канцелярії суду. Допускається відмова від спадщини в межах конкретного терміну також і за законодавством ФРН та Швейцарії.

Для деяких країн романо-германської правової системи характерне правило – якщо відмова від спадщини завдає шкоди інтересам кредиторів, то кредитори можуть через суд отримати дозвіл на прийняття спадщини від імені та замість особи, яка відмовилася від спадщини. Подібна правова норма закріплена, зокрема, в Цивільному кодексі Італії. В описаному вище випадку спадщина приймається виключно для задоволення вимог кредиторів із спадкового майна. Термін для отримання такого дозволу становить п'ять років з моменту відмови від спадщини. Особа, яка відмовилася від спадщини, може відкликати свою відмову та прийняти спадщину, якщо спадщину ще не прийнято іншими спадкоємцями, та якщо таке відкликання не заподіє шкоди правам третіх осіб, отриманим ними зі спадку. Термін для відкликання відмови не встановлений.

Особливості правового регулювання спадкування майнових прав у країнах континентальної Європи та країнах англосаксонської системи права (Великобританії та США) свідчать про різні тенденції та підходи у регулюванні даних правовідносин. Навіть судовий розгляд спадкових спорів має свою специфіку. Так, у США пішли шляхом створення судового органу спеціальної юрисдикції – суду у справах про заповіти і спадщину. В українському праві та у багатьох інших правових системах (Франція, Швейцарія, Бельгія, Італія, Іспанія, Німеччина) спадкоємці безпосередньо набувають спадщину в момент її відкриття незалежно від часу її фактичного прийняття (ч. 5 ст. 1268 ЦК України). На відміну від держав англо-саксонської системи права, де відсутня

пряма передача спадкового майна спадкоємцям: перехід прав на спадщину здійснюється під судовим контролем. Коли спадкоємців за законом взагалі немає, а також у разі їх відмови від спадщини майно переходить до держави.

За законодавством ФРН, Швейцарії та України держава розглядається в цьому випадку як спадкоємець за законом і набуває внаслідок цього не тільки права, а й обов'язки спадкодавця. У Франції, Англії та США майно спадкодавця, який не залишив спадкоємців, розглядається як безхазяйне і переходить до держави без будь-яких обтяжень.

Правові норми, що регламентують обов'язкову частку можна виявити практично у всіх законодавствах цивілізованих країн. Так, наприклад, у спадковому праві Франції здійснюється резервування частки, яка призначається найближчим низхідним і висхідним родичам (ст. 913 та 914 Цивільного кодексу Франції). При цьому 3 грудня 2001 р. у Французький цивільний кодекс були внесені поправки, що передбачають право на отримання обов'язкової частки тим з подружжя, який пережив спадкодавця.

Схожим чином вирішується дане питання в законодавстві Швейцарії. Проте в Швейцарії коло обов'язкових спадкоємців значно ширше, у нього включені також брати, сестри і той з подружжя, який пережив спадкодавця (ст. 471 Швейцарського цивільного кодексу)¹. На підставі норм спадкового законодавства Німеччини, право на обов'язкову частку мають низхідні родичі, батьки та той з подружжя, який пережив спадкодавця тільки в тому випадку, коли інтереси зазначених осіб не забезпечені належним чином у заповіті. Такі особи мають право витребувати обов'язкову частку в судовому порядку протягом трьох років з моменту, коли вони дізналися про відкриття спадщини та про наявність заповіту, який порушує їх інтереси.

Відмінності в правовому регулюванні права на обов'язкову частку в європейських країнах також ставали предметом уваги Європейської комісії, про що йдеться в Зеленій книзі – спадкування і заповіти. У ній, зокрема,

---

¹ Васильева Е.А. Гражданское и торговое право капиталистических государств. М. Международные отношения, 1992. С. 539.

зазначається, що в усіх країнах-учасницях передбачено правовий захист родичів померлого, відсторонених від спадкування. При цьому, як правило, такий захист виражений в діючих нормах про обов'язкову частку, проте такий механізм не визнається одностайно всім Європейським Союзом.

Зважаючи на подібне твердження Європейської комісії, логічним є висновок, що призначення утримання для того з подружжя, хто пережив та дітей спадкодавця не можна віднести до обов'язкової частки у всіх випадках. Такі норми можуть мати й історичне обґрунтування, причому призначення утримання в обов'язковому порядку певним спадкоємцям пов'язане скоріше не з цивільними нормами, а з сімейними майновими правами. В цьому відношенні протилежними є категорія виділення частки у майні в цивільному праві та категорія призначення утримання, схожого з українським інститутом аліментів у сімейному праві.

Українське законодавство в порівнянні із закордонним щодо питання обов'язкової частки встановлює позасудовий порядок визначення частки в поєднанні з отриманням частки у вигляді частини майна (ст. 1241 Цивільного кодексу України).

Вітчизняне законодавство, щодо строків прийняття спадщини, також встановлює: відповідно до частини третьої статті 1272 ЦК України за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. За змістом статті 1272 ЦК України хвороба може бути визнана поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини за умови, що вона викликала об'єктивні, непереборні, істотні труднощі для спадкоємця на вчинення цих дій.¹

Так, пунктом 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30 травня 2008 року передбачено, що особа, яка не прийняла спадщину в установленій законом

---

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.

строк, може звернутися до суду з позовною заявою про визначення додаткового строку для прийняття спадщини відповідно до частини третьої статті 1272 ЦК України. Вирішуючи питання про визначення особі додаткового строку, суд досліджує поважність причини пропуску строку для прийняття спадщини. При цьому необхідно виходити з того, що поважними є причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій.¹

Відповідно до висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 759/1397/15-ц, що викладений у постанові від 26.06.2018 р., так з правової позиції Верховного Суду вбачається що нетривала хвороба, яка не викликала об'єктивних, непереборних, істотних труднощів для спадкоємця для подання заяви про прийняття спадщини не може вважатись поважною причиною пропуску такого строку.²

Згідно ч. 4, ст. 263 ЦПК України, при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду.³

Також, не може бути поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини юридична необізнаність.

Згідно п. 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 року № 24-753/0/4-13 міститься роз'яснення, відповідно до якого судом не можуть бути визнані поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини: 1) як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, 2) необізнаність особи про наявність спадкового майна, 3) похилий вік, 4) непрацездатність, 5) незнання про існування заповіту, 6)

¹ Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7. Вісник Верховного суду України, 2008. № 6. ст. 17

² Постанова Верховного Суду по справі № 759/1397/15ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74963305> (дата звернення 21.04.2019).

³ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40. ст. 1530.

встановлення судом факту, що має юридичне значення для прийняття спадщини (наприклад, встановлення факту проживання однією сім'єю), невизначеність між спадкоємцями хто буде приймати спадщину, 7) відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, 8) несприятливі погодні умови.¹

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє дійти висновку стосовно схожості нормативного регулювання багатьох питань спадкування за законодавством України та Франції. До особливостей регулювання спадкових відносин у Франції можна віднести, приміром, пряму заборону спільних та взаємних заповітів. У той же час, варто відзначити наявність такого інституту, як договір про спадкування. Суть його полягає в тому, що між спадкодавцем, з однієї сторони, та однією або кількома особами, уповноваженими на отримання майна спадкодавця після його смерті, – з іншої сторони, підписується договір, який набирає чинності з моменту його укладення. На відміну від договору про спадкування, заповіт вступає в силу лише після смерті спадкодавця. Крім того, заповіт може бути скасовано з волі самого заповідача, а договір про спадкування в односторонньому порядку не розривається.

Договори про спадкування майна особи, яка здійснює підприємницьку діяльність, детально врегульовані законодавством ФРН і Швейцарії, в той час як у Франції вони допускаються лише у виняткових випадках, найчастіше між подружжям.

Європейське спадкове право допускає можливість зробити в тексті заповіту не лише розпорядження, що стосуються долі майна, але й інші. Наприклад, призначення неповнолітньому опікуна, визнання свого батьківства щодо позашлюбної дитини та ін.

Інститут договору про спадкування характеризується складністю встановлення прав та обов'язків спадкодавця та спадкоємців як сторін даного

---

¹ Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13> (дата звернення 21.04.2019).

договору. А також, складністю визначення юридичної природи договорів про спадкування: чи цей договір є різновидом цивільно-правових договорів, чи видом сімейного договору. Хоча з практичної точки зору договір про спадкування є зручним засобом передачі майна або майнових прав у спадщину, особою, що займається підприємницькою діяльністю. Проведене дослідження правових засад спадкування майнових прав у країнах континентальної Європи та країнах англо-саксонської системи права дозволяє зробити наступні висновки:

1. Правове регулювання спадкових відносин з передачі майна та майнових прав від спадкодавця спадкоємцям у країнах англо-саксонської системи права видається більш формалізованим, порівняно з аналогічним регулюванням у країнах континентальної системи права. Формалізм проявляється в наступному:

- відсутність універсального правонаступництва;
- велика кількість правових підстав щодо заборони на обов'язкову частку у того з подружжя, який пережив спадкодавця;
- з огляду на відсутність єдиного правового регулювання на державному рівні, у країнах англо-саксонської системи права існує безліч підстав щодо передачі спадкового майна та майнових прав, як за законом, так і за заповітом;
- до складу спадщини в названих країнах входять лише активи, тобто відсутня така правова категорія як спадкова маса (пасиви і активи).

Проте зазначена відмінність щодо спадщини з приводу формалізму англо-саксонської системи права не заперечує досягнення основної мети з передачі майна спадкоємцям і задоволення інтересів кредиторів спадкодавця.

2. Нормативне закріплення в законодавстві більшості європейських держав цивільно-правового визначення поняття заповіту співпадає по головній, істотній ознаці – заповіт є розпорядженням матеріального характеру. Зазначеного принципу правового регулювання спадкових відносин дотримується законодавство України, Франції, Німеччини.

3. Незважаючи на істотні відмінності англо-саксонської системи права від романо-германської, в державах зазначених правових систем смерть громадянина (спадкодавця) нормативно визнається єдиним юридичним фактом (подією), з яким виникає таке правове явище як відкриття спадщини.

4. В ряді держав (Франція, Швейцарія) не встановлено нормативно закріплене право громадян на можливість складання так званих спільних заповітів, у яких виражалася б воля двох чи кількох осіб. А в країнах англо-саксонської системи права це право законодавчо закріплено.

Практичний інтерес використання спільних заповітів полягає у зменшенні можливості настання спору щодо майна між особами, які беруть участь у спадкових правовідносинах.

5. Спадкове законодавство держав англо-американського права (Великобританія та США) визначає порядок передачі успадкованого майна, що представляє собою правовий механізм, при якому зазначене майно передається не спадкоємцю, а особистому представнику спадкодавця. Це означає, що в цих країнах відсутнє універсальне правонаступництво, яке застосовується в державах романо-германської правової системи (в тому числі і в Україні).

Універсальне правонаступництво особливо чітко проявляється в спадкуванні та полягає в одноразовому переході до правонаступника всіх прав і обов'язків. При цьому для такого переходу не має значення обізнаність чи необізнаність осіб, що беруть участь у правонаступництві про склад перехідного майна, про права і обов'язки, що до нього входять. Отже, в державах романо-германської правової системи механізм переходу спадщини від спадкодавця до спадкоємців спрощено. Проте, з іншого боку, наявність зобов'язань у спадковій масі може призвести в подальшому до ускладнення використання спадкоємцями цього майна.

6. Викликає інтерес наявність в США спеціалізованого судового органу у справах про заповіти і спадщину, де проводиться судовий розгляд спадкових спорів. Саме в зазначених судах здійснюється передача спадкового майна спадкоємцям. В той час, як в українському праві і у багатьох інших правових

системах Європи (Франція, Швейцарія, Бельгія, Італія, Іспанія, Німеччині) спадкоємці безпосередньо набувають спадщину в момент її відкриття незалежно від часу її фактичного прийняття.

Питання для перевірки знань:

1. Яке місце та роль заповіту в регулюванні спадкових правовідносин в країнах Європейського Союзу?
2. Які особливості правового регулювання спадкових відносин Німеччини?

Завдання для перевірки знань:

1. Назвіть структурні елементи спадкових правовідносин та охарактеризуйте їх.
2. Порівняйте спадкове право країн романо-германської системи та англо-саксонської системи права.

Тести для перевірки знань:

1. **Чи можна вважати, що спадкування є прийняття прав спадкодавця?**
  - а) всіх;
  - б) особливих;
  - в) деяких;
  - г) тільки тих, які оговорені в заповіті або в законі
2. **Погоджене і взаємозумовлене волевиявлення подружжя з приводу долі спільного майна на випадок смерті:**
  - а) спадковий договір;
  - б) спільний заповіт подружжя;
  - в) заповіт;
  - г) договір.

3. Спадкові правовідносини в Україні врегульовано:

- а) Книгою шостою Цивільного кодексу;
- б) Книгою п'ятою Цивільного кодексу;
- в) Законом «Про спадкування»;
- г) законодавчо не врегульовано.

4. Право заповідати майно виступає елементом:

- а) складу правопорушення;
- б) цивільної правоздатності;
- в) трудової правоздатності;
- г) державного устрою.

5. Згідно Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах право спадкування нерухомого майна підпорядковується законодавству:

- а) сторони, на території якої знаходиться майно;
- б) сторони, на території якої спадкоємець мав останнє постійне місце проживання;
- в) держави, громадянином якої був спадкодавець;
- в) дане питання не врегульовано Конвенцією.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, § 80, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.
2. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, dissenting opinion of Judges Popović and Pinto de Albuquerque, § 12, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.
3. Dacia S.R.L. v. Moldova, no. 3052/04, § 76, ECHR, 18 March 2008. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85480>.
4. J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. The United Kingdom, no. 44302/02, § 76, ECHR, 2007-III. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82172>.
5. Mizzi v. Malta, no. 26111/02, § 89, ECHR, 2006-I. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71983>.
6. Phinikaridou v. Cyprus, no. 23890/02, § 52, ECHR, 20 December 2007. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84106>.
7. Stubbings and Others v. The United Kingdom, no. 22083/93, § 51, ECHR, 1996-IV. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58079>.
8. Zolotas v. Greece (No. 2), no. 66610/09, §§ 51, 53, ECHR, 29 January 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116441>.
9. Алёшина А.В., В.А. Косовская В.А. Наследники по закону и очередность их призвания к наследству в Российской Федерации и зарубежных странах. Общество. Среда. Развитие. №1(14), 2007. С.76.
10. Блинков О.Е. Модели наследования по праву представления в постсоветском наследственном праве. Наследственное право, 2013. № 2. С. 3–7.
11. Боярська З. І. Міжнародне комерційне право. Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 143 с.
12. Васильева Е.А. Гражданское и торговое право капиталистических государств. М. Международные отношения, 1992. С. 539.

13. Волкова Н.А., Кузбагаров А.Н. Наследственное право: учеб, пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030501 «Юриспруденция». М., 2009. С. 19.
14. Германское право. Ч. 2. Торговое уложение и другие законы. пер. с нем. Москва: Междунар. центр фин.-эконом. развит., 1996. 413 с.
15. Гонгало Б.М. Гражданское право: Учебник. М. Статут, 2017. 528 с.
16. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). [пер., коммент. и справ. аппарат В. Захватаева; отв. ред. А. Довгерт]. К.: Истина, 2006, 968 с.
17. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Под ред. Е. А. Васильева. М.: Международные отношения, 1993, с. 270 с.
18. Гревцова Р.Ю. Медичне право України: тенденції і перспективи розвитку в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/159-medychne-pravo-ukrainy-tendentsii-i-perspektyvy-rozvytku-v-umovakh-hlobalizatsiinykh-ta-ievrointehratsiinykh-protseviv-hrevtsova-r-yu>
19. Гудзь О. Еволюція форм правочину – від усної до електронної. В: Юридичний журнал: Аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практики, 2006, № 1, с. 34.
20. Епифанова В.В. Форма сделки: теория и практика реализации в гражданском законодательстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Валерия Владимирован Епифанова. Краснодар, 2009, с. 64.
21. Жорнокуй Ю. Корпорація: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2018. С. 13-17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/4.pdf>
22. Зенин И. А. Гражданское и торговое право капиталистических стран учебное . Учебное пособие] . М. : Изд-во МГУ, 1992. 192 с. С. 119.
23. Зміни від 10.07.2018 до Закону України «Про оренду землі» URL: <https://www.yurfact.com.ua/zminy-do-zakonodavstva-2018/zminy-vid-10-07-2018-do-zu-pro-orendu-zemli>

24. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Л., 1955. С. 17.
25. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08.10.1998 № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 14.04.2019)
26. К. Єременко. Правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: досвід європейських країн, Харків, «Legea si viata», 2013, с.46-50.
27. Карнаух Б.П. Позовна давність у практиці європейського суду з прав людини. Харків, «Цивільне право і цивільний процес», 2016. С. 24-36.
28. Качановський Р. Акціонерне товариство: нові законодавчі зміни. URL: https://protocol.ua/ua/aktsionerni_tovaristva_novi_zakonodavchi_zmini/
29. Кметик Х.В. Особливості правового регулювання створення та діяльності нових організаційно-правових форм юридичних осіб згідно з правом Європейського Союзу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: file:///D:/Users7/1225C60/Downloads/vaau_2009_1_32.pdf
30. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини і громадянина: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 14.04.2019)
31. Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30, ст. 141.
32. Кухарев О. Особливості вирішення Судиами спорів про визнання права на обов'язкову частку у спадщині та зменшення її розміру. *Вісник національної асоціації адвокатів України*. № 5 (43), 2018. С. 29.
33. Лукьянцев А. А. Применение гражданско-правовой ответственности при осуществлении предпринимательской деятельности. Теория и судебная практика. Издательство Ростовского университета, 2005. 512 с.

34. Любінець О.В., Фуртак І.І., Паробецька І.М., Гринаш В.М. (Львів) Стандартизація медичної допомоги в контексті євроінтеграції України. Здоров'я нації. 2012. № 3 (23). С.221-223.
35. Мазаев Р.И. Особенности регулирования заключения договора «Принципами европейского договорного права». В: Международное публичное и частное право, 2004, № 2, с. 45.
36. Михайленко Е. М. Гражданское право. Общая часть. М., 2014. 174 с.
37. Міжнародне приватне право. Навч. посіб. / під ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 366 с.
38. Мініч Р. Без єдиного рецепта: чому не існує єдиної медичної реформи ЄС. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2018/07/19/7084337/>
39. Москаленко В. Ф. Принципи побудови оптимальної моделі системи охорони здоров'я: Український контекст : монографія. К.: Книга Плюс., 2008. 320 с.
40. Огнев В.Н. Институт недостойных наследников в современном романо-германском наследственном праве: Исторический и сравнительно-правовой аспекты. Автореф. дис...канд. юрид. наук. Волгоград, 2007. С. 19.
41. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
42. Пандекты: Перевод с немецкого. Общая часть. Т. 1. Дербург Г.; Под ред.: П. Соколовский; Пер.: Г. Фон Рехенберг. - М.: Унив. тип., 1906, 481 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bibliard.ru/vcd-743-1-1057/goodsinfo.html>.
43. Пендзин О. Медична реформа по-європейськи: на що орієнтуватися Україні. URL: <https://mind.ua/openmind/20178091-medichna-reforma-po-evropejski-na-shcho-orientuvatisya-ukrayini> (дата звернення 11.04.2019)
44. Постанова Верховного Суду по справі № 175/2254/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72756818> (дата звернення 21.04.2019).

45. Постанова Верховного Суду по справі № 305/1695/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75894384> (дата звернення 21.04.2019).
46. Постанова Верховного Суду по справі № 686/21962/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838873>.
47. Постанова Верховного Суду по справі № 755/18006/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>.
48. Постанова Верховного Суду по справі № 759/1397/15ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74963305> (дата звернення 21.04.2019).
49. Постанова Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 N 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 14.04.2019)
50. Постанова Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 N 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 14.04.2019)
51. Правові висновки Верховного суду України від 9 листопада 2016 року у справі № 6-2251цс16, від 02 грудня 2016 року у справі № 6-1707цс15, від 29 березня 2017 р. у справі № 6-1996цс16.
52. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 № 2498-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2498-19>

53. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України, 2010. № 40, ст. 1452.
54. Про інформацію: Закону України від 02.10.1992 № 2657-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 14.04.2019)
55. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13> (дата звернення 21.04.2019).
56. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7. Вісник Верховного суду України, 2008. № 6. ст. 17.
57. Проект Закону про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64076.
58. Рубанов А. А. Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем. М. Наука, 1984. 159 с.
59. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020". Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/5/2015#n10>
60. Суд має обґрунтувати чому він вважає певну фразу оціночним судженням (ВС/КЦС у справі № 369/1052/16-ц від 08.05.2018 р.) URL: [https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_sud_mae_obgruntuvati_chomu_vin_vaga_e_revnu_frazu_otsinochnim_sudgennyam_\(vs_ks_369_1052_16_ts_08_05_2018_roku/](https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_sud_mae_obgruntuvati_chomu_vin_vaga_e_revnu_frazu_otsinochnim_sudgennyam_(vs_ks_369_1052_16_ts_08_05_2018_roku/) (дата звернення 14.04.2019)
61. Суханов Е. А. Очерк сравнительного корпоративного права. Проблемы развития частного права : сб. ст. к юбилею В. С. Ема / отв. ред. Е. А. Суханов, Н. В. Козлова. Москва: Статут, 2011. С. 156–198. С. 170
62. Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право / Е. А. Суханов. – Москва: Статут, 2014. – 456 с. С. 36-37.

63. Тацій В. Я., Гетьман А. П., Борисова В. І. Проблеми правової відповідальності: монографія. Х. Право, 2014. 348 с.
64. Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах. Deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz / Сост. В. Бергман ; пер. с нем. Е. А. Дубовицкой. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 624 с.
65. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України, 2014. № 75. ст. 83.
66. Фединяк Г. Межі здійснення правосуб'єктності юридичними особами України за кордоном (приватно-правовий аспект). *Право України*. 2003. № 12. С. 126-128.
67. Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право. К. : Юрінком Інтер, 2000. 416 с.
68. Французский гражданский кодекс. Науч. ред. и предисл. канд. юрид. наук Д.Г. Лаврова: Пер. с франц. А.А. Жуковой, Г.А. Пашковской. СПб., 2004.
69. Ханік-Посполітак Р. Статут європейської компанії як модель для українського законодавства. *Юридичний журнал*. 2004. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1400>
70. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.
71. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. ст. 356.
72. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40. ст. 1530.
73. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40. ст. 1530.

74. Члени ВРЮ А.Олійник та А.Мірошниченко взяли участь у міжнародній конференції «Право власності: європейський досвід та українські реалії» URL: <http://www.vru.gov.ua/news/1130>
75. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. 220 с.
76. Щенникова Л. В., Староверова А. В. Теория формы сделки и практическое гражданское законодательство. В: Законодательство, 2006, № 11, с. 8-17.
77. Юридические лица в гражданском праве зарубежных стран: монография / отв. ред. Н. Г. Семилютина. Москва: Ин-т зак-ва и сравнит. правовед. при Правительстве РФ: ИНФРА-М, 2015. 432 с. С. 98.

Авторський колектив

Резворович Кристина Русланівна, завідувач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Юнін Олександр Сергійович, професор кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Круглова Ольга Олександрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Савельєва Марина Олександрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Юніна Марина Петрівна, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Ярошенко Артем Сергійович, старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Нагорна Олена Олександрівна, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шурин Ігор Васильович, викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Костенко Оксана Миколаївна, адвокат, аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Навчальне видання

Колектив авторів:

Резворович Кристина Русланівна

Юнін Олександр Сергійович

Круглова Ольга Олександрівна

Юніна Марина Петрівна

Ярошенко Артем Сергійович

Нагорна Олена Олександрівна

Шурин Ігор Васильович

Костенко Оксана Миколаївна

РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*

Технічний редактор *Біла К. О.*

Дизайн обкладинки *Дем'янчук М. О.*

Підписано до друку 19.06.19. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Гарнітура – Times. Спосіб друку – плоский.

Ум. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 9,43. Тираж 90 прим. Зам. № 0619-03/1.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com